

UNIVERZITA KARLOVA
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Diplomová práce

Izajáš 49 v pohledu rétorické kritiky
Mezi pochybnostmi a převratnou nadějí

Jordan Tomeš

Katedra Starého zákona
Vedoucí práce: doc. Petr Sláma, Ph.D.
Studijní program: Teologie
Studijní obor: Evangelická teologie

Praha 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem *Izajáš 49 v pohledu rétorické kritiky: Mezi pochybnostmi a převratnou nadějí*, napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

V Praze dne 10. 6. 2019

Bibliografický údaj

TOMEŠ, Jordan. *Izajáš 49 v pohledu rétorické kritiky: Mezi pochybnostmi a převratnou nadějí*, Praha 2019, diplomová práce, Evangelická teologická fakulta, Univerzita Karlova, vedoucí práce doc. Petr Sláma, Ph.D.

Anotace

Tato diplomová práce uplatňuje metodu rétorické kritiky na vybraný biblický text ze 49. kapitoly proroka Izajáše. Rétorická kritika je exegetickou metodou, která se za předpokladu, že forma textu neoddělitelně souvisí s jeho obsahem, snaží pozorným studiem lingvistických struktur textu lépe porozumět tomu, co autor svými slovy zamýšlel. V rámci tohoto studia, které je synchronní povahy, užívá rétorická kritika strukturálních a literárních nástrojů a dbá na prvky argumentace v textu. V první kapitole této práce je blíže představen vznik a následný vývoj rétorické kritiky. Ve druhé kapitole práce jsou blíže upřesněny pravidla vlastní metody, podle kterých je následně ve třetí kapitole, která tvoří jádro této práce, pracováno se zvoleným biblickým textem. V závěrečné čtvrté kapitole je pak užití metody rétorické kritiky zhodnoceno.

Klíčová slova

Rétorická kritika, Starý zákon, biblistika, Deuteroizajáš, pronárody, Izrael

Summary

This diploma thesis “Isaiah 49 as seen by Rhetorical Criticism: Between Doubts and Radical Hope” adopts the method of rhetorical criticism and applies it on a chosen biblical text from the 49th chapter of Isaiah. Rhetorical criticism is an exegetical method which, provided that the form of the text firmly relates to its content, tries by an attentive studying of the linguistic structures of the text to better understand the intended meaning of the author. This studying is of a synchronic character and uses structural and literary tools. It also pays attention to elements of persuasion. In the first chapter of this thesis, rhetorical criticism is introduced as well as its emergence in the second half of the 20th century and its subsequent development is described. In the second chapter, the method of this thesis is specified. It is then used in the third chapter, which is the core of the thesis, to interpret the chosen biblical text. The utilization of the method of rhetorical criticism is then evaluated in the final fourth chapter.

Keywords

Rhetorical criticism, Old Testament, Biblical studies, Deuteroisaiiah, Nations, Israel

Poděkování

Děkuji zejména doc. Petru Slámovi, Ph.D. za vstřícné a podnětné vedení této práce. Můj vděk patří také mé rodině za věrnou podporu, Lucii Endlicherové za obětavou gramatickou korekci a Pánu Bohu.

Obsah

Úvod	9
1. Rétorická kritika	11
1.1 Klasická rétorika.....	11
1.1.2 Antické Řecko	11
1.1.3 Antický Řím	13
1.1.4 Shrnutí	14
1.2 Kritika formy	14
1.3 Návrh Jamese Muilenburga	16
1.3.1 Text jako svět tvořený ligvistickou hrou	16
1.3.2 Role čtenáře	18
1.3.3 Muilenburgova metoda.....	19
1.4 Kritika Muilenburgova pojetí	27
1.4.1 Jack Lundbom	27
1.4.2 Yehoshua Gitay	28
1.4.3 Walter Brueggemann.....	29
1.4.4 Thomas Renz	31
1.4.5 Jiří Lukeš	33
1.4.6 Shrnutí	35
2. Metoda této práce	36
2.1 Hranice a vnitřní struktura textu.....	36
2.2 Praktické poznámky	37
3. Izajáš 49	39
3.1 Hranice literární jednotky	39
3.1.1 Kontext	41
3.2 Vnitřní struktura	43
3.2.1 Struktura veršů 1–13.....	43
3.2.2 Struktura veršů 14–26.....	44
3.3 Světlo národů (1–13)	45
3.3.1 Druhá píseň Hospodinova služebníka (1–6).....	45
3.3.2 Králové uvidí a povstanou (7)	56
3.3.3 Přicházejí z dálky (8–12).....	59
3.3.4 Oslava (13)	68
3.4 Pochyby Sijónu (14–26)	70
3.4.1 Já na tebe nezapomenu (14–20).....	70
3.4.2 Poznáš, že jsem Hospodin (21–23).....	78
3.4.3 Všechno tvorstvo pozná (24–26).....	84
4. Zhodnocení metody	89
4.1 Forma a obsah.....	89
4.2 Rétorická funkce Deuteroizajášovy řeči.....	91

4.3 Exegetický nález.....	94
Závěr.....	98
Seznam literatury	100

Úvod

Příběh této diplomové práce začíná na mém výměnném studijním pobytu v Columbia Theological Seminary, Decatur, USA na podzim roku 2017. Během tohoto pobytu jsem měl možnost se seznámit s dědictvím starozákonníka Waltera Brueggemanna, který na Columbia Theological Seminary působil sedmnáct let jako profesor. Při čtení několika jeho knih jsem byl zaujat pozorností, kterou Brueggemann věnuje hebrejskému textu, a imaginativním způsobem interpretace, kterým Brueggemann dokáže oslovit i dnešního běžného čtenáře.

Od Waltera Brueggemanna to pak byl již jen krok k jeho učiteli, Jamesi Muilenburgovi, a s ním i k rétorické kritice. Tento krok jsem učinil o rok a půl později, když jsem se více zajímal o metodu, s jakou k biblickému textu Brueggemann přistupuje. S objevením základu, který Muilenburg moderní rétorické kritice položil, a po další četbě jeho žáků (kromě Brueggemanna jsem se začel také do Phyllis Trible) přišla chuť si tento přístup vyzkoušet v praxi. Tato touha se nakonec vhodně spojila s potřebou napsat na závěr mého magisterského studia evangelické teologie diplomovou práci.

Rétorická kritika pro mne znamená zejména právě ono pozorné naslouchání hlasům, které se z textu ozývají. Tyto hlasy své posluchače (resp. čtenáře) vždy oslovují s určitou motivací, s touhou je o něčem přesvědčit či v nich vzbudit nějakou představu či emoci. Pro tento svůj účel promyšleně volí svá slova a způsob, jakým je skládají dohromady. Rozpoznáním a pečlivou analýzou těchto lingvistických struktur nám může být dáno uslyšet něco z původní komunikace, která mezi různými hlasy – ať už těmi vyjádřenými, tak i těmi, kterým přímo v textu prostor dán není – probíhala.

Tuto diplomovou práci tvoří čtyři kapitoly. V první představím, o co vlastně v rétorické kritice jde. Budu se v ní věnovat kořenům rétorické kritiky, modernímu pojetí Jamese Muilenburga a nakonec i tomu, jak jeho návrh přejali

pozdější biblisté. Ve druhé kapitole krátce vysvětlím, v jakých krocích budu postupovat v mé vlastní rétoricko-kritické práci. Jádrem této práce totiž bude třetí kapitola, ve které se pokusím aplikovat přístupy rétorické kritiky na mnou zvolený biblický text. Tímto textem bude 49. kapitola proroka Izajáše. Literaturou, jejímž autorem byl tzv. Deuteroizajáš (Iz 40-55), se zabýval jak sám Muilenburg, tak i mnozí z jeho pokračovatelů. Jeden z nich, Yehoshua Gitay, svou dizertaci, zaměřenou na text Deuteroizajáše, zakončil 48. kapitolou – zdá mi proto symbolické, pokusit se od něj převzít pomyslné prorocké roucho a pokračovat ve výkladu navazující 49. kapitolou. Ve čtvrté kapitole této práce pak zhodnotím, k jakým poznatkům a závěrům jsme užitím naší metody došli.

Naši 49. kapitolu Izajáše vybírám zejména proto, že ve svém textu nabízí na první pohled značnou pestrost, a to ať už jde o žánrovou různorodost, o časté změny řečníka či o množství a poetickou kvalitu užitých figur. Otvírá se tak před námi prostor, který nás svým rozmanitým jazykovým charakterem přímo vybízí k tomu, abychom do něj plně vstoupili. Metoda rétorické kritiky nás učí tuto různorodost ocenit (oproti např. literárněkritickému přístupu, který ji obvykle vysvětluje jako syntézu několika původních pramenů) a přijmout ji jako kompoziční záměr. Doufám tedy, že se nám zvolenou metodou rétorické kritiky podaří alespoň trochu nahlédnout do osobitého světa, tvořeného hebrejskými lingvistickými strukturami, a zachytit tak ozvěny toho, co původní autor textu svými slovy ve 49. kapitole proroka Izajáše zamýšlel.

1. Rétorická kritika

V prosinci roku 1968 přednesl biblista James Muilenburg (1896-1974) na Kalifornské univerzitě v Berkeley přednášku „Kritika formy – a dál“. Oním „a dál“ myslel to, co v přednášce nazývá „rétorická kritika“. Tento jím pojmenovaný způsob práce s biblickými texty měl být pouze doplněním a rozšířením kritiky formy, kterou se Muilenburg zabýval. Svou přednáškou však Muilenburg položil základy nové samostatné disciplíny, která se od té doby nepřestala dále rozvíjet a rychle se z periferie zájmu přesunula na jednu z předních pozic v oblasti biblické interpretace.

Stejným názvem označuji i metodu, které se budu držet v této práci při přemýšlení nad zvoleným biblickým textem. Než však přejdeme k metodice praktické části a k praktické části samotné, je nutné vymezit, jak zde budeme rétorické kritice rozumět, a zorientovat se v pojmech a metodách, které tento přístup přináší. Podíváme se proto nejprve na klasickou rétoriku a na kritiku formy, které představují dva hlavní prameny, z nichž rétorická kritika vychází. Poté zhodnotíme zásadní formativní přínos Jamese Muilenburga a to, jakými způsoby jeho návrh přijali či obohatili jiní biblisté.

1.1 Klasická rétorika

1.1.2 Antické Řecko

Rétorická kritika není plodem pouze dvacátého století. James Muilenburg je jejím moderním otcem, její kořeny však sahají hluboko do minulosti. Phyllis Tribble je nachází v pátém století před naším letopočtem v antickém Řecku ve spojitosti se soudní pří, během které měl obžalovaný možnost pronést řeč na svou obhajobu¹. Rétorika tak původně znamenala orální schopnost jednotlivce veřejně se hájit, brzy se však rozšířila i mimo justiční kontext. Sofisté z metod rétoriky učinili obecnou schopnost někoho o něčem přesvědčit bez ohledu na

---

¹ TRIBBLE, *Rhetorical Criticism*, str. 6.

pravdivost dané výpovědi.² Toto pojetí kritizuje Sókrates v Platónově dialogu Gorgias – podle něj by výmluvnost měla sloužit moudrosti.³

První známé systematické a komplexní pojednání o rétorice sepsal Aristotelés. Disciplínu rétoriky v ní definuje jako „*umění, schopné v každém daném případě vystihnout, co je přesvědčivé*“.⁴ Opět tak zdůraznil argumentační význam rétoriky. Tento důraz lze vidět i v jeho dělení rétoriky do třech typů: na poradní, soudní a epeidektický (oslavný)⁵. Toto dělení totiž odvozuje z postavení posluchačů. Ti se ocitají v roli soudců, na kterých záleží, zda budou řečnickými argumenty přesvědčeni. Poradní řeč patřila do kontextu společného shromáždění, ve kterém řečník posluchačům doporučuje, jak by se měli rozhodnout – posluchači tak stojí v roli soudců budoucích věcí. V soudní řeči řečník buď někoho odsuzuje, nebo se sám hájí – posluchači jsou proto v roli soudců něčeho, co se stalo v minulosti. Epeidektický typ rétoriky nevede posluchače na rozdíl od dvou předchozích k žádnému rozhodnutí. Řečník se v něm snaží svou řečí vést posluchače k chvále či naopak k opovržení určité osoby.

Aristotelés rovněž ukazuje na tři klasické složky komunikace: posluchač, řeč a řečník⁶ (v psané podobě čtenář, text a autor). Úkolem rétorického kritika je ve studované řeči či textu objevit jejich vzájemné vztahy, které jsou vybudovány za tím účelem, aby – když poupravíme předchozí definici – „vystihly, co je přesvědčivé“. Gitay zmiňuje, že „*jakékoli bádání, které prozkoumává vzájemné vztahy těchto tří složek, je rétorická kritika*“.⁷ Tyto tři složky jsou viditelné i

---

² Tamtéž.

³ „...rétorika je výrobkyň přemlouvání a všechna její činnost i všechn její obsah směřuje k tomuto cíli; či můžeš snad říci, že moc rétoriky má větší rozsah než to, způsobovat v duších posluchačů přemluvu?“ 453a; „Rétorika je tedy, jak se podobá, výrobkyň přemluvy věřivé, a ne naučné, o spravedlivu a nespravedlivu.“ 455a. PLATÓN. *Gorgias*.

⁴ „No rétorika je podľa môjho názoru umenie, schopné v každom danom prípade vystihnúť, čo je presvedčivé.“ ARISTOTELES. *Rétorika*, str. 31.

⁵ ARISTOTELES, *Rétorika*, str. 39.

⁶ Tamtéž, str. 31; str. 38.

⁷ „...any research which investigates the mutual relationship of these three dimensions is a rhetorical study.“ GITAY, *Prophecy and Persuasion*, str. 35.

v právě citovaném dělení rétoriky do třech typů: v poradním typu je kladen důraz na posluchače, v soudním na řeč a v epeidektickém na řečníka.⁸

1.1.3 Antický Řím

Řekové předali řečnické umění Římanům. Cicero ve svém díle *De Inventione* nabízí dělení rétoriky na pět částí či oblastí, jejichž latinské pojmenování se od té doby v rétorice používá: *inventio*, *dispositio*, *elocutio*, *memoria* a *pronunciatio*.⁹ První z nich, *inventio* (objev, vynález), označuje určení argumentů podporujících řečnickovo tvrzení. Aristotelés v této souvislosti tvrdil, že existují tři způsoby argumentace: *logos* (rozumový apel), *pathos* (emocionální apel) a *ethos* (etický apel).¹⁰

Druhou část rétoriky tvoří *dispositio* (uspořádání), tedy organizace argumentů do vhodné a efektivní struktury, která by posluchače co možná nejsilněji zasáhla a přesvědčila je o pravdivosti použitých argumentů. I zde je patrná jasná souvislost s metodou biblické rétorické kritiky. Později se proto budeme zamýšlet nad vymezením textových jednotek 49. kapitoly knihy Izajáš a nad jejich vzájemnými souvislostmi – jinými slovy nad tím, jak je Deuteroizajášova argumentace „poskládána“.

Elocutio pak označuje vhodný jazykový styl odpovídající struktuře a námětu – jde tedy zejména o výběr slov a postavení vět či slovních spojení. Velká pozornost je zde také kladena na použití figurativních významů slov. Zde se rétorická analýza spoléhá na nástroje, které jí nabízí literární kritika.

Poslední dvě části rétoriky se týkají samotného orálního aktu vyslovované řeči a nebudou tak pro účel této práce hrát větší roli.¹¹ *Memoria* se zabývá formulací mnemotechnických pomůcek k zapamatování si proslovu a *pronunciatio* označuje způsob prezentace promluvy.

---

⁸ TRIBLE, *Rhetorical Criticism*, str. 8.

⁹ CICERO, *De Inventione*, 1.7.

¹⁰ Více viz GITAY, *Prophecy and Persuasion*, str. 37.

¹¹ Zastánci tzv. „nové rétoriky“ ve své snaze obnovit klasickou rétoriku *memoria* i *pronunciatio* opomíjejí, viz: TRIBLE, *Rhetorical Criticism*, str. 56.

1.1.4 Shrnutí

Tento nástin antické rétoriky nám dovoluje vstoupit do světa rétorické kritiky a vybavuje nás základními jazykovými termíny. Ty se týkají dělení rétoriky: na typy (poradní, soudní, epeidektický), na složky komunikace (řečník, řeč, posluchač; resp. autor, text, čtenář) a na části (*inventio, dispositio, elocutio, memoria a pronuntiatio*).¹²

Trible shrnuje: „*Po boku úzké definice rétoriky jakožto nacházení prostředků k přemlouvání stál [v antické rétorice] široký koncept rétoriky jako umění řeči a kompozice.*“¹³ Trible tak poukazuje na dva základní důrazy klasické rétoriky, které se odrážejí i v moderní rétorické kritice: důraz na argumentaci a důraz na jazykovo-stylistickou stránku řeči či textu. Rétoričtí kritikové obvykle upřednostňují jeden z těchto důrazů a ten druhý umisťují spíše do pozadí. S těmito dvěma důrazy antické rétoriky se tak budeme dále potkávat.

1.2 Kritika formy

Když James Muilenburg formuloval svou vizi rétorické kritiky, neměl v úmyslu založit novou biblickou disciplínu. Představoval si, že by se rétorická kritika stala součástí kritiky formy.¹⁴ Jelikož má proto rétorická kritika s kritikou formy mnoho společného, je nutné krátce vymezit, v čem tento přístup spočívá a co z něj přejímá rétorická kritika.

---

¹² Klasická rétorika ovšem nepatří jen do světa antiky: v šedesátých letech dvacátého století byl (nezávisle na Muilenbergovi, který v té době vystupuje se svým rétorickým programem) s příchodem hnutí tzv. „nové rétoriky“ ve velké míře obnoven zájem o její studium. Nástin různorodých směrů, kterými se od té doby rétorika vydává, přehledně nabízí: TRIBLE, *Rhetorical Criticism*, str. 55-62.

¹³ „Alongside the narrow definition of discovering the means of persuasion stood the broad concept of the art of speech and composition.“ TRIBLE, *Rhetorical Criticism*, str. 8.

¹⁴ „Finally, it has not been our intent to offer an alternative to form criticism or a substitute for it, but rather to call attention to an approach of eminent lineage which may supplement our form-critical studies... In a word, then, we affirm the necessity of form criticism, but we also lay claim to the legitimacy of what we have called rhetorical criticism. Form criticism and beyond.“ MUILENBURG, *Form Criticism and Beyond*, str. 18.

1.2 Kritika formy

Kritika formy je úzce svázána s německým biblistou Hermannem Gunkelem, který jí sám nazývá *Gattungsforschung*.¹⁵ Gunkel vychází z představy, že za starozákonními texty stojí různé, rozsahem krátké, orálně předávané tradice. Jejich postupným spojováním docházelo k vytvoření delších úseků biblického příběhu, ze kterých nakonec vznikly psané starozákonní knihy. Izolování jednotlivých jednotek orální tradice nám může dovolit klasifikovat tyto původní jednotky dle žánrů (*Gattung*) s podobnými vlastnostmi a funkcemi.¹⁶ Kritérii tohoto řazení byly pro Gunkela obsah (či nálada), lingvistická charakteristika a tzv. zasazení do života (*Sitz im Leben*), tedy historicko-sociologická situace, ze které daná orální tradice pochází.¹⁷

Jako příklad použití Gunkelovy *Gattungsforschung* uveďme žalmy, jimž věnoval zvláštní pozornost. V jejich případě dochází k rozlišení na tyto žánry: hymnus, píseň ke korunovaci Jahve, žalozpěv lidu, královský žalm, žalozpěv jednotlivce, díkůvzdání jednotlivce a poté další menší žánry.¹⁸

Muilenburg rozpoznává tři hlavní výdobytky kritiky formy: zejména je kritika formy „*velice potřebné poupravení literární a historické kritiky*“¹⁹ – ty již obecně považuje za překonané. Dále oceňuje Gunkelovo rozličné rozlišení biblických žánrů, neboť „*student musí vědět, jaký druh literatury čte, do jaké literární kategorie tento druh patří a jaké jsou její charakteristické vlastnosti*“.²⁰ Tento literární důraz Muilenburg značně rozvíjí. Třetí přednost vidí v určení funkce jednotlivých žánrů, tedy toho, jakou roli hrály tyto žánry (a orální tradice, ze kterých pochází) v běžném životě komunity.

---

¹⁵ Tento německý výraz se v češtině překládá více termíny, např. jako *kritika druhů*, *kritika tradice* nebo *škola dějin formy*. V této práci Gunkelovu metodu označuji důsledně jako *kritiku formy*.

¹⁶ TRIBBLE, *Rhetorical Criticism*, str. 21-22.

¹⁷ GITAY, *Prophecy and Persuasion*, str. 6.

¹⁸ GUNKEL, Hermann, *Einleitung in die Psalmen*, str. 1-31.

¹⁹ „The first and most obvious achievement of *Gattungsforschung* is that it supplied a much-needed corrective to literary and historical criticism.“ MUILENBURG, *Form Criticism and Beyond*, str. 2.

²⁰ „...the student must know what kind of literature it is that he is reading, to what literary category it belongs, and what its characteristic features are.“ Tamtéž.

1.3 Návrh Jamese Muilenburga

Ve své kritice tohoto přístupu Muilenburg upozorňuje obzvláště na přílišné zobecňování, kterému se při užívání kritiky formy z podstaty této metody nelze vyhnout. Důraz na to, co je pro jednotlivé žánry typické a obecné, vede k tomu, že se z našeho pohledu ztrácí to, co je na obsahu textu jedinečné a odlišné. „*Žánr a obsah jsou nerozvatelně spjaty. Tvoří neodlučitelný celek. Tato dvě jsou jedno. Pokud věnujeme svou pozornost výhradně žánru, může se stát, že nám bude zastřena myšlenka a úmysl pisatele či řečníka.*“²¹ Právě důraz na přesné formulování unikátních vlastností textu, jež nám může pomoci odhalit pisatelův záměr, bude jedním z výrazných rysů jeho návrhu rétorické kritiky.

1.3 Návrh Jamese Muilenburga

Muilenburg se díky své přednášce „Kritika formy – a dál“ stal moderním otcem rétorické kritiky. Jeho přístup přejali další biblisté, čímž dali rétorické kritice rozvinout se několika rozdílnými směry. Bylo by ovšem přehnané nazývat Muilenburgovu řeč „programovým prohlášením“. Jeho návrh není precizně formulovaným a do detailu sestaveným systémem, je to spíše otevřený souhrn myšlenek a zkušeností vycházejících z badatelovy celoživotní biblistické práce.

1.3.1 Text jako svět tvořený lingvistickou hrou

Muilenburg ve své řeči nejprve ujišťuje o nezbytnosti kritiky formy, kterou jeho návrh nemá nahradit. Poté, co upozorní na několik nedostatků, které na této metodě nachází (viz minulá kapitola), přichází s návrhem, jak kritiku formy obohatit či doplnit o to, co jí chybí. Muilenburg v přednášce často používá slova „umělecký“, „stylistický“ či „estetický“ a v jeho řeči je tak patrný obrat k literární kvalitě biblického textu. Nejde však o pouhé nacházení krásy textu,

---

²¹ „Moreover, form and content are inextricably related. They form an integral whole. The two are one. Exclusive attention to the Gattung may actually obscure the thought and intention of the writer or speaker.“ Tamtéž, str. 5.

1.3 Návrh Jamese Muilenburga

kteřou bychom mohli dnes obdivovat; jde o to proniknout skřze kvalitu textu do myšlení pisatele, který nám zde tento text zanechal:

„Neboť čím hlouběji vnikneme do formulací, které nám byly předány, tím citlivější budeme na pravidla, podle kterých v kompozici fungují slova a motivy; čím více se soustředíme na způsoby, kterými byly myšlenky vetkány do lingvistických struktur, tím lépe budeme moci myslet tak, jak mysleli bibliční autoři před námi.“²²

Muilenburg tedy vidí text jako jakýsi svébytný svět, který je utvářen lingvistickou hrou slov. Tato hra má určitá pravidla a jejich pochopení nám dovolí do světa textu vstoupit – a tím pochopit záměr, který měl autor textu při jeho psaní.

Walter Brueggemann později své vymezení rétorické kritiky formuluje obdobně:

„Rétorická kritika navrhuje, abychom na chvíli dali [ostatní knihy a komentáře] bokem a četli onen text samotný a všímali si jeho uměleckých zvrátů a výstředností. Navrhuje, abychom text chápali jako pomyslný, umělecky nabízený návrh světa, který by neexistoval, nebýt toho, že onen text někdo vysloví.“²³

---

²² „For the more deeply one penetrates the formulations as they have been transmitted to us, the more sensitive he is to the rules which words and motifs play in a composition; the more he concentrates on the ways in which thought has been woven into linguistic patterns, the better able he is to think the thoughts of the biblical writer after him.“ MUILENBURG, *Form Criticism and Beyond*, str. 7.

²³ “Rhetorical criticism proposes that we put those books aside for an instant and read the text, and notice the twists and turns of the artistry of the text, and take the text as an imagined, artistically offered proposal of a world that we would not have, except for the utterance of this text.” BRUEGGEMANN, *Where is the Scribe?*, str. 393.

1.3 Návrh Jamese Muilenburga

Zde se ukazuje jedna ze zásadních odlišností mezi kritikou formy a tím, co si Muilenburg představuje pod rétorickou kritikou. Zatímco Gunkel se snaží o historicko-sociologickou rekonstrukci světa „za textem“, Muilenburg nás volá do světa textu samotného. Zatímco Gunkel se snaží číst slova biblických textů tak, jak poprvé zazněla v kontextu života izraelského společenství, Muilenburg vidí klíč k pochopení autorových myšlenek v pozorném naslouchání textu v podobě, která se nám dochovala.²⁴

1.3.2 Role čtenáře

Základní předpoklad Muilenburgova návrhu je, že *„zodpovědná a náležitá artikulace slov v jejich lingvistických vzorcích a v jejich přesných formulacích nám odhalí texturu a strukturu pisatelových myšlenek; nejen to, co si myslí, ale i jak si to myslí“*.²⁵ To je odvážné tvrzení, které klade velký důraz na aktivní roli čtenáře v procesu interpretace textu. Je to právě čtenář, od koho Muilenburg očekává onu „zodpovědnou a náležitou“ artikulaci původních autorových slov.

Zde se však nemůže ubránit otázce: co znamená ona „náležitá“ artikulace (v původním textu je užito adjektivum „proper“)? Co je měřítkem této náležitosti či správnosti? A dále: nevede takováto formulace k nekontrolovatelnému bujení subjektivních výkladů? Není zodpovědnost, kterou Muilenburg v procesu vytváření významů na čtenáře klade, příliš velká?

Muilenburg na tyto výtky ohledně subjektivismu ve svém proslovu nepřímo reaguje, když se zabývá strukturálními otázkami:

„Námitka, která bývá proti našemu tvrzení nejčastěji vznášena, je, že do určování akcentů kompozice je příliš zapletena subjektivita. Tato námitka

---

²⁴ Více o rozdílech mezi Gunkelem a Muilenburgem viz: CONRAD, Edgar W. *Reading the latter prophets*, str. 5-14.

²⁵ „A responsible and proper articulation of the words in their linguistic patterns and in their precise formulations will reveal to us the texture and fabric of the writer's thought, not only what it is that he thinks, but as he thinks it.“ MUILENBURG, *Form Criticism and Beyond*, str. 7

1.3 Návrh Jamese Muilenburga

jistě má určitou oprávněnost, ale v těchto záležitostech neexistuje žádná náhrada za literární citlivost.“²⁶

Rétorická kritika je tedy v Muilenburgově pojetí projekt přiznaně subjektivní – role čtenáře a jeho literární citlivosti je nenahraditelná. Tento subjektivní aspekt ovšem má jisté hranice: jde přeci o „náležitou“ či „vhodnou“ artikulaci, což znamená, že může existovat i artikulace „nevhodná“. Vhodná artikulace by mohla přinejmenším znamenat respektování pravidel při určování žánru a hranic textové jednotky.²⁷ Přesto si ale pod slovem „vhodný“ může každý čtenář či badatel představit něco jiného.²⁸ Toto přiznaně subjektivní vymezení tedy čtenáře alespoň vyzývá, aby svou artikulaci prováděl zodpovědně, pozorně a s citem.

1.3.3 Muilenburgova metoda

Nejucelenější definice rétorické kritiky, kterou Muilenburg podává, je následující:

„To, co mě především zajímá, je pochopit povahu hebrejské literární kompozice, odhalit strukturální vzorce použité při utváření poetické či prozaické literární jednotky a rozeznat různorodé nástroje, kterými jsou výpovědi formulovány a uspořádány do jednotného celku. Takovýto podnik nazývám rétorikou a jeho metodologii rétorickou kritikou.“²⁹

---

²⁶ „Now the objection that has been most frequently raised to our contention is that too much subjectivity is involved in determining where the accents of the composition really lie. The objection has some force, to be sure, but in matters of this sort there is no substitute for literary sensitivity.“ Tamtéž, str. 9.

²⁷ „...there are many marks of composition which indicate where the finale has been reached.“ Tamtéž, str. 9.

²⁸ TRIBLE, *Rhetorical Criticism*, str. 99-100; Triple navrhuje místo „proper articulation“ mluvit o „appropriate articulation“, ačkoli přiznává, že ani toto adjektivum není nenapadnutelné.

²⁹ „What I am interested in, above all, is in understanding the nature of Hebrew literary composition, in exhibiting the structural patterns that are employed for the fashioning of a literary unit, whether in poetry or in prose, and in discerning the many various devices by which the

Z tohoto vymezení vyplývají dva úkoly, které James Muilenburg rétorické kritice dává: vymežit hranice literární jednotky³⁰ a rozpoznat strukturu kompozice.³¹ V obou následujících podkapitolách, zabývajících se těmito úkoly, doplňuji Muilenburgovu přednášku o další zdroje a příklady. Doufám, že se nám tak lépe podaří proniknout do elementárních prvků hebrejského poetického textu a získat představu o základních literárních pojmech, které rétoričtí kritici používají. Začnu zde také v biblických citacích užívat barev k rozlišení paralelismů a chiasmů. Toto značení bude více vysvětleno ve druhé kapitole.

1.3.3.1 Vymezení hranic

Určit, kde literární jednotka začíná a kde končí, nám mohou ukázat klasické rétorické a literární prostředky, jako je vrchol textu (*klimax*), *inclusio* či *chiasmus*. Původ těchto technik (popsaných i v následující podkapitole) lze vidět v původně výrazně převažující artikulované řečovosti starozákonních písemností – Bible byla v dobách svého vzniku předčítána nahlas, a to ať šlo o veřejné i soukromé čtení. Přirozeně tak vznikaly jakési „vzory“ či prostředky, které napomáhaly posluchači orientovat se v ději a struktuře textu.³²

Klimax i *inclusio* souvisí se vztahem mezi začátkem jednotky a jejím koncem. *Klimax* vyjadřuje vyřešení či vyústění motivu (lit. *krize*), který je na začátku jednotky představen. K tomuto vrcholu, který značí konec literární jednotky, může motiv spět skrze několik bodů *klimaxu*, tudíž není vždy snadné určit, kde dochází ke konečnému vyústění úvodního motivu a kde se již

---

predications are formulated and ordered into a unified whole. Such an enterprise I should describe as rhetoric and the methodology as rhetorical criticism.” MUILENBURG, *Form Criticism and Beyond*, str. 8.

³⁰ Tamtéž, str. 8-10.

³¹ Tamtéž, str. 10-18.

³² LUKEŠ, *Raně křesťanská rétorika*, str. 21.

1.3 Návrh Jamese Muilenburga

prezentuje motiv nový. Obecně ale platí, že na konci každé jednotky dochází motiv k nějaké formě *klimaxu*.³³

Termín *inclusio* označuje paralelní vztah mezi začátkem a koncem jednotky, tedy slova, fráze či věty, kterými je jednotka otevřena i uzavřena. Jako příklad Muilenburg uvádí biblický text Jr 3,1–4,1a. Začíná takto:

Jestliže muž propustí svou ženu
a ona od něho odejde
a vdá se za jiného,
smí se k ní znovu *vrátit*?
Což by tím země
nebyla nesmírně potřísněna?
Smilnila jsi s mnoha druhy,
avšak *vrát*' se ke mně!

Dvojité použití hebrejského slovesa **שוב** (vyznačené kurzívou) odpovídá verši 4,1a:

Obrátíš-li se, Izraeli,
je výrok Hospodinův,
obrat' se ke mně!

Toto *inclusio* (tvořeno totožným slovesem **שוב**, které je avšak v ČEPu přeloženo dvěma různými českými slovesy) určuje hranice textové jednotky. Muilenburg proto vnímá pasáž Jr 3,1-4,1a jako jednu dlouhou báseň o několika

---

³³ „...no rhetorical feature is more conspicuous and frequent among the poets and narrators of ancient Israel than the proclivity to bring the successive predications to their culmination.“ MUILENBURG, *Form Criticism and Beyond*, str. 9.

slokách, čímž se liší od jiných badatelů, kteří tento úsek dělí na menší samostatné části.³⁴

Chiasmus patří k nejznámějším prvkům hebrejské poezie. Tvoří jej paralely slov, frází či motivů, které si vzájemně odpovídají v obráceném pořadí, než v jakém jsou v textu představeny. *Chiasmus* můžeme také vnímat jako sérii několika *inclusio*. Nacházíme chiasmy se středem, který v rámci chiasmu nemá paralelu a tvoří tak jádro či pointu chiasmu, stejně jako chiasmy, které střed nemají.

Příkladem chiasmu nám může být úryvek z Am 5,4b–6a. Všimněme si paralel v obráceném pořadí a středu chiasmu:

Dotazujte se mne a budete žít!	A
Nedotazujte se Bét-elu,	B
nevcházejte do Gilgálu,	C
neputujte do Beer-šeby,	D
neboť Gilgál bude přesídlen,	C'
Bét-el se ukáže jako ničemný klam.	B'
Dotazujte se Hospodina a budete žít!	A'

1.3.3.2 Rozpoznání struktury

Poté, co jsme s pomocí literárních prostředků vymezili začátek a konec textové jednotky, přichází na řadu druhý úkol: zaměřit pohled na samotnou látku, ze které je oddíl utkán. To znamená „*všímat si pestrých rétorických prvků, které jsou užity k označení jak pohybu a posloupnosti perikopy, tak i změn či pauz v rozvoji autorových myšlenek*“.³⁵

³⁴ Tamtéž, str. 9-10.

³⁵ „...note the various rhetorical devices that are employed for marking, on the one hand, the sequence and movement of the pericope, and on the other, the shifts or breaks in the development of the writer's thought.“ Tamtéž, str. 10.

1.3 Návrh Jamese Muilenburga

Základní jednotkou hebrejského poetického textu je *kolón* (z lat. colon, pl. cola), který představuje jeden řádek či výpověď. Spojením dvou, resp. třech kolónů v tzv. *paralelismus* vzniká *bikolón*, resp. *trikolón*. Jako příklad uveďme první verš žaltáře:

Blaze muži,	který se neřídí radami svévolníků,	A
	který nestojí na cestě hříšných,	A
	který neseďává s posměvači.	A

V tomto verši nacházíme tři kolóny (tedy trikolón), které svými významově obdobnými výpověďmi dohromady tvoří tzv. *synonymní paralelismus*. V tomto příkladu jsou kolóny uspořádány posloupně ve vzorci AAA. Synonymní paralelismy však mohou vypadat i jinak, např. když jsou řádky se synonymními výpověďmi uspořádány střídavě dle vzorce ABAB:

Jak vysoko nad zemí je nebe,	A
tak mohutně se klene jeho milosrdenství nad těmi, kdo se ho bojí;	B
jak je vzdálen východ od západu,	A
tak od nás vzdaluje naše nevěrnosti.	B

(Žalm 103,11-12 ČEP)

Čtyřlenné paralelismy mohou být uspořádány i dle vzorce AABB:

Vůl zná svého hospodáře,	A
osel jesle svého pána,	A
mne však Izrael nezná,	B
můj lid je nechápavý.	B

(Iz 1,3 ČEP)

1.3 Návrh Jamese Muilenburga

Vyskytují se i pětičlenné synonymní paralelismy, např. ve vzorci AABBC, ve kterém poslední samostatný řádek může vyjadřovat *klimax* fráze:

Potvrzuje slovo svého služebníka,	A
plní rozhodnutí ohlášené svými posly.	A
Jeruzalému on praví: "Budeš osídlen!"	B
a judským městům: "Budete zbudována!"	B
Pozvednu jej z trosek.“	C

(Iz 44,26 ČEP)³⁶

Druhým typem paralelismu je tzv. *antitetický paralelismus*. V něm si jednotlivé kolóny významově také odpovídají, ovšem tím, že druhý paralelní řádek stojí ve vztahu k prvnímu v kontrastu, viz příklad:

I kdyby ustoupily hory	A
a pohnuly se pahorky,	A
moje milosrdenství od tebe neustoupí	B
a smlouva mého pokoje se nepohne.	B

(Iz 54,10)

Antiteické paralelismy jsou typicky užívány v mudroslovné literatuře. Zde je ještě jeden příklad jeho užití v chiastické formě ABBA:

Kdo zachovává přikázání,	A
střeží svůj život,	B
zemře,	B
kdo jeho cestami zhrdá.	A

(Př 19,16)

---

³⁶ Příklady z Ž 103, Iz 1 a Iz 44 jsou převzaté z LOWTH, *Isaiah*, str. 18-19.

Robert Lowth, který jako první paralelismy pojmenoval, určil ještě jeden typ paralelismu: *paralelismus syntetický*.³⁷ V něm druhý kolón rozvíjí či dokončuje myšlenku prvního. Existence tohoto paralelismu však byla mnohými pozdějšími badateli zpochybňována jako příliš neurčitá a místo něj bylo navrženo hledat v textech rozličné jiné možné druhy paralelismů.³⁸

Sled několika bikolónů či trikolónů (tedy několika paralelismů), spojených myšlenkovou i strukturální jednotou, vytváří jednu strofu (sloku).³⁹ Tyto strofy dohromady utváří jednu báseň. V rámci jedné básně mají strofy často stejný počet kolónů; v opačném případě bývá možné v rozdílném počtu řádků nalézt určitý vzor. A právě v tomto studiu různorodých vztahů, které mezi sebou mohou kolóny a strofy zaujímat, nachází Muilenburg jádro strukturální práce rétorické kritiky.

Muilenburg si všímá i role hebrejských částic, které upozorňují na změny v pisatelově myšlení. Nejpoužívanější z nich, ׀, často uvozuje či ukončuje strofy. Např. v šestém verši již zmíněného prvního žalmu spojka ׀ (označená kurzívou) uvozuje jak antitetický paralelismus, tak i značí ukončení celého žalmu:

*Neboť Hospodin zná cestu spravedlivých,
ale cesta svévolníků vede do záhuby.*

Druhá spojka s častou strukturální funkcí, kterou Muilenburg uvádí, je spojka ׀׀, resp. ׀׀. Jejím úkolem je upoutat čtenářovu pozornost a upozornit ho na obrat v textu, kterým může být začátek nové strofy či básně nebo jejich

---

³⁷ LOWTH, *Isaiah*, str. 22.

³⁸ Přehled diskuze viz: CRAVEN, *Artistry and faith in the Book of Judith*, str. 26-34. Přehled formálních stylistických a poetických prvků s dalšími příklady viz: PRUDKÝ, *Cvičebnice biblické hebrejštiny*, str. 236-240.

³⁹ „By a strophe we mean a series of bicola or tricola with a beginning and ending, possessing unity of thought and structure.“ MUILENBURG, *Form Criticism and Beyond*, str. 12.

1.3 Návrh Jamese Muilenburga

vyvrcholení. Tato spojka např. zakončuje dvě po sobě jdoucí strofy na konci 41. kapitoly Izajáše:

*Hle, vy jste pouhé nic
a vaše skutky nestojí za nic.
Zvolit vás je ohavnost. (Iz 41,24)*

*Hle, všichni jsou ničemnost pouhá,
k ničemu nejsou jejich činy;
jejich lité modly jsou jen vítr a nicota. (Iz 41,29)*

Přímo na tyto strofy navazuje v prvním verši 42. kapitoly představení postavy Hospodinova služebníka, které je uvedeno stejnou spojkou. Opakované užití té stejné spojky na tak malém prostoru nás musí vést k zamyšlení nad autorovým záměrem:

*Hle! Zde je můj služebník, jehož podepírám,
můj vyvolený, v němž jsem našel zalíbení.*

Lingvistická hra hebrejské poezie nabízí mnoho dalších možností a není cílem této podkapitoly podat jejich vyčerpávající přehled. Uveďme alespoň názvem několik dalších literárních prostředků, které můžeme ve struktuře hebrejského textu nacházet: refrény (opakující se kolóny na konci strof), anafory (opakování klíčových slov na začátku po sobě jdoucích vět), metrum (rytmus verše), aliterace (opětovný výskyt slov začínajících na stejnou hlásku či skupinu hlásek), rétorické otázky či vokativy.

1.4 Kritika Muilenburgova pojetí

James Muilenburg si se svým programem rétorické kritiky získal zasloužené uznání. Bývá oceňován za otevření nového metodologického pole⁴⁰ či za to, že „přeložil do jazyka biblické teologie podněty toho, co bývá označeno jako lingvistický obrat ve filosofii a humanitních oborech 20. století“.⁴¹ Svým vystoupením otevřel cestu k rétorické kritice také dalším badatelům. Na jejich vlastní přínos a kritiku Muilenburgova pojetí se podíváme v této kapitole.

1.4.1 Jack Lundbom

Muilenburgův žák, Jack Lundbom, zaměřil svou dizertační práci na rétoriku v knize Jeremjáš. V ní se drží dvou úkolů, které Muilenburg rétorické kritice zadává, tedy určení hranic literárních jednotek a rozlišení jejich struktury. To ho vede ke zhodnocení použití dvou častých rétorických figur v jeremjášovské literatuře: *inclusia* a *chiasmu*.⁴²

Lundbom v knize Jeremjáš nachází tři úrovně použití těchto figur: ve struktuře knihy jako celku, v jednotlivých básních a ve slokách tvořících tyto básně. Jedním z příkladů *inclusia* (tedy promyšlené spojitosti mezi začátkem a koncem určité jednotky), týkajícího se celku knihy, je fakt, že kniha začíná i končí slovy „slova Jeremjášova“ (Jr 1,1 a 51,64; kniha Jeremjáš sice pokračuje ještě jednou poslední kapitolou, ta je ovšem duplikátem 2Kr 24,18–25,30 – Lundbom proto obhajuje názor, že pravý konec knihy se nachází v 51,64⁴³).

Ve strukturách básní nachází Lundbom mnoho použití *inclusia*. Příkladem může být Jr 20,14–18. Začátek a konec této básně zní následovně:

---

⁴⁰ BRUEGGEMANN, *At the Mercy of Babylon*, str. 17.

⁴¹ SLÁMA, *O prorocké představivosti, rétorice a naději Waltera Brueggemanna*, str. 120.

⁴² „... we are prepared to argue that two known rhetorical figures, the inclusion and the chiasmus, are important controlling structures in Jeremiah. They control not only the prophetic speeches, but also larger complexes which make up the book of Jeremiah.” LUNDBOM, *Jeremiah*, str. 16.

⁴³ Tamtéž, str. 25.

1.4 Kritika Muilenburgova pojetí

Proklet buď den,
v němž jsem se narodil.
Den, v kterém mě má matka porodila,
ať není požehnán. (Jr 20,14)

Proč jsem vyšel z matčina lůna?
Abych viděl trápení a strasti,
aby v hanbě skončily mé dny? (Jr 20,18)

Inclusio je tvořeno slovy „den“ a „dny“. Báseň i jen tímto jedním poetickým prvkem projevuje svou neporušitelnou jednotu a dokládá promyšlenost a záměr autora.⁴⁴

Studiem užití inclusia a chiasmu ve třech úrovních knihy Jeremjáš Lundbom věrně demonstroval užití Muilenburgových principů. Jím provedená analýza, zaměřující se na umění kompozice, mu dovolila ukázat, jakým způsobem Jeremjáš konstruoval své poselství (či jakým způsobem bylo toto poselství později editováno). Lundbomova práce je tak pro nás ukázkou nekritického převzetí Muilenburgova projektu rétorické kritiky.

1.4.2 Yehoshua Gitay

Deset let po Muilenburgově výstupu sepsal Yehoshua Gitay dizertační práci zabývající se 40.–48. kapitolou proroka Izajáše. Jelikož prorokova slova vnímá jako veřejný proslov, volí jako svou metodu rétorickou kritiku. Tu ovšem chápe čistě jako umění přesvědčování: „*Muilenburg i jeho následovníci se zabývají stylistikou jakožto funkčním nástrojem, sloužícím k vytyčování literární jednotky*

---

⁴⁴ Tamtéž, str. 46-48.

1.4 Kritika Muilenburgova pojetí

a její struktury, ale jejich analýza není zaměřená na rétoriku jakožto na pragmatické umění přesvědčování.“⁴⁵

Gitay se tak vrací ke klasické aristotelské rétorice, která za hlavní cíl rétorického aktu považovala změnu postoje posluchače k dané věci. Ve své studii se neustále pohybuje v kategoriích klasické rétoriky (např. když určuje typ deuterioizajášovy řeči jako soudní⁴⁶). Tento příklon lze jasně vidět i v metodě jeho práce: poté, co vymezí hranice dané textové jednotky, postupuje ve své analýze ve třech krocích, formulovaných Cicerónem: *inventio* (obsah; u Gitaye tedy obsah Izajášových argumentů), *dispositio* (struktura, kterou se jeho argumenty ubírají), *elocutio* (styl Izajášovy řeči, použité literárně-rétorické prostředky).⁴⁷

Můžeme říct, že Gitay se vrací k samým základům, na kterých staví moderní rétorická kritika. Opomíjí kritiku formy i Muilenburgův přínos, který nepovažuje za adekvátní vzhledem k pragmaticky rétorickému charakteru prorocké řeči. Svým důrazem na klasickou rétoriku a čistě persuasivní povahu řeči představuje jeden z možných směrů, kterými se dnes ubírá rétorická kritika.

1.4.3 Walter Brueggemann

Americký starozákonník Walter Brueggemann byl stejně jako Lundbom Muilenburgovým žákem. Ke svému učiteli se však již nestaví pouze nekriticky. Vytýká mu zejména naivitu, se kterou přistupuje k řeči a tudíž i k rétorice:

„V [Muilenburgově] prezidentském proslovu není ani náznak uvědomění, že řeč je příznačně a nevyhnutelně politický čin. Je to uplatnění moci, jehož cílem je potlačit nějaký jiný rétorický návrh světa... Je čas, abychom

---

⁴⁵ „*Muilenburg and his followers are concerned with style as a functional device for determining the literary unit and its structure, but their analysis is not oriented towards rhetoric as the pragmatic art of persuasion.*“ GITAY, *Prophecy and Persuasion*, str. 27.

⁴⁶ Tamtéž, str. 36.

⁴⁷ Zbylé dvě Cicerónovy kategorie, *memoria* a *pronunciatio*, pochopitelně vypouští vzhledem k tomu, že se zabývá psaným textem.

*překonalí tuto nevinnost v rétorické kritice, jako to už mnozí učinili, a uvědomili si, že text nám svěřený je závažný čin moci.*⁴⁸

Jestliže bychom viděli dvě klasické role rétoriky, zřetelné již od antiky – tedy roli argumentačně-persuasivní a roli kompozičně-stylistickou – jako dvě závaží na rovnoramenné váze, Brueggemann upozorňuje, že Muilenburgův důraz na studium literární kvality textu příliš převažuje nad druhou argumentační (či v Brueggemannově pojetí „mocenskou“) rolí rétoriky. Brueggemann vidí biblické texty jako bitevní pole, do kterého jejich četbou vstupujeme a ve kterém se musíme zorientovat. V každé bitvě o něco jde a v každé bitvě proti sobě stojí určití soupeři. Řeč textu tedy není „nevinná, neutrální či lhostejná. V každém případě je text promyšleným činem boje proti jiným pohledům na svět, které žijí ve svých odlišných způsobech rétoriky“.⁴⁹ Jako příklad Brueggemann uvádí to, jak se deuteriozajášovský pisatel imaginativně staví proti mocenským nárokům Babylónu, či jak stejný autor bojuje s izraelskými řečmi plnými zoufalství a naříkání.

Walter Brueggemann tedy volá po teorii rétoriky, která by dokázala držet krok s oním zarytým kritickým, podvrtným a ironickým hlasem textu, stavícímu se proti nadvládě většinové konvenční řeči:

„Nejen, že se s Muilenburgem, který kritiku formy považoval za převážně povrchní a ne příliš plodnou, ptáme: „kritika formy – a dál“? Ptáme se

---

⁴⁸ “There is no hint in his presidential address of an awareness that speech is characteristically and inevitably a political act, an assertion of power that seeks to override some other rhetorical proposal of reality... In any case, it is time to move beyond such innocence in rhetorical criticism, as many in our field have done, to an awareness that the text entrusted to us is a major act of power.” BRUEGGEMANN, *At the Mercy of Babylon*, str. 17-18.

⁴⁹ „...the several texts I have cited and their shared rhetorical claim do not constitute an innocent, neutral, or casual act. In each case the text is a deliberate act of combat against other views of public reality which live through other forms of rhetoric.“ Tamtéž, str. 18.

nyní i: „*rétorická analýza – a dál*“? Tato metoda je totiž příliš okouzlená stylistikou, než aby si všimla, že řeč je způsob vyjádření a zdroj moci.“⁵⁰

1.4.4 Thomas Renz

Podle Thomase Renze, starozákoníka z Londýna, je úkolem rétorických kritiků „*dívat se na text jako na součást komunikačního aktu a soustředit se na prvky přemlouvání v tomto aktu*“.⁵¹ Základní představu o tom, co takovýto úkol znamená, nachází v klasických pojednáních o rétorice. Pouze u nich ale rétorický kritik nesmí setrvat: „*Ti, kteří použili díla klasické rétoriky jako své příručky, často ztratili ze zřetele cíl rétorické analýzy a zkoumali literární vlastnosti textu místo toho, aby zjišťovali jeho funkci v aktu komunikace*.“⁵²

Renz tak činí významný krok stranou od literární analýzy. Její metody sice uznává, nejsou pro něj však dostatečné. Jeho cílem totiž je přiblížit se ke komunikaci, kterou za textem očekáváme; jde mu o rekonstrukci onoho původního aktu komunikace, tedy toho, jak text působil na své původně zamýšlené posluchače. Touto rekonstrukcí se můžeme dobrat k autentickému argumentačnímu záměru autora, který pro Renze představuje pravý význam textu.⁵³

Od tzv. „*Muilenburgovy školy*“, která pokračovala v rozvíjení rétorické kritiky tak, jak ji navrhl Muilenburg (např. Lundbom, viz výše), se proto Renz v porozumění tomu, co je to text a jak k němu přistupovat, zásadně liší. Renz se nezajímá jen o text samotný, ale chápe jej spíše jako „*sociální realitu*“⁵⁴ obsahující i vnější historické a sociologické faktory, jejichž studium je nezbytné

---

⁵⁰ „Thus we are at a moment not only 'beyond form criticism,' which Muilenburg had judged to be flat and mostly sterile, but also beyond rhetorical analysis, which is too enamored of style to notice speech as a means and source of power.“ Tamtéž, str. 19.

⁵¹ RENZ, Thomas. *The rhetorical function of the book of Ezekiel*, str. 11.

⁵² Tamtéž.

⁵³ „The contribution of rhetorical criticism to Biblical Studies is not the focus on a text's final form or its unique features. Rather it is the focus on literary works as means of communication or, more precisely, of persuasion.“ Tamtéž, str. 6.

⁵⁴ Tamtéž, str. 2.

k určení situace, ve které probíhala původní komunikace. K textu Renz proto nemůže zaujímat výhradně synchronní postoj a používá i klasické historicko-kritické metody. Zároveň kritizuje významovou pluralitu, kterou ve své interpretaci generuje přístup Muilenburgovy školy, a jako cíl si vždy staví odhalení autorova záměru. To neznamená, že by text měl vždy pouze tento jediný „univerzální“ význam – spíše upozorňuje na to, že otázky po intenci a původní funkci textu by neměly být ignorovány.⁵⁵

1.4.4.1 Metoda

Snaha odhalit původní situovanost textu prozrazuje, že Renz se inspiruje kritikou formy. Její cíle – nahlédnout do historické situovanosti žánrů a určit funkci žánru u daného textu – se v úsilí pochopit původ textu a to, jaký měl text na své čtenáře či posluchače dopad, překrývají s Renzovým chápáním podniku rétorické kritiky.⁵⁶ Možná tak u kritiky formy stojí Renz blíže než sám Muilenburg, který z ní vycházel.

Není proto divu, když Renz sestavuje jednotlivé kroky své metody analogicky ke krokům, které si určuje kritika formy⁵⁷:

(1) Vymezení rétorické jednotky. Je to jeden ze dvou úkolů, které rétorické kritice dává i Muilenburg. Renz však oproti Muilenburgovi nachází soudržnost rétorické jednotky ne v jednotě její struktury, ale v jednotě její rétorické situace.

(2) Analýza struktury. V ní jde o zkoumání rétorických technik a použitých literárních a stylistických prostředků tak, jak jsme o nich psali výše. Dle Muilenburga jde o druhý úkol rétorické kritiky.

---

⁵⁵ Tamtéž, str. 4-6.

⁵⁶ Tamtéž, str. 12.

⁵⁷ Tamtéž, str. 13.

(3) Popis žánru. Zkoumání rétorické povahy textu a zařazení této povahy do vhodného žánru nám může pomoci formulovat obecný charakter textu a jeho základní problematiku.

(4) Definice prostředí a okolností. Renz zdůrazňuje komunikativní aspekt rétorické situace, tedy že rétorický akt je již sám reakcí na určitý celek událostí, osob či tradic. Rétorická situace je v rétorickém aktu obsažena. Abychom k ní pronikli, musíme se dle Renze obrátit k historicko-kritickým metodám.

(5) Popsání autorova záměru či funkce textu. To je konečný cíl metody: shrnout pisatelův úmysl, rétorickou efektivnost a možný dopad řeči na posluchače či čtenáře.

1.4.5 Jiří Lukeš

Nedávnou českou stopu na poli rétorické kritiky představuje novozákonník Jiří Lukeš, působící jako odborný asistent na Katedře biblistiky a judaistiky Husitské teologické fakulty v Praze. Ve své knize „Raně křesťanská rétorika“ aplikuje metody rétorické kritiky zejména na novozákonní apokryfní texty. Rétorické zkoumání pro něj ale není „vedeno jen snahou o zjištění technické stránky věci, ale je mostem k teologii autora spisu, jeho době i způsobu komunikace se svým čtenářem a okolím“.⁵⁸ Snaží se tak klást vyrovnaný důraz na formu i obsah.

Jedním ze specifíků novozákonní rétorické práce je hodnocení toho, jaký vliv měla na novozákonní a apokryfní pisatele tehdejší převládající řecko-římská rétorika. Lukeš usuzuje, že novozákonní pisatelé kladli důraz spíše na sílu svých argumentů než na esteticko-stylistickou stránku řeči, přesto u nich (zejm. u Pavla, Lukáše a Jana) nalézají i klasické užití figur, žánrů a konvencí.⁵⁹

V šestibodovém postupu práce, který Lukeš přebírá od G. A. Kennedyho, najdeme mnohé podobnosti s přístupy, se kterými jsme se již setkali (zřetelná je podobnost s pětibodovou metodikou Renzovou). Nepřekvapí nás, že prvním krokem pro něj je určení rozsahu rétorické jednotky. Druhým krokem je

---

⁵⁸ LUKEŠ, *Raně křesťanská rétorika*, str. 15-16.

⁵⁹ Tamtéž, str. 23-25.

„definování rétorické situace jednotky“,⁶⁰ které se v jeho pojetí blíží stanovení Sitz im Leben kritiky formy. Jde o zkoumání osob, událostí, objektů a vztahů, které se týkají rétorické situace, neboť tyto okolnosti přirozeně ovlivňují to, co je řečeno. Třetí krok se týká tzv. *statis teorie*⁶¹ a tří druhů rétoriky. Ty známe již od Aristotela – řeč soudní, poradní a oslavná. Čtvrtým bodem je posouzení uspořádání materiálu v textu,⁶² tedy rovněž klasické *dispositio*. Pátým bodem je zhodnocení stylu,⁶³ které známe pod pojmenováním *elocutio*, tedy pohled do gramatiky, syntaxe, figur a estetické úrovně textu. Závěrečným krokem je zhodnocení rétorické efektivnosti jednotky, při kterém se posuzuje celková práce a exegetický přínos.⁶⁴

Lukeše zde uvádím ze dvou důvodů. Zaprvé až do této chvíle jsme nezmínili žádného rétorického kritika, který si za svůj materiál vybral novozákonní literaturu. To je přirozeně dáno zaměřením této práce, je ale důležité si uvědomit, že rétorická kritika byla štědře přijata i novozákonníky.⁶⁵ Zadruhé je nám Lukeš důkazem, že i naše česká biblistická kotlina zaznamenala rozvoj fenoménu rétorické kritiky a nezůstala k němu netečná.⁶⁶

---

⁶⁰ Tamtéž, str. 32.

⁶¹ „Statis teorie slouží k vymezení základní otázky případu a má čtyři hlavní formy – status dohadu (faktu), status výměru (definování), status vlastnosti (okolností činu), status pravomoci (hodnocení soudního aktu). V Novém zákoně ji lze uplatnit při sporech o Zákon.“ Tamtéž, str. 34-35; ke třetímu kroku obecně str. 34-37.

⁶² Tamtéž, str. 37-38.

⁶³ Tamtéž, str. 39-45.

⁶⁴ Tamtéž, str. 46.

⁶⁵ Základní přehled viz např.: CLASSEN, *Rhetorical criticism of the New Testament*.

⁶⁶ Mezi další příklady českého zájmu o rétorickou kritiku patří diplomová práce Martina Horáka (viz HORÁK, *Rétorická kritika*. Praha, 1997. Vedoucí práce Martin Prudký.), jedna z kapitol Slámovy monografie „Nové teologie Starého zákona a dějiny“ (viz SLÁMA, *Nové teologie Starého zákona a dějiny*, str. 335-342) či rovněž Slámův článek v Teologické reflexi (viz SLÁMA, *O prorocké představivosti, rétorice a naději Waltera Brueggemanna*, in: Teologická reflexe 2/2015).

1.4.6 Shrnutí

Cílem této kapitoly bylo ukázat, jakým způsobem byl přijat a dále rozvinut Muilenburgův projekt rétorické kritiky. Všimli jsme si různorodosti recepce: zatímco se někteří badatelé spíše drží Muilenburgových principů a uplatňují je způsobem, který do popředí uvádí otázky po struktuře a kompozici textu (tzv. „Muilenburgova škola“, zde zastoupená Lundbonem), jiní kritizují tento přílišný důraz na literární a estetické vlastnosti textu a mapují cesty, kterými autor postupuje ve své argumentaci. Yehoshua Gitay se s touto intencí vrací ke klasickým přesvědčovacím metodám rétoriky a Walter Brueggemann zase upozorňuje na politický apel textu, který svou podvratnou řečí bojuje proti dominantnímu světu mocenské rétoriky. Thomas Renz zaujímá podobný postoj, svou snahou o rekonstrukci původní komunikace se však blíží ke kritice formy. A konečně jsme upozornili i na český novozákonní přínos, který představuje Jiří Lukeš.

Mohlo by se zdát, že právě popsané různorodé přístupy, které i přes svou vzájemnou odlišnost shrnujeme pod jedním názvem, svědčí o nejednotě celého projektu rétorické kritiky. Tato pestrost nám ale může být spíše svědectvím o její stále trvající živosti a efektivnosti.

2. Metoda této práce

Nyní přišel čas krátce vymezit pravidla, podle kterých budu v praktické části této práce postupovat ve vlastní rétorické analýze 49. kapitoly proroka Izajáše.

2.1 Hranice a vnitřní struktura textu

Obecně se můj postup bude řídit dvěma základními úkoly, které rétorické kritice zadává její zakladatel James Muilenburg. Tyto úkoly jsme již popsali v podkapitole „Muilenburgova metoda“. Prvním krokem bude vymezit hranice literární jednotky. V našem případě se proto podíváme na to, zda můžeme vůbec 49. kapitolu Izajáše považovat za jeden koherentní oddíl, a to jak z hlediska formy, tak z hlediska obsahu. Poté také zhodnotíme kontext knihy Izajáš, do kterého je úsek zasazen. Tento krok nám může připomínat *inventio* klasické rétoriky.

Z prvního úkolu se poté přesuneme ke druhému, v jehož rámci budeme podrobně zkoumat vnitřní strukturu kompozice celé jednotky (viz klasické *dispositio*). To znamená, že si text nejprve rozčleníme na několik úrovní. Nejmenší jednotkou pro nás bude kolón (či řádek). V jednotě několika kolónů budeme nacházet strofy, podle kterých budeme také postupovat v samotném výkladu. Tyto strofy (které ve výsledku mnohdy odpovídají obvyklému členění na biblické verše, ne však nutně) spojíme do několika delších úseků na základě jednoty jejich formy či obsahu. Toto členění nám pomůže zaznamenat, jakým způsobem autor našeho oddílu svůj text komponuje a jak se to, jakým způsobem jej tvoří, odráží na obsahu jeho sdělení. V rámci tohoto kroku si budeme také všimnout konkrétních poetických a figurativních prvků, které autor používá (viz klasické *elocutio*).

Mým cílem však není, aby se tato práce stala pouze jakýmsi literárně-kritickým či estetickým cvičením. Rétorická kritika je exegetickým nástrojem. Figury v textu budeme studovat proto, že jsou to „*manifestace technik*

2.2 Praktické poznámky

*argumentace*⁶⁷ a jsou součástí argumentačního procesu. Jestliže se budeme soustředit i na persuasivní charakter Deuteroizajášovy řeči, tzn. všimnout si i užitých rozmanitých jazykových prostředků a figur, lépe pochopíme, jak souvisí forma této řeči s jejím obsahem. Zkoumání formy textu nám může pootevřít dveře k pochopení obsahu textu.

2.2 Praktické poznámky

Než se pustíme do samotného výkladu, je nutné, abych čtenáře seznámil se způsobem, jakým budu s hebrejským textem zacházet při překladu. Jsem přesvědčen, že způsob překladu, ke kterému jsem nakonec po určitém experimentování došel, nejlépe reflektuje potřeby rétorické kritiky. Mám nyní na mysli zejména důraz na pozorné čtení původního textu a ohled na způsob, jakým autor konstruuje obsah své řeči.

Při samotném překladu do češtiny se budu snažit držet se co nejlépe hebrejské syntaxe, což znamená i snahu dodržet stejný počet slov použitých v jednotlivých hebrejských kolónech. To v praxi znamená, že při překladu hebrejských výrazů, jejichž význam lze vyjádřit pouze užitím více českých slov, budu tato slova spojovat v jedno spojovníky. Příklad: hebrejské spojení **וַיַּשְׁמַנְי** z druhého verše budu přepisovat jako „a-učinil-mne“. Jsem si vědom jisté krkolomnosti, kterou tento způsob doslovného překladu způsobí. Jelikož se však chceme co nejlépe přiblížit k pochopení toho, proč autor text sestavil tak, jak jej sestavil, je tento způsob vhodnější než např. užití tzv. dynamické ekvivalence.⁶⁸ Tam, kde bude ke srozumitelnému českému překladu nutné doplnit slovo, které se v původním textu nevyskytuje, označím toto slovo *kurzivou*.

Jak jsme již ukázali v kapitole o Muilenburgově metodě, nejčastějším prvkem hebrejské poezie je tzv. paralelismus. Na paralelismy budu upozorňovat

---

⁶⁷ LUKEŠ, *Raně křesťanská rétorika*, str. 55.

⁶⁸ Na tento doslovný překlad, využívající spojovníky, jsem byl upozorněn Phyllis Tribble v jejích metodologických poznámkách, viz: TRIBBLE, *Rhetorical Criticism*, str. 104-105.

2.2 Praktické poznámky

dvojicemi podobných barev, které budou tvořit podklad původního i českého textu. První dvojice barev, značících paralelismus, je **žlutá** a **oranžová**. Pokud se v dané strofě nachází další paralelismus, bude pro odlišení značen **světle zelenou** a **tmavě zelenou**. Tímto barevným označením paralelismů docílíme toho, že bude jednoduše vizuálně rozlišitelná vnitřní struktura strof, aniž bychom museli užít jiných prvků.⁶⁹

Další prvek, který při svém překladu používám, je podtržení. To užívám pouze v českém textu ke zvýraznění opakujících se slov. Při výskytu více druhů repetice v jedné strofě užívám druhého typu podtržení (v této práci je ale užito jen jednou ve 21. verši). Druhý prvek, který používám pouze v českém textu, je **tučné písmo**. To užívám k označení podmětu předsunutého před sloveso. Na takto předsunutý podmět, který porušuje běžnou hebrejskou syntax, je totiž autorem textu kladen zvláštní důraz.

Jak by již mělo být zřejmé, rétorická kritika je zpravidla metodou synchronní, tedy takovou, která pracuje s textem v jeho finální podobě. Případným různočtením či zvláštnostmi v klasických starověkých překladech se proto budu zabývat pouze v poznámkách pod čarou a pouze v případech, kdy usoudím, že tato zmínka souvisí s tím, co v naší práci sledujeme.

Domnívám se, že vše nezbytné již v tomto nástinu metody bylo řečeno. Povzbuzení následujícím citátem proto postupme do praktické části této práce:

„Muilenburgův pohled nabízí perspektivu a směr cesty. Dovoluje, či spíše přímo vyžaduje, intuici a hru. Testem jeho užitečnosti je proto nikoliv teorie, nýbrž praxe.“⁷⁰

---

⁶⁹ Např. různé druhy podtržení – to však činí hebrejský text nečitelným; či vedle jdoucím označením písmeny v dalším sloupci tabulky (v této práci užité jen v sedmém verši k označení chiasmu) – to však není ani jednoznačné, ani vizuálně přehledné.

⁷⁰ „The Muilenburg rubric offers perspective and guidance. It allows for, indeed requires, intuition and play. The test of its usefulness comes not in theory but in practice.“ TRIBLE, *Rhetorical Criticism*, str. 101.

3. Izajáš 49

Poté, co jsme v první kapitole představili historii rétorické kritiky a ve druhé kapitole metodu, podle které budeme postupovat, se nyní můžeme pustit do jádra této diplomové práce, které tvoří práce se samotným biblickým textem. Na vybrané 49. kapitole proroka Izajáše se pokusím aplikovat to, co jsme se doposud o rétorické kritice dozvěděli.

Jak jsem uvedl v minulé kapitole, naším prvním krokem bude určit hranice dané literární jednotky a zhodnotit kontext celé pasáže. Následně se zaměříme na vnitřní strukturu textu, tedy na to, jak a podle čeho lze kapitolu členit. Poté se hluboce ponoříme do jednotlivých vymezených menších oddílů a strof a budeme pozorně sledovat řeč textu. V následující kapitole pak použitou metodu zhodnotíme.

3.1 Hranice literární jednotky

Jak brzy uvidíme, 49. kapitolu lze snadno rozdělit na dvě přirozené poloviny: první obsahuje verše 1–13, druhá 14–26. Obě části jsou od sebe na první pohled rozeznatelné: v první části jde především o Hospodinova služebníka a o úkol, který od Hospodina dostává, ve druhé pak o Sijón a jeho pochyby, které se mu v dialogu snaží Hospodin vyvrátit. Toto zřetelně rozdílné zaměření obou částí může vyvolat dojem, že spolu rétoricky nesouvisí.⁷¹ Já se však ve svém výkladu pokusím poukázat na rétorickou jednotu, kterou jsem v textu našel.

Z hlediska jednoty obsahu se bude jednat zejména o vztah mezi Izraelem a ostatními národy a o návrat izraelských exulantů zpátky do Izraele. Tato dvě témata budou v obou částech opakovaně akcentována a rozvíjena různými způsoby. Na první zmíněné téma nemusíme v textu dlouze čekat – celá kapitola

---

⁷¹ Childs text dělí na části 49,1–13 a 49,14–50,11 (CHILDS, *Isaiah*, str. 391); Brueggemann na 49,1–12 a 13–26 (BRUEGGEMANN, *Isaiah*, str. 109 a 115); Watts vidí kapitolu jako součást většího celku 49,1–52,12 a dělí daný úsek na scény 49,1–21 a 49,22–50,3 (WATTS, *Isaiah 34–66*, str. 180).

3.1 Hranice literární jednotky

začíná oslovením dalekých národů. Tyto národy se tak stávají svědky dění přinejmenším úvodních šesti veršů, ve kterých dochází k napínavému rozšíření nabídky Hospodinovy spásy i právě těmto cizím národům. Druhá polovina kapitoly k těmto lidem zaujímá ambivalentnější postoj. Národy v ní jsou spíše v roli služebníků Sijónu, jejich role je přesto pro řečníka zásadní – pokojným dovedením synů a dcer Sijónu zpět do jejich vlasti a jejich následnou výchovou mají právě i tyto národy podíl na Hospodinem zaslíbené obnově a slávě Sijónu a jsou nakonec zahrnuty mezi „všechno tvorstvo“, které v závěru kapitoly Hospodina pozná (v 26).

Druhým hlavním tématem je návrat exulantů zpátky do vlasti. Úkol „pozvednout kmeny Jákoba a zachráněné z Izraele“, daný Hospodinovu služebníku, je nejprve shledán nedostatečným ve prospěch již zmíněných národů (v. 6). Postupně však i tento „skromnější“ úkol získává na důležitosti, aby pak ve druhé polovině kapitoly nad oním širším úkolem převládl, alespoň co se týče zájmu autora textu. Pochyby Sijónu, které tvoří hlavní námět této druhé části textu, totiž nejvíce souvisí právě s příchodem (resp. s absencí) potomků Sijónu.

Důraz, kladený na tato dvě témata, se projeví i ve formě řeči, jíž je kapitola psaná. Nejviditelnějším příkladem je *inclusio*, které vytváří vrchol úvodních veršů (v. 6e: „abys byl má spása až do končin země“) a vrchol závěrečných veršů kapitoly (v. 26c: „všechno tvorstvo pozná, že já jsem Hospodin“). Zmínkou o široce pojatém zájmu Hospodina je tak spjatý začátek i konec kapitoly. V obou částech také dochází k pozoruhodnému analogickému rétorickému pohybu od Izraele směrem k celému světu: v první části dramatickým rozšířením horizontu služebníkova úkolu (v. 1–6) a zahrnutím nejen izraelských exulantů mezi ty, kteří do izraelské země přicházejí (v. 12), ve druhé pak zejména paralelním rozšířením těch, kteří mají poznat Hospodina, ze „Sijónu“ (v. 23) na „celé tvorstvo“ (v. 26). Druhá část rovněž na několika místech opakuje figury užitě v první části kapitoly: např. repeticí, tvořenou zájmeny „tito“ ve 21. verši (srov.

3.1 Hranice literární jednotky

12. verš), či obratem, spočívajícím v podřazenosti cizích králů ve 23. verši (srov. 7. verš).

Nalezená jednota, spočívající v obsahu (rozvíjení dvou hlavních témat) i formě (inclusio, analogický rétorický pohyb, obdobné figury) mě proto utvrzují v přesvědčení, že lze na 49. kapitolu Izajáše nahlížet jako na jeden koherentní celek, který byl při kompozici zamýšlen jako jedna literární jednotka.

3.1.1 Kontext

Tato kapitola patří v knize Izajáš do celku tzv. „Deuteroizajáše“. Tímto názvem se obvykle označují kapitoly Iz 40–55 a jestliže ho používáme, dáváme tím najevo, že jsme si vědomi rozdílů mezi touto částí a kapitolami 1–39 a 56–66.⁷² V hodnocení kontextu tohoto textu se proto budu soustředit pouze na celek Deuteroizajáše, ačkoli je zřejmé, že tato část i přes své odlišnosti nestojí vůči zbylým dvěma částem zcela nezávisle.

Deuteroizajáš začíná známými slovy z úst Hospodinových: „Potěšte, potěšte můj lid“. Tato slova jakoby udávala tóninu pro celou následující část Izajáše, ve které nacházíme texty spíše povzbudivé a optimistické. Jeruzalém si již „odpykal své provinění“ (Iz 40,2), nyní se proto připravuje cesta pro Hospodina, který ke svému lidu opět přichází, aby ho vedl jako pastýř (Iz 40,11). I kdyby Izrael či Jákob klesali, Hospodin učiní, že ti, kdo v něm skládají naději, se budou „vznášet jako orlové a běžet bez únavy“ (Iz 40,29–31).

---

⁷² Mezi základní rozdíly patří doba a kontext vzniku jednotlivých částí. Od vydání Duhmova komentáře k Izajáši (DUHM, *D. Buch Jesaia*. 1892) přijali biblisté názor, že kapitoly 1–39 jsou spojené s Izraelem osmého století př. n. l. a s tehdejšími rozmachem Asyrské říše; kapitoly 40–55 se obvykle datují do doby kolem roku 540 př. n. l., kdy nastupující Perská říše v čele s Králem Kýrem II. ukončila nadvládu Babylónu nad celou oblastí a dovolila Izraelcům vrátit se do jejich vlasti; kapitoly 56–66 se datují do ještě pozdější doby kolem roku 520 př. n. l., kdy se navrátilší Izraelci setkali s realitou své poničené země a začali znovu budovat svou komunitu víry v Hospodina. S těmito rozdíly se přirozeně pojí rozdílný obsah částí: zatímco prvních 39 kapitol obsahuje texty, ve kterých je Izraeli ohlašován spravedlivý trest za jeho mnohá přestoupení v podobě Asyrské nadvlády, kapitoly 40–55 ohlašují radostnou zprávu o tom, že Babylón, který mezitím převzal úlohu Asýrie, má být poražen a lid v exilu osvobozen. Pro základní přehled viz RENDTORFF, *Hebrejská bible a dějiny*, str. 242–254.

3.1 Hranice literární jednotky

Ve 42. kapitole nacházíme první ze série tzv. „písní o Hospodinově služebníkovi“, která bude úzce souviset s první polovinou naší kapitoly. Poprvé se v ní setkáváme zejména s postavou Hospodinova služebníka (o něm viz dále v podkapitole „Druhá píseň o Hospodinově služebníkovi“). Další konkrétní podobnosti zmíním podrobně v samotném výkladu.

Ve 43. kapitole zazní motivy vyvedení lidu (43,8) a nebezpečné cesty pustou krajinou (43,19–21). V následující 44. kapitole je pak Jákob a Izrael označen jako Hospodinův vyvolený služebník, pečlivě vytvořený již v životě své matky (44,1–2). Všechny tyto motivy budou na několika místech rezonovat s textem 49. kapitoly.

Součástí nadějně Deuteroizajášovy zvěsti je i povolání perského panovníka Kýra. Ten má učinit velkolepé dobytelské dílo, které je však plně součástí Hospodinových plánů (Iz 45,1–7). Kýrovo povolání je zmíněno i na dalších pozdějších místech (46,11; 48,14–15) a celá 47. kapitola je věnovaná porážce Babylónu právě Kýrem. Toto vítězství perského panovníka ve svém důsledku znamenalo svobodu pro zajatý izraelský lid.

Verše z konce 48. kapitoly – tedy ty, které těsně předchází vybrané kapitole – předjímají některá z témat, se kterými se v naší kapitole setkáme, např. útěk z Babylóna, radostnou zprávu jdoucí až do končin země, vykoupení Hospodinova služebníka (všechno 48,20) či žízeň a putování vyschlou krajinou (48,21). Možná nejzajímavější je ale krátká věta z 48,16b, ve které se ozývá nejmenovaný řečník: „A nyní mne posílá Panovník Hospodin a jeho duch.“ Podle některých se již jedná o slova Hospodinova služebníka, který znovu plně promluví zanedlouho ve druhé písni o služebníkovi, která náš text otevírá.⁷³

Začátek 49. kapitoly tak navazuje na tato nenápadná služebníkova slova a ukazuje, v čem přesně spočívá jeho zmíněné poslání. Verše 1–13 také obsahují přímé paralely k první písni Hospodinova služebníka (42,1–4), kterou ovšem i nově rozšiřují. Ve druhé polovině kapitoly se pak hlavní role ujímá Sijón, který

---

⁷³ CHILDS, *Isaiah*, str. 378.

3.2 Vnitřní struktura

byl do této chvíle v Deuteroizajášii téměř nepřítomný.⁷⁴ Pozitivnímu tónu, který dosud od 40. kapitoly spíše převládal, je zde dána protiváha v podobě pochyb Sijónu. Jakoby se Sijón ptal: „Je skutečně možné, aby to všechno mohlo takto dobře dopadnout?“

3.2 Vnitřní struktura

Poté, co jsme obhájili určení začátku a konce vybraného oddílu a nabídli přehled textů, které tomu našemu předchází, je nyní čas přistoupit k textu blíže a zhodnotit vnitřní strukturu kapitoly. V tom spočívá druhý hlavní úkol celé této praktické kapitoly, a jak je patrné i z obsahu práce, strávíme zde nejvíce času. Nejprve nabídneme krátký přehled menších částí, na které obě hlavní části kapitoly (verše 1–13 a 14–26) budeme dělit, a poté nám již nic nebude bránit tomu, abychom se věnovali přímo jednotlivým strofám, které tyto části utváří.

3.2.1 Struktura veršů 1–13

Vnitřní struktura části 1–13 je velice členitá a nabízí více možných pojetí. První řez, který však můžeme bezpečně učinit, je oddělit od zbytku textu úvodních šest veršů, které tvoří celek nazývaný „Druhá píseň Hospodinova služebníka“. Na jednotu těchto šesti veršů viditelně ukazuje *inclusio* tvořené zmínkami o dalekých národech (v. 1: „pobřeží“ a „lidé z daleka“; v6: „národům“ a „až do končin země“) a závěrečný klimax, spočívající v radikálním předefinování služebnickovy role. Těchto šest veršů dále rozdělím na části 1–3 a 4–6. Obě části spolu úzce souvisí, samy v sobě však zároveň budují napětí, které je uvolněno v klimaxech v obou jejich závěrečných verších.⁷⁵

---

⁷⁴ Srov. Iz 40,9; 41,27; 46,13.

⁷⁵ Zároveň toto dělení koresponduje se strukturou veršů, uspořádanou dle mluvčího a žánru (viz GOLDINGAY, *A critical and exegetical commentary on Isaiah 40-55*, str. 155):

- v. 1-2 svědectví/vyznání Hospodinova služebníka
- v. 3 Boží slovo služebníkovi
- v. 4 svědectví/vyznání Hospodinova služebníka
- v. 5-6 Boží slovo služebníkovi

3.2 Vnitřní struktura

Druhý hlavní celek první poloviny kapitoly nacházím ve verších 8–12. Tematické jádro této části je cesta exulantů do Izraele, která graduje ve 12. verši, ve kterém do Izraele přicházejí lidé z různých světových stran.

Mezi částmi 1–6 a 8–12 však leží ještě 7. verš, kterému rozumím jako samostatnému mostu mezi oběma částmi. Nacházím pro to několik důvodů: tento verš opakuje frázi „praví Hospodin“ (אָמַר יְהוָה) z veršů 5 a 8, čímž ukazuje na propojení obou částí; z rétorického hlediska umožňuje chápat následující verše jako stále adresované Hospodinovu služebníku; jeho pečlivě vybudovaná vnitřní chiastická struktura a opětovné užití formule „praví Hospodin“ v následujícím verši svědčí o jeho samostatnosti.

V samém závěru první poloviny textu zaznívá oslavný 13. verš, který v mém pojetí tvoří poslední čtvrtý díl části 1–13. Tento oslavný hymnus volá všechno tvorstvo k oslavě Hospodina a doprovází tak druhou píseň o Hospodinově služebníku podobným způsobem, jakým je doprovázena píseň první v 42,10–12.

3.2.2 Struktura veršů 14–26

Struktura druhé poloviny kapitoly je výrazně méně členitá. Její obsah a forma jsou spjaty na první pohled – na pochyby, vyjádřené Sijónem, Hospodin třikrát dialogicky odpovídá svým ujištěním a svou převratnou vizí budoucnosti. Podle těchto třech dialogických výměn (verše 14–20, 21–23 a 24–26) budeme proto strukturovat i náš výklad.

Druhý možný způsob dělení této části by byl temporální: verše 1–4 mluví o minulé zkušenosti Hospodinova služebníka, zatímco verše 5–6 mluví o tom, co se má teprve stát. Tento rozdíl výrazně značí spojka אַתָּה (,,ale nyní“) na začátku 5. verše. Tak oddíl dělí Vlková, viz VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, str. 81.

3.3 Světlo národů (1–13)

Po zhodnocení obecné vnitřní struktury 49. kapitoly Izajáše se nyní můžeme zabývat jednotlivými částmi textu tak, jak jsme si jej rozdělili. Jako první nás čeká úsek 1–13, který obsahuje druhou píseň Hospodinova služebníka a následující verše, které se k ní váží.

3.3.1 Druhá píseň Hospodinova služebníka (1–6)

Ve verších 1–6 zaznívá to, co bývá v literatuře označováno jako „druhá služebnickova píseň“ či „druhá píseň o Hospodinově služebníkovi“.⁷⁶ Tento úsek patří do širšího kontextu čtyř osobitých deuterioizajášovských písní o Hospodinově služebníkovi (42,1–4; 49,1–6; 50,4–7; 52,13–53,12). Zdaleka nejznámější a nejvíce citovaný je čtvrtý text, nejčastěji označovaný samostatně jako „píseň o trpícím služebníkovi“.

Z této části textu k nám tedy bude promlouvat postava služebníka. Její identita je v Deuterioizajáši zahalena jen těžko proniknutelným tajemstvím. Obecně se nabízí tři možnosti, jak této postavě rozumět: jako kolektivní personifikaci Izraele; jako jedné ze starozákonních či historických postav; jako předzvěsti budoucího Mesiáše (z křesťanského pohledu v důsledku dějin působení konkrétně Ježíše Krista). O těchto – i dalších – možnostech výkladu bylo napsáno více, než je možné zde shrnout.⁷⁷ Pro tuto práci proto volím řešení, které se může zdát jako vyhýbavé, věřím však, že je pro nás správné: přiznat, že se nechceme zaplétat do rozsáhlých literárně-historických úvah, a vstoupit přímo do světa našeho textu a pozorně si poslechnout jeho svědectví, aniž bychom z něj nutně vyvozovali takto zásadní závěry.

---

⁷⁶ Anglicky obecně „Servant songs“ či „Songs of the Suffering Servant“, konkrétně pak „The Second Servant Song“. Já označení „píseň Hospodinova služebníka“ přejímám i do této práce s podotknutím, že tímto označením nutně neurčujeme žánr tohoto úseku.

⁷⁷ Pro přehled např.: MCKENZIE, *Second Isaiah*, str. XXXVIII-L; VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, str. 8-18; LINDBLOM, *The Servant Songs in Deutero-Isaiah*.

3.3.1.1 Jsi můj služebník (1–3)

Toto pozorné čtení s důrazem na rétoriku textu začneme studiem prvních třech veršů vybrané kapitoly.

V1

1	שְׁמְעוּ אֵימִים	Slyšte-mne, pobřeží,
2	אֵלַי וְהִקְשִׁיבוּ לְאָמִים מְרָחוֹק	Ke-mě poslouchejte, lidé z-daleka! ⁷⁸
3	יְהוָה מִבְּטֶן קִרְאָנִי	Hospodin z-lůna povolal-mne,
4	מִמְעֵי אִמִּי הַזְכִּיר שְׁמִי:	z-nitra mé-matky připomínal mé-jméno.

První strofa našeho textu je tvořena dvojicí paralelních dvojřádků. První paralelní dvojice slouží k naléhavému oslovení vzdálených národů. Pobřeží (אֵימִים) naznačuje souvislost s první služebníkovou písní. V ní tato pobřeží čekají na služebníkovo poučení,⁷⁹ posluchač je zde tak nyní uveden v očekávání, zda se ho teď, když jsou přímo osloveni, dočkají.

Ve druhém paralelismu stojí v popředí podstatná jména předsazená před slovesa. Toto narušení běžné syntaxe má svůj účel, neboť na první místo ve větě se tak dostává Hospodin. Na něj a na jeho roli v tom, co Deuteroizajáš píše, je kladem důraz. Bůh „z lůna“ a „z nitra matky“ služebníka „povolává“ a „připomíná jeho jméno“. Služebník si tedy své povolání nijak nezasloužil a ani se k němu sám nerozhodl: hlavním aktérem je zde Bůh. Toto služebníkovo svědectví o vlastním povolání svým jazykem připomíná výpověď proroka Jeremiáše.⁸⁰ Zároveň ale podobný jazyk používá v deuteroizaiášovské literatuře

⁷⁸ V LXX je to Hospodin, kdo říká tato slova, a ne služebník. Ten podle LXX začíná mluvit až na třetím řádku.

⁷⁹ „I ostrovy čekají na jeho [služebníkův] zákon (dosl.: תּוֹרָה).“ Iz 42,4b ČEP.

⁸⁰ „Dříve než jsem tě vytvořil (יָצַר; viz Iz 49,5) v životě matky (dosl. z lůna מִבְּטֶן), znal jsem tě, dříve než jsi vyšel z lůna, posvětil jsem tě, dal jsem tě pronárodům za proroka.“ Jer 1,5 ČEP.

3.3 Světlo národů (1–13)

Hospodin k vyjádření svého vztahu ke svému lidu.⁸¹ Služebník tak o sobě vypráví jako o prorokovi, jeho řeč ale posluchačům asociuje i Boží povolání a ochranu Izraele.

V2

1	וַיִּשֶׂם פִּי כְּחֶרֶב חֲדָה	A-učinil má-ústa jako-meč ostrý,
2	בְּצִל יָדָיו הִתְבַּיַּאֲנִי	ve-stínu své-ruky skryl-mne.
3	וַיְשִׂימֵנִי לְחֶץ בָּרוּר	A-učinil-mne šípem nabroušeným, ⁸²
4	בְּאַשְׁפְּתוֹ הִסְתִּירְנִי	v-toulci-svém schoval-mne.

Ve druhé strofě jsou k sobě paralelní liché a sudé řádky. První i třetí řádek začínají stejným slovesem **וַיִּשֶׂם**, které je dokonce v obou případech ve stejném tvaru (první výskyt se liší pouze apokopátní formou). Poté vždy následuje označení spojené se služebníkem (má ústa, mne), označení zbraně (meč, šíp) a adjektivum, které se váže k této zbrani (ostrý, nabroušený).

Paralelní sudé řádky začínají předložkou **בְּ** a určením místa spojeného s Hospodinem (ve-stínu své-ruky, v-toulci svém). Poté následují slovesa „skrýt-mne“, resp. „schovat-mne“. Nejen, že tato slovesa mají synonymní významy, ale jsou v textu použita i s totožnými gramatickými kategoriemi a se stejným zájmenem.

Vidíme tedy, jakým způsobem jsou k sobě paralelní liché a sudé řádky. To ovšem není jediný způsob uspořádání použitý v této strofě. Zároveň totiž po sobě jdoucí dvojice kolónů tvoří jednoduché chiasmy bez středu, a to následujícím způsobem:

⁸¹ Např. Iz 44,2: „Toto praví Hospodin, který tě učinil, který tě vytvořil (יצר) v životě matky (dosl. z lůna מִבֶּטֶן).“ Podobně Iz 44,24; 46,3; 48,8. Pro nás bude později důležitá zmínka ze 49,15: „Cožpak může zapomenout žena na své pacholátko, neslítovat se nad synem vlastního života (dosl. synem z lůna בֶּן-בֶּטֶן)?“

⁸² Septuaginta: vyvolený (ἐκλεκτός).

3.3 Světlo národů (1–13)

A-učinil má-ústa	A	(sloveso)
jako-meč ostrý,	B	(předmět)
ve-stínu své-ruky	B'	(předmět)
skryl-mne.	A'	(sloveso)

Totéž platí i u druhé dvojice kolónů.

Tento dvojí způsob členění druhé strofy vypovídá o velké pozornosti, která byla tomuto textu věnována. Dokonale padnoucí paralelismy a vedle jdoucí chiastická struktura, stejně jako paralelní stavba předchozí strofy, ukazují na autorovu nezpochybnitelnou zručnost a na poetický charakter jeho řeči.

Po obsahové stránce autor nevěnuje pozornost tématům nastoleným v první strofě (národy, služebníkovo jméno). Místo toho jsou v jeho řeči rozvíjeny další charakteristiky služebníka. Na lichých řádcích mluvčí přirovnává svá ústa k ostrému meči a sebe samého k nabroušenému šípu. První metafora poukazuje na pronikavost a účinnost slov, která z jeho úst vycházejí. Druhé přirovnání k šípu mu navíc přidává možnost zasáhnout někoho na dálku, což vhodně odpovídá tomu, že zde služebník oslovuje daleké národy (v. 1). Obě tyto metafory tak představují jakési nástroje, kterými je služebník do své služby vybaven.

V3

1	וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי-אֶתָּה	A-řekl mi: „Služebník-můj <i>jsi</i> ty,
2	יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר-בָּךְ אֶתְפָּאֵר:	Izrael ⁸³ , <i>protože-v-tobě se-oslavím.</i> “

⁸³ V komentářích lze zaznamenat průběh diskuze o tom, jestli slovo „Izrael“ patřilo do původního textu, či zda je pozdějším doplněním. Zatímco dříve bylo považováno zejména za glosu, dnes spíše převažuje názor, že je součástí textu. Tato diskuze je přirozeně zcela zásadní pro ty, kteří se snaží určit identitu Hospodinova služebníka. Pro přehled diskuze viz VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, str. 73.

3.3 Světlo národů (1–13)

Třetí strofa textu je ke dvěma předchozím ve velkém kontrastu. Je tvořena pouze dvojřádkem, bez jakéhokoliv zjevného paralelismu. Je to ovšem právě zde, kde je dosud bezejmennému mluvčí dáno jméno Izrael. Zároveň je až tady označen za služebníka. Na malém prostoru se zde toho tedy najednou děje hodně. Zatímco předchozí verše k nám promlouvaly bohatými básnickými prostředky a obrazy, nyní je řeč stručná a jasná. Zároveň se mění dosavadní mluvčí a ke slovu se poprvé dostává Hospodin. Tato strofa rovněž začíná slovesem v tzv. narativním tvaru, což samo o sobě značí posun ve vyprávění. Tyto důvody mne vedou k domněnku, že třetí strofa představuje první klimax textu, tedy zlom, po kterém v textu může následovat něco odlišného.

Dovolím si tuto domněnku více rozvést. V první strofě jsou neznámým mluvčím osloveny daleké národy. Jediná postava, která je v tom momentu konkrétně představena, je Hospodin (navíc na zdůrazněné první pozici ve větě). Zároveň je řečeno, že Hospodin „připomínal mé jméno“ – ovšem posluchač stále neví, o jaké jméno se jedná. Je zde tak uveden do napětí. Na jedné straně je osloven stejně jako daleké národy, na něž je voláno výraznými paralelními imperativy, a poslouchá svědectví mluvčího o Hospodinově povolání a připomínání jeho jména. Na druhé straně ale zatím neví, kým je osloven a z jakého důvodu. Toto napětí se přelévá do druhého verše, ve kterém mluvčí pokračuje ve svém svědectví o tom, co s ním Hospodin učinil. Zmíněné ostré zbraně, jakoby připravené k boji, toto napětí jen dále rozvíjejí, neboť asociují nebezpečí a konflikt. Zároveň nutí posluchače uvažovat o tom, co se skrývá za obrazy, které tyto zbraně představují.

Je to až třetí strofa, ve které je otázka jména konečně znovu zmíněna a posluchači se dostává odpovědi. A to hned dvojí: dosud neznámý mluvčí je označen za „mého služebníka“ (עֶבְדִּי) a hned poté je osloven jako „Izrael“ (יִשְׂרָאֵל). Téma pojmenování mluvčího, které bylo představeno v první strofě, je zde tak dovedeno ke svému klimaxu.

3.3 Světlo národů (1–13)

Ke svému klimaxu dochází ve třetí strofě i téma Hospodinovy účasti na životě mluvčího. Hospodin byl výrazně zmíněn v první strofě a mluvčí od tohoto momentu nehovořil o ničem jiném než o Hospodinových skutcích. Ve třetí strofě však oproti předchozím dvěma slyšíme přímo slova od Hospodina.

Vidíme tedy, že první tři strofy jsou dohromady tematicky svázány dvěma prvky, které jsou na začátku tohoto úseku představeny a na konci dochází k jejich vyvrcholení. Zaprvé a nejmórazněji je to téma identity mluvčího, které básni dává napětí a jistou zápletku. Zadruhé je to téma Hospodinova působení v životě mluvčího. S Hospodinovou promluvou ve třetí strofě, která se svou strukturou, délkou i výrazovými prostředky nápadně liší od dvou předchozích, přichází první klimax 49. kapitoly.

3.3.1.2 Až do končin země (4–6)

Následující tři verše uzavírají služebnickovu píseň. Zabývají se služebnickovým povoláním a nově i jeho pochybnostmi, které zaznívají ve čtvrtém verši. V pátém verši pak začíná crescendo napětí, které se bude dále stupňovat v šestém verši, ve kterém nakonec vyvrcholí překvapivým rozšířením horizontu služebnickova úkolu.

V4

1	וְאָנִי אֶמְרָתִי לְרִיק יִגְעָתִי	Ale-já řekl: „K-ničemu jsem-se-namáhal,
2	לְתֹהוּ וְהֶבֶל בְּחֵי כְלִיָּתִי	k-prázdnotě a-marnosti ⁸⁴ sílu-svou vyčerpal!“
3	אֲכֹן מִשְׁפָּטִי אֶת-יְהוָה	Přesto právo-mé je u-Hospodina
4	וּפְעֻלָּתִי אֶת-אֱלֹהֵי:	a-odměna-má u-Boha-mého.

⁸⁴ Ve svitcích z Mrtvého moře je ke slovu הֶבֶל (“nic, prázdnota, dech”) přidána předložka לְ, která se vyskytuje u předchozích dvou paralelních vyjádření a implicitně se proto v textu očekává.

3.3 Světlo národů (1–13)

Se čtvrtou strofou kapitoly přichází nové téma. Ke slovu se znovu dostává původní mluvčí, o kterém již nyní víme, že je Hospodinovým služebníkem. Tentokrát však vyjadřuje své pochyby či zklamání. Vzhledem k obsahu strofy je proto vhodné přeložit úvodní *wav* adversativním způsobem, tedy jako „ale“.

Tato spojka uvádí první paralelní synonymní bicolón. V něm nás na první pohled zaujme trojice expresivních substantiv s negativním významem. Oproti běžné syntaxi je autor na obou řádcích představil před slovesa, ke kterým se váží, čímž je záměrně zdůraznil. Je zde tak patrný kontrast oproti předchozí služebnickově řeči (v. 1–2), ve které služebník pozitivně vzpomínal na to dobré, co s ním Hospodin v minulosti učinil. Pokud jsme však po Hospodinově řeči, vyjadřující ujištění a povolání, očekávali další vysvětlení toho, jak se Hospodin hodlá skrze svého služebníka oslavit, dostáváme takřka opak: doslova nic (רִיק), prázdno (תִּהוּ) a pouhý dech (הֶבֶל).⁸⁵ Není jasné, o jaké konkrétní zkušenosti zde služebník hovoří, své zklamání nad zbytečností svého minulého úsilí však vyjadřuje zcela zřetelně.

Na třetím řádku náš ovšem čeká další změna: spojka „přesto“ (אַכֵּן) uvádí změnu v řečnickově myšlení. Služebník i přes svou bolestnou vzpomínku vyznává, že jeho právo (מִשְׁפָּטֵי) a odměna (וּפְעֻלָּתֵי) jsou bezpečně u Hospodina. Navzdory svému zklamání a únavě tak hodlá vykročit k onomu povolání, které zaznělo ve třetím verši.⁸⁶

---

⁸⁵ Slovo רִיק je užito např. v Hospodinových slibech na konci knihy Izajáš, kdy svému lidu slibuje, že tentokrát již jejich námaha nebude zbytečná (Iz 65,23). Slovo תִּהוּ je časté i v rámci Deuteroizajáše, kdy většinou charakterizuje to, co se přičí Hospodinu a neobstojí (např. národy a jejich hodnostáře: 40,17.23; modly 41,29; 44,9). Podobně slovo הֶבֶל v celku knihy Izajáš charakterizuje modly (57,13) nebo Egypt (30,7).

⁸⁶ Childs si všímá vývoje, kterým v Deuteroizajáši prochází slovo מִשְׁפָּטֵי. Nejprve si Izrael stěžuje, že si Bůh jeho práva nevšímá (40,27). Poté, v první služebnickově písni, Bůh zaslibuje, že jeho služebník se neunaví, dokud na zemi מִשְׁפָּטֵי nenastolí (42,4). Nyní, v našem textu, je služebník unaven a má pocit, že pracoval zbytečně, ale nakonec své stížnosti stáhne a těší se z toho, že jeho מִשְׁפָּטֵי je stále u Hospodina. Viz: CHILDS, *Isaiah*, str. 384.

V5

1	וַעֲתָה אָמַר יְהוָה	Ale-nyní praví Hospodin,
2	יִצְרִי מִבְּטֶן לְעַבְדִּי לֹ	vytvořiv-mne z-lůna jako-slugebníka svého
3	לְשׁוּבָב יַעֲקֹב אֵלָיו	k-navrácení Jákoba k-němu
4	וַיִּשְׂרָאֵל לֹ יֵאָסֶר	a-aby-Izrael k-němu se-shromáždil. ⁸⁷
5	וְאֶכְבֵּד בְּעֵינֵי יְהוָה	A-budu-vážený v-očích Hospodinových,
6	וְאֱלֹהֵי הָיָה עִזִּי:	a-Bůh-můj je silou ⁸⁸ -mou!

Pátá strofa začíná makrosyntaktickým signálem וַעֲתָה. Ten v tomto případě značí důležitou temporální změnu a změnu řečníka. Se svými šesti kolóny se jedná o zatím nejdelší strofu. První dva kolóny slouží jako úvod, který částečně rekapituluje dosavadní verše. Další dva chiasticky uspořádané kolóny jakoby mimochodem prozrazují více o tom, k čemu byl slugebník v minulosti povolán. Vrací se ovšem opět do minulosti – obsah Hospodinovy řeči, která má „nyní“ zaznít, nacházíme až v dalším verši. Konečně poslední dva kolóny, mající rovněž chiastickou strukturu, jsou opětovným vyjádřením jistoty, že slugebník má u Hospodina zastání.

Úvodní formule, uvádějící na scénu jako mluvčího opět Hospodina, posluchače mírně mate. Po tomto uvedení totiž nenásledují Hospodinova slova, ale přívlastek, který Hospodinu dává jeho slugebník. V něm slugebník až na sloveso יִצְרִי užívá pouze slov, která již zazněla v předchozích několika verších („z lůna jako slugebníka svého“, viz v. 1). Touto očividnou repeticí dochází

⁸⁷ *Qere Ketiv*: místo záporu לֹ masoreti nabízejí čtení לו (*Ketiv*: byt i nebyl shromážděn Izrael; *Qere*: aby se k němu shromáždil Izrael). Mnoho rukopisů i překladů (LXX i Tg) sleduje *Qere*, který dává významově v textu větší smysl. Vulgata se drží *Ketiv* (*non congregabitur*), stejně tak i náš ČEP. Ve svém překladu jsem se rozhodnul držet se *Qere*, které nejen že významově dává větší smysl, ale zejména s předchozím řádkem utváří přirozený synonymní paralelismus.

⁸⁸ Slovo עִזִּי překládám slovem „síla“, které používám i v minulém verši; jedná se však v hebrejštině o jiné slovo (v pátém verši je כֹּחִי).

3.3 Světlo národů (1–13)

k prvnímu posunutí Hospodinovy ohlášené řeči na později. Těchto záměrných odkladů si v této strofě budeme dále všimát, neboť slouží k postupnému budování napětí, které dojde k vyvrcholení až v další strofě.

Třetí kolón tvoří spolu se čtvrtým chiasmus: na prvním a posledním místě je sloveso, značící návrat k Hospodinu, mezi nimi jsou uvedeny předměty těchto sloves, tedy Jákob a Izrael. V této infinitivní vazbě se dozvídáme důležité informace o služebnickově úkolu: měl se podílet na navrácení Jákoba a Izraele zpět k Hospodinu. Užitá slovesa naznačují, že se může jednat jak o navrácení vyhnanců do vlasti, užitá zájmena „k němu“ ale zdůrazňují, že má jít především o návrat do společenství s Hospodinem. Jde tedy nejen o vysvobození z cizího područí, ale také o odvrácení se od nevěrnosti a hříchu.⁸⁹ Oznámení o Hospodinově řeči ze samého začátku strofy zde ale stále „visí ve vzduchu“ a není nijak adresováno, naopak je dále rozvíjen příběh služebníka.

Poslední bikolón pátého verše má chiasťickou strukturu podobnou předchozímu bikolónu. Nese také i podobné znaky jako poslední bikolón předchozí strofy. Oba tyto závěrečné dvojřádky jsou služebnickovým vyznáním a utvrzením se v důvěře v Hospodina. V obou také zaznívají slova „Hospodin“ (הַיְהוָה) a „Bůh-můj“ (אֱלֹהֵי). Jsou tak tematickým refrénem, který verše čtyři a pět váže k sobě. Zájmenná přihlášení se k Bohu na konci čtvrtého a pátého verše také tvoří odpověď na způsob, jakým se ke svému služebníku před každým z těchto vyznání staví Hospodin:

Hospodinovo vyjádření vztahu	Služebníka reakce
3a: ... <u>služebník-můj</u> <i>jsi</i> ty.	4b: ...odměna-má <i>je</i> u- <u>Boha-mého!</u>
5a: ...Hospodin, vytvořiv-mne z-lůna jako- <u>služebníka svého</u> ...	5b: ... <u>Bůh-můj</u> je silou-mou!

⁸⁹ Více viz VLKOVÁ, *Hospodinův služebník a nová smlouva*, str. 94-96.

3.3 Světlo národů (1–13)

Tento prvek nás upozorňuje na dialogický charakter celé básně a ukazuje, že služebník na Hospodinovo povolání reaguje pozitivně. I přes paralely s ostatními verši má ale poslední bicolón pátého verše sám o sobě charakter vsuvky a dále odsunuje očekávanou Hospodinovu řeč. Snad i proto je pátá strofa nejdelší strofou této části. Její délka a obsah, který přímo nesouvisí s úvodním kolónem strofy, dávají prostor ke vzniku a růstu napětí. Co je to, co „nyní praví Hospodin“? Na odpověď na tuto otázku si musí posluchač, resp. čtenář, počkat do následující strofy. O to důležitější tato Hospodina řeč však bude.

V6

1	וַיֹּאמֶר נֶקֶל מִהֵיּוֹתָּ לִי עֶבֶד	A-řekl: „Nestačí, abys-byl mi služebníkem
2	לְהַקִּים אֶת-שְׁבִטֵי יַעֲקֹב	k-pozvednutí kmenů Jákoba
3	וּנְצִירֵי יִשְׂרָאֵל לְהַשִּׁיב	a uchráněných ⁹⁰ z Izraele k-navrácení.
4	וְנִתַּתִּיךָ לְאוֹר גּוֹיִם	A-dávám-tě jako-světlo národům,
5	לְהִיּוֹת יְשׁוּעָתִי עַד-קֶצֶה הָאָרֶץ:	Abys-byl spása-má ⁹¹ až-do-končin země.“ ⁹²

V šesté strofě přichází velké vyvrcholení celé básně. První kolón stojí samostatně, zbývající čtyři tvoří paralelní dvojice.

Na začátku strofy je slovesem וַיֹּאמֶר připomenuto, že nyní se ke slovu dostává někdo jiný: Hospodin. Toto opakované uvedení řečníka, zmíněného již

⁹⁰ Tak *Qere*. *Ketiv* má adjektivum וּנְצִירֵי, „zachovalých“.

⁹¹ Infinitivní vazba může být pochopena způsobem, kterým překládám i já, tedy že „spása“ je přísudek jmenný se sponou a „služebník“ podmět (tak i LXX: „τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν“ i Vulgata: „ut sis salus mea“; podobně ČEP, BKR). Slovu „spása“ lze ale rozumět i jako podmětu, tedy ve smyslu: „aby byla má spása“; tak např. B21, anglické NAS, NIV a další.

⁹² Tento verš je citován v Lukášově evangeliu Simeonem: „...neboť mé oči viděly tvé spasení, které jsi připravil přede všemi národy – světlo, jež bude zjevením pohanům, slávu pro tvůj lid Izrael.“ Lk 2,31–32 ČEP.

3.3 Světlo národů (1–13)

v předešlém verši, je vlastně formálně zbytečné, navíc. Jeho literární funkce je ale jasná: zdůraznit, či slova konečně teď – po pomalém a dlouhém pátém verši, který celý sloužil jako dramatické oddálení tohoto momentu – uslyšíme. Napětí by již téměř nemohlo být větší.

Hospodinova řeč v prvním kolónu naznačuje, že služebníkův úkol bude větší, než si doposud myslel. Sloveso קָלַל, které překládám jako „nestačí“, doslova znamená „být lehký“. Toto sloveso tak tvoří přímou antonymní dvojici se slovesem כָּבַד (doslova „být těžký“), které zaznívá v bezprostředním posledním bikolónu předchozího verše. Tato souvislost je dokladem autorovy schopnosti hrát si se slovy a jejich významy, zároveň ale slouží ke zvýraznění kontrastu mezi služebnickovým bývalým úkolem a tím úkolem, kterým se ho Hospodin právě chystá pověřit.

Další dva kolóny jsou k sobě paralelní a jsou chiasticky uspořádány. Opakuje se v nich úkol, který měl služebník zadaný v minulosti a o kterém jsme se dozvěděli v předchozím verši – vrátit (שׁוּב, viz 5a) lid zpět k Hospodinu. Druhé paralelní sloveso קוּם – „pozvednout, povznést“) určuje tento známý úkol poněkud nově a přináší myšlenku, že návrat znamená i znovuzískání důstojnosti. I tak se ale jedná pouze o rekapitulaci již známého a to hlavní z Hospodinovy řeči stále nezaznělo. Je to poslední kapka do poháru napětí, který je zde již zcela naplněn.

V posledním synonymně-paralelním bikolónu se celý úsek 4–6 konečně dostane k tomu hlavnímu. Služebníkovi se dává nový úkol a radikálně se rozšiřuje sféra jeho zájmu. Ozývá se zde motiv ustanovený již v první služebnickově písni, ve které Hospodin služebníkovi říká: „...dám tě za smlouvu lidu a za světlo pronárodům“.⁹³ Tento motiv je zde však podstatně rozšířen. Služebníkův úkol je nově definován: má být opět světlem, ale také má doslova „být spásou“ (pokud infinitivní vazbu v textu chápeme tak jako LXX a Vg, viz pozn. pod čarou u překladu) stejně, jako se např. Abraham měl stát požehnáním

---

⁹³ Izajáš 42,6.

3.3 Světlo národů (1–13)

(Gn 12,2). Nově je definován i dosah jeho úkolu: již neplatí, že služebnickova služba se týká pouze Jákoba a Izraele. Taková služba by byla nedostatečná (dosl. „příliš lehká“) oproti té, ke které je volán nyní. Služebník se má stát spásou „národům“ a „až-do-končin země“.⁹⁴

Zmínka o národech, která uzavírá celý tento první oddíl našeho textu, tvoří *inclusio* s „pobřeží“ a „lidmi z daleka“, kteří jsou osloveni na samém začátku první strofy oslovení (v. 1). Jinými slovy, téma dalekých národů je představeno hned na začátku básně a na jejím samém konci je dovedeno k cíli. Vztah mezi národy a služebníkem (resp. jeho úkolem) tak tvoří myšlenkové jádro celého úseku 1–6. Služebník národy oslovuje, protože hlavně jich se nakonec týkají jeho a Hospodinova slova. Výbava, kterou služebník zmiňuje ve druhé strofě, má sloužit k úkolu, který služebník na konci básně dostává. Stejně tak je to právě tento úkol stát se spásou národům, kterým má služebník oslavit Hospodina (v. 3). V radikálním předefinování služebnickova úkolu směrem ke všem národům tak nacházíme pečlivě budovaný klimax nejen veršů 4–6, ale celé druhé Deuteroizajášovy písně o Hospodinově služebníku.⁹⁵

3.3.2 Králové uvidí a povstanou (7)

Sedmý verš slouží jako určitý most propojující dvě hlavní části první poloviny textu. Tento most je tvořen dvěma strofami: první z nich slouží k představení Hospodina jako řečníka a k uvedení adresáta jeho řeči, druhá obsahuje výrok samotný. Hospodin se od této chvíle stane hlavním řečníkem až do 12. verše.

---

⁹⁴ Otázkou zůstává, zda jsou těmito dalekými národy myšleni všichni lidé bez rozdílu, či zda zde má Deuteroizajáš na mysli Židy, kteří byli v diaspoře rozptýleni mezi národy. Obě možnosti by dávaly smysl a většina vykladačů se kloní k prvnímu výkladu. Druhou možnost zmiňuje např. BRUEGGEMANN, *Theology of the Old Testament*, str. 433-434.

⁹⁵ Podobně Childs: „*His mission as a light to the nations forms the true climax of his divine calling as servant to the God of all creation.*“ CHILDS, *Isaiah*, str. 385. Brueggeman podobně: „[verse 6 is] *one of the oddest verses in exilic Isaiah... [T]he servant will effect a complete reversal of fortunes according to the full resolve for life and well-being by the creator. At the least, it is a reversal for the Jews; at its largest potential, this is a vision for a renewed world for all peoples.*“ BRUEGGEMANN, *Isaiah*, str. 112.

V7

1	כֹּה אָמַר יְהוָה	Toto praví <u>Hospodin</u> ,	A
2	גֹּאֵל יִשְׂרָאֵל	Vykupitel Izraele,	
3	קְדוֹשׁוֹ	<u>Svatý-jeho</u> ,	
4	לְבִזְהָה־נַּפְשׁוֹ	k-opovržené-duši, ⁹⁶	B
5	לְמַתְעֵב גּוֹי	k-ošklivenému ⁹⁷ národy,	
6	לְעַבְדֵי מַשְׁלִימִים	k-sluzebníkům vládnoucím:	
7	מְלָכִים יִרְאוּ וְקָמוּ	„Králové uvidí a-povstanou,	B‘
8	שָׂרִים וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ	princové, a-pokleknou,	
9	לְמַעַן יְהוָה אֲשֶׁר נֶאֱמָן	kvůli <u>Hospodinu</u> , který je věrný,	A‘
10	קִדְּשׁ יִשְׂרָאֵל וַיְבַחֲרֵךְ:	<u>Svatému Izraele</u> . A-vyvolil-tě ⁹⁸ .“	

První strofa uvádí formulí „toto praví Hospodin“, následovanou dalšími dvěma jmény, do role řečníka Hospodina. Poté třemi dalšími výrazy představuje adresáta Hospodinovy řeči. Druhá strofa pak tvoří vlastní obsah Hospodinova výroku, ve kterém nejprve na paralelním dvojřádku dochází k proměně opovrženého služebníka v někoho, kdo přijímá úctu od králů. V závěrečném bicolónu je uveden důvod této změny.

⁹⁶ Význam tohoto slovního spojení je pro svůj atypický vázaný infinitiv nejasný; pro vyčerpávající přehled možného pochopení viz GOLDINGAY, *A critical and exegetical commentary on Isaiah 40-55*, str. 169-171.

⁹⁷ Zde je použito aktivní sloveso, což ovšem v kontextu nedává smysl (znělo by tak „k tomu, který si oškliví národy“). LXX i Vulgata překládá trpně. BHS doporučuje jinou vokalizaci, která by sloveso měnila na participium *pu‘alu*. I my se zde tohoto chápání přidržíme.

⁹⁸ LXX toto sloveso uvádí v první osobě („vyvolil jsem si tě“), což utváří vhodnou harmonii se začátkem verše.

3.3 Světlo národů (1–13)

V první strofě je Hospodin nově nazván Vykupitelem Izraele (לְיִשְׂרָאֵל וְיִשְׁׁוּׁוּ) a jeho Svatým (קְדוֹשׁוֹ). Titul *Vykupitel* asociuje zejména lásku k vlastnímu lidu a péči o něj, *Svatý* pak spíše bázeň a posvátný úžas. Jisté napětí, které panuje mezi těmito dvěma tituly, vystihuje i napětí celého verše. Ten je adresován poníženému služebníku (ke kterému Hospodin cítí lásku), který ale nakonec přijímá úctu od mocných (od kterých zde Hospodin vyžaduje bázeň). Tři paralelní pojmenování Hospodina (ř. 1–3: Hospodin, Vykupitel Izraele, Svatý) zároveň svým počtem korespondují se třemi výrazy označujícími služebníka (ř. 4–6: opovržená duše, ošklivený národy, služebník vládnoucích).

Druhá strofa přivádí na scénu paralelně krále a prince. První sloveso, které se k nim váže, je sloveso vidět (רָאָה). Jelikož služebník byl v předchozím verši volán k tomu, aby se stal „světlem národů“, můžeme zde říct, že tento jeho úkol se zde setkává s úspěchem. Světlo (resp. služebník) skutečně je někým z národů spatřeno, a to dokonce přímo králi a princům. Ti jsou světlem zaujati a to v nich vyvolává další reakci: králové povstávají a princové se klanějí (ř. 7–8). Ač je nejprve služebník národy opovrhován (ř. 5), nakonec mu přední postavy těchto národů vzdávají úctu.

Poslední bicolón druhé strofy nás upozorní na celkovou strukturu tohoto verše. Hospodin je v něm totiž znovu pojmenován jako Svatý Izraele. Tato zmínka proto vytváří *inclusio* s totožným pojmenováním na třetím řádku první strofy. To vytváří dojem, že dvě strofy, tvořící sedmý verš, se od okolních částí textu liší, resp. že stojí samostatně. Tento dojem podporuje i struktura této dvojstrofy, kterou nyní můžeme zhodnotit (viz značení v pravém sloupci tabulky):

Toto praví... Svatý (Izraele)	A
k-služebníku vládnoucím	B
králové uvidí a-povstanou	B'
kvůli... Svatému Izraele	A'

3.3 Světlo národů (1–13)

Jak vidíme, 7. verš má chiastickou strukturu a tvoří uzavřený celek. Zároveň však svým obsahem pokračuje v rozvíjení již zavedených témat a rozhodně nestojí mimo text. Spíše tento verš slouží k propojení odlišných částí 1–6 a 8–13. Díky němu zůstává adresátem řeči stále služebník z předcházející druhé služebnickovy písně, ačkoli formálně verše 7–13 takto již nenazýváme.

Služebník se v sedmém verši jeví jako někdo, kdo prochází těžkým utrpením (to rezonuje jak s předchozím čtvrtým veršem, tak i s poslední a nejznámější služebnickovou písní nazývanou „Píseň o trpícím služebníku“, viz Iz 52,13nn). Vidíme také, že úkol stát se světlem národů nebyl služebníkovi dán lehkovážně – skrze Vykupitelovu milost a skrze bázeň, kterou tento Svatý Izraele u okolních národů vyvolává, služebník opravdu upoutává pozornost dalekých lidí a získává si jejich úctu. Bez ohledu na to, jakými těžkostmi si projde, tedy nakonec svůj úkol plní, ne však svou vlastní silou.⁹⁹

3.3.3 Přicházejí z dálky (8–12)

Osmým veršem začíná třetí část první poloviny textu. Oproti předchozí části, tvořené pouze sedmým veršem, je tento úsek delší. Hospodin v něm pokračuje ve své řeči, adresované jeho služebníkovi, a novým způsobem připomíná úkol, který mu dal. V tomto připomenutí jsme zde však uvedeni do napětí mezi starým a mezi novým, širším úkolem – zdá se, jakoby splnění prvního úkolu bylo podmínkou pro splnění úkolu druhého. Hospodin poté pokračuje a popisuje cestu izraelských exulantů zpátky do jejich země. Tato vize, jejímž záměrem je Izraelce povzbudit, aby se na cestu skutečně vypravili, je zakončena dramatickým obrazem příchodu různorodých lidí a národů do Izraele.

---

⁹⁹ Není divu, že křesťanští vykladači v tomto verši nachází paralelu k pokoření a vyvýšení Ježíše Krista. Kristus si procházel něčím podobným jako Hospodinův služebník, viz hymnus ve Fil 2,5–11.

V8a

1	כֹּה אָמַר יְהוָה	Toto praví Hospodin:
2	בְּעֵת רְצוֹן עָנִיתִיךָ	V-čase přízně ¹⁰⁰ odpověděl-jsem-ti,
3	וּבַיּוֹם יְשׁוּעָה עֲזַרְתִּיךָ	a-ve-dni spásy pomohl-jsem-ti. ¹⁰¹

Nový úsek začíná krátkou trojřádkovou strofou (verš 8a), která je uvozena stejnou formulí jako předchozí verš. Hospodin promlouvá nově, jedná se o další výrok; zároveň lze ale v užití stejné formule vidět vědomé navázání na předchozí verš. Adresát zůstává stejný jako v předchozím verši (tzn. opět je osloven služebník). Zdá se proto, že Hospodin svým nynějším ujištěním, které přichází v paralelním bikolónu na druhém a třetím řádku strofy, reaguje na předchozí služebníkův nářek: ať už na nářek nevyřčený z předchozího verše, ve kterém je služebník tupen, či na ten vyřčený ze 4. verše, ve kterém si služebník zoufá kvůli zbytečnosti svého úsilí.

V8b-9a

1	וְאֶצְרֶךָ וְאֶתְנַדְּךָ לְבְרִית עָם	A-opatruji-tě a-dávám-tě jako-smlouvu lidu:
2	לְהַקִּים אֶרֶץ	k-pozvednutí země,
3	לְהַנְחִיל נַחֲלוֹת שְׁמֹמֹת:	k-navrácení vlastnictví zpustošeného,
4	לְאֹמְרֵי לְאִסּוּרִים צָאוּ	k-řečení vězněným: „Vyjděte!“,
5	לְאֲשֶׁר בַּחֹשֶׁךְ הִגְלוּ	těm v-temnotě: „Ukažte se!“

¹⁰⁰ Přízeň (רְצוֹן), kterou nyní služebník zažívá, připomíná první píseň o služebníkovi, ve které Hospodin říká: "Zde je můj služebník, jehož podepírám, můj vyvolený, v němž jsem našel zalíbení (רְצוֹן).“ Iz 42,1 ČEP.

¹⁰¹ Tato slova jsou citována ve 2. listu do Korintu: „Jako spolupracovníci na tomto díle vás napomínáme, abyste milost Boží nepřijímali naprázdno, vždyť je psáno: 'V čas příhodný jsem tě vyslyšel, v den spásy jsem ti přispěl na pomoc.' Hle, nyní je čas příhodný, nyní je den spásy!“ 2K 6,1–2 ČEP.

V další strofě nejprve pokračuje Hospodinovo ujišťování, které ústí do opětovného připomenutí služebnickova úkolu. Celý první kolón je doslovná citace první písně o Hospodinově služebníkovi (Iz 42,6); zejména zmínka o tom, že služebník je lidu dán jako smlouva, je hodna pozornosti, a to i proto, že k tomuto výroku se vážou následující infinitivní vazby, které přibližují, v čem spočívá zmíněný smluvní vztah. Infinitivní vazby vytváří dva paralelní bicolóny: v prvním má služebník sloužit k navrácení země, ve druhém k propuštění vězňů.

Doslovná citace první služebnickovy písně, otvírající tuto strofu, je důkazem blízkého vztahu mezi jednotlivými texty, které nazýváme písněmi Hospodina služebníka. Povšimněme si však, že na tomto místě autor citaci ukončuje před koncem původní fráze. Ta zní: „budu tě opatrovat, dám tě za smlouvu lidu *a za světlo pronárodům*“.¹⁰² Můžeme předpokládat, že posluchači, pamatující si první píseň, rozpoznali, že se jedná o citaci a očekávali, že zazní celá. Když však řečník přeskočil slova „a za světlo pronárodům“, jejich očekávání zůstala záměrně nenaplněna.¹⁰³ To mohlo vyvolat frustraci, ale spolu s ní i vzbudit nová očekávání a zvědavost z toho, co nyní přijde.

Naše pozornost je tedy záměrně vedena dál ke čtyřem infinitivním vazbám (ve čtvrté je infinitiv nevyjádřen), které mají blíže určovat smluvní charakter vztahu mezi Hospodinem, služebníkem a lidem. První (k pozvednutí země) tvoří sloveso, které zaznělo již v 6. verši (קום). V něm byl služebníkovi připomínán jeho dřívější úkol, jehož obsahem bylo i „pozvednutí kmenů Jákoba“. Nynější „pozvednutí země“ tak má s velkou pravděpodobností na mysli „zemi“ (אֶרֶץ) jakožto „zemi zaslíbenou“, tedy Izrael.¹⁰⁴ Tento úkol však byl ve stejné chvíli

---

¹⁰² "Já Hospodin jsem tě povolal ve spravedlnosti a uchopil tě za ruku; *budu tě opatrovat, dám tě za smlouvu lidu* (:אֶרֶץ וְאֶתְנֶנָּה לְבְרִית עִם לְאוּר גּוֹיִם:) a za světlo pronárodům." Iz 42,6 ČEP

¹⁰³ Syrský kodex a některé LXX MSS tuto frázi harmonicky doplňují. Napětí nevydrží ani starší český překlad Josefa Hegera: „Budu tě střežit, udělám smlouvu tě národům, bys pohanům svítil, bys zemi zdraví navrátil, části její rozdělil zpustošené.“ HEGER, *Ješajahu*, str. 107.

¹⁰⁴ Slovo אֶרֶץ by mohlo označovat i zemi ve smyslu celé země či ve smyslu jednotlivých cizích zemí, které byly také pod babylónskou nadvládou. Toto chápání by odpovídalo předchozímu

3.3 Světlo národů (1–13)

shledán nedostatečným a jako pravý úkol hodný služebníka bylo určeno stát se „světlem národů“. Stát se „světlem národů“ je ale přesně ta fráze, která byla v úvodu této strofy řečníkem vědomě vypuštěna. Mluvčí nás tak nyní uvedl do napětí mezi původním „omezeným“ úkolem (pozvednout kmeny Jákoba/zemi) a novým „univerzálním“ úkolem (stát se světlem národů).

Druhá vazba (k navracení vlastnictví zpustošeného) nám také připomíná původní služebníkův úkol. Slovo *vlastnictví* či *dědictví* (נַחֲלָה) obecně ve Starém zákoně často označuje území, darované ve smlouvě Hospodinem svému lidu.¹⁰⁵ Pro porušení smlouvy byla země Hospodinem vydána izraelským nepřátelům ke zpustošení.¹⁰⁶ Služebník zde tak vystupuje jako někdo, jehož přičiněním může dojít nejen k návratu dědictví (tedy země), ale i k obnově smlouvy mezi Hospodinem a jeho lidem.

Vidíme tedy, že v tomto verši je nový univerzální služebníkův úkol rétoricky nejprve nenápadně a posléze explicitně upozaděn. Jako důležitější se nyní jeví užší vymezení služebníkova poslání. To však neznamená, že by se na univerzální aspekt úkolu zapomnělo. Bude – spíše nenápadně – připomenut v následujícím bicolónu.

Úkol pozvednout a obnovit zemi předpokládá, že se izraelští exulanti vrátí zpět do své vlasti. A právě k tomu jsou voláni v závěrečném synonymním paralelismu této strofy. Věžňům je zde služebnickovými ústy řečeno: „Vyjděte!“, a těm, co jsou ve tmě: „Ukažte se!“ Sloveso „vyjít (ven)“ (צָא) je sloveso úzce spojené s událostí exodu. Jeho vyslovení připomíná ujařmení lidu pod faraónem a slavné vyjití na svobodu. Je to tedy více než vhodné sloveso k oslovení a povzbuzení těch, kdo jsou nyní opět v zajetí nějaké státní moci, tentokrát

---

vymezení většího rozměru služebníkova druhého úkolu. V kontextu toho, co následuje, je však toto chápání těžko udržitelné.

¹⁰⁵ Např. Dt 4,21.38; 15,4; Joz 11,23.

¹⁰⁶ Viz: „Pozůstatek svého dědictví zavrhnou, vydám je do rukou jeho nepřátel, v lup a plen všem jeho nepřátelům, protože se dopouštějí toho, co je zlé v mých očích, a urážejí mě ode dne, kdy vyšli jejich otcové z Egypta, až dodnes.“ 2Kr 21,14–15 ČEP.

3.3 Světlo národů (1–13)

Babylónu.¹⁰⁷ Stejný motiv zaznívá i v první písni Hospodinova služebníka hned po frázi o světlo národů, kterou autor zde vypouští (viz výše): „...budu tě opatrovat, dám tě za smlouvu lidu a za světlo pronárodům, *abys otvíral slepé oči, abys vyváděl (אצ״) vězně (אֲסִיר) ze žaláře, z věznic ty, kdo sedí v temnotě*“.¹⁰⁸

Druhý imperativ oslovuje ty, kteří se nacházejí v temnotě. Tím se také opakuje motiv z první písně, zde je však k němu přidáno nové sloveso „ukážte se“ (גלה). V první písni temnota zazní v souvislosti s otevíráním očí slepců, nyní o nich však není zmínky. Význam je tak posunut dál: vězni mají vyjít ven, aby se mohli ukázat, resp. aby byli viděni. Můžeme říct, že mají vyjít ven na světlo – to zde sice není explicitně zmíněno, ale je předpokladem k tomu, aby mohlo být něco ukázáno. Exulanti jsou vybízeni, aby vyšli ven ze zajetí a stali se pro ostatní světlem – má na nich být ukázáno, jak podivuhodně Hospodin jedná ve prospěch svého lidu.¹⁰⁹

Nakonec se nám tak i zde objevuje onen druhý, důležitější služebníkův úkol: stát se světlem národů. Zdá se, jako by splnění prvního úkolu bylo jeho předpokladem či cestou k jeho naplnění: nejprve má být pozvednuta a navrácena země Izraelců, aby se poté tento národ mohl stát světlem a spásou až do končin země.

V9b–10

1	עַל־דְּרָכִים יֵרְעוּ	Na-cestách se-budou-pást,
2	וּבְכָל־שְׁפִימִים מְרַעִיתָם:	a-na-všech-holých-návrších bude pastva-jejich.

¹⁰⁷ „The work of the servant is to enliven the exilic community with new intentionality and courage that will eventuate in homecoming, a life outside the contours of the empire.” BRUEGGEMANN, *Isaiah*, str. 114.

¹⁰⁸ Iz 42,6b–7 ČEP.

¹⁰⁹ Srov. GOLDINGAY, *A critical and exegetical commentary on Isaiah 40-55*, str. 174: „It is the raising of the land of Israel that will give the world something to respond to.“

3.3 Světlo národů (1–13)

3	לֹא יִרְעָבוּ	<u>Nebudou</u> hladovět
4	וְלֹא יִצְמָאוּ	A- <u>nebudou</u> žíznit
5	וְלֹא יִכַּחַשׁוּ שָׂרָב וְשֶׁמֶשׁ	a- <u>nebude</u> je-ubíjet žár ¹¹⁰ ani slunce
6	כִּי־מִרְחָמִים יִנְהֹגֵם	neboť ten-soucitný <u>povede-je</u>
7	וְעַל־מְבוּעֵי מַיִם יִנְהֹלֵם:	a-k-pramenům vod <u>dovede-je.</u>

Třetí strofa této části se od přímých výzev k návratu do vlasti posouvá k popisu cesty navrátilců. Mění se však pouze forma, rétorický cíl je stejný: popisem cesty povzbudit exulanty k návratu domů. Strofa si také všímá nebezpečí, která by navrátilce mohla potkat, a ochrany, kterou jim před nebezpečím poskytne Hospodin. Zde ani dále již nebude přímá zmínka o Hospodinově služebníkovi. Strofu otevírá synonymní paralelní bicolón, následovaný třemi řádky začínajícími zápornkou לֹא. V závěru strofy nacházíme bicolón, jehož charakterem se budeme nyní hlouběji zabývat.

Pozoruhodně je zde použito slovo „soucitný“ (מִרְחָמִים). Podle některých badatelů totiž kořen tohoto slova (רחם) mohl vlivem arabštiny znamenat i „déšť“,¹¹¹ resp. v našem textu „sesílat déšť“. Tento význam by podporoval synonymně-paralelní charakter bicolónu. Na ten jsme upozorněni posledními slovy obou řádků: יִנְהֹגֵם a יִנְהֹלֵם. Nejen, že si tato slova odpovídají významově, ale také se rýmují. První části obou kolónů (ten soucitný; a k pramenům), které by si také měly paralelně odpovídat, však nenabízí přímou paralelní souvislost. Změnit význam prvního slova dvojice מִרְחָמִים z „ten soucitný“ na „ten, který sesílá déšť“ by proto lépe korespondovalo se zmíněnými prameny vod na druhém řádku bicolónu. Tato změna by také podpořila

¹¹⁰ Goldingay překládá jako „chamsín“, tzn. lokální druh horkého písčitého větru, vyskytujícího se zejména v Egyptě. Viz: GOLDINGAY, *A critical and exegetical commentary on Isaiah 40-55*, str. 175-6.

¹¹¹ Viz RENDSBURG, *Hebrew Rhm* = „Rain“, str. 358, a GOLDINGAY, *A critical and exegetical commentary on Isaiah 40-55*, str. 176.

3.3 Světlo národů (1–13)

kontrastní funkci bikolónu, který svým obsahem staví protiklad k výše zmíněné žízni, žáru a slunci. Možné ale je, že autor zamýšlel uchovat oba významy kořene **סלל** a doufal, že posluchač si v kontextu vody a žízně ten druhý, méně známý, vybaví. Jednalo by se zde tak o záměrné použití homonymie či polysémie (mnohoznačnosti).¹¹²

Ať už jedná o polysémii či nikoliv, řečník v celé této strofě svým posluchačům nabízí poutavý obraz bezpečného putování nehostinnými kraji. Jestliže v minulé strofě oslovil exulanty výzvou „vyjděte!“, zde jim ukazuje, že ač cesta zpátky do jejich země nebude jednoduchá, bude probíhat pod Boží ochranou. Obraz pastvy v prvním bikolónu vyvolává vzpomínku na 23. žalm, ve kterém se hovoří o Božím zabezpečení. Trojitě užití záporu na následujících třech řádcích znamená jasné odmítnutí možného nebezpečí, které by navrátilce mohlo potkat, a závěrečný bikolón toto nebezpečí dává do kontrastu s představou o Božím vedení a občerstvení. Řečník¹¹³ se těmito způsoby snaží posílit v Izraelcích touhu po návratu. Ve svých obrazech jim imaginativně ukazuje, že cesta zpátky není nemožná. A je to právě tato cesta zpátky, která je předpokladem ke splnění úkolů a k naplnění zaslíbení z předchozích veršů.

V11

1	וְשִׁמְתִי כָּל-הָרִי לְדֶרֶךְ	Učiním ze-všech-svých-hor cestu
2	וּמִסְלֹתַי יִרְמוּן:	a-mé-silnice vyvýšeny-budou.

Čtvrtá strofa je nejkratší strofou tohoto úseku. Je sestavena chlasticky. Ve slovech „cesta“ a „silnice“ v ní zaznívá motiv představený na samém začátku Deuteroizajáše: „Hlas volajícího: „Připravte na poušti cestu (**דֶּרֶךְ**) Hospodinu!

¹¹² RENDSBURG, *Hebrew Rhm* = „Rain“, str. 359.

¹¹³ Otázkou je, kdo je řečníkem v této strofě. V návaznosti na předchozí verš přirozeně očekáváme, že bude ve své řeči pokračovat Hospodin; to ovšem znamená, že v posledním bikolónu o sobě Hospodin mluví ve třetí osobě, což je poměrně nemotorné.

3.3 Světlo národů (1–13)

Vyrovnejte na pustině silnici (מִסְלָה) pro našeho Boha!“¹¹⁴ Oproti 40. kapitole zde však nemluví onen „volající“, ale Hospodin. Nejedná se o udílení rozkazu jiným, ale o indikativ v první osobě. Sám Hospodin se stává aktérem toho, co se s jeho cestami a silnicemi stane. To odpovídá předchozím veršům této části, ve které je Hospodin hlavním mluvčím a hybatelem děje.

Cesty a silnice se od těch zmíněných ve 40. kapitole liší také svým účelem. Zatímco na začátku Deuteroizajáše slouží Hospodinovi, zde dle kontextu můžeme usoudit, že mají sloužit lidu na jeho očekávané cestě zpátky do vlasti. Zdá se, jakoby autor našeho textu aluzí na předchozí výrazný text, který otevírá celého Deuteroizajáše, a jemnými úpravami, které v tomto citovaném textu provádí, izraelským exulantům říká: „Ne někdo jiný, ale sám Hospodin pro vás připraví široké a bezpečné cesty zpátky. Nyní je ten čas na tyto cesty vykročit a vrátit se domů.“

V12

1	הִנֵּה-אֱלֹהִים מְרַחֵק יְבֵאוּ	Hle! <u>Tito</u> z-dálky přicházejí.
2	וְהִנֵּה-אֱלֹהִים מְצַפּוֹן וּמִיָּם	A hle! <u>Tito</u> ze-severu a od-moře
3	וְאֱלֹהִים מֵאֶרֶץ סִינַיִם:	a- <u>tito</u> ze-země Sínanů ¹¹⁵ .

V páté strofě tato část textu dochází ke svému vyvrcholení. Hospodin ani jeho služebník už nikoho nevyzývají k vyjití na cestu – již to totiž není zapotřebí. Lidé se dávají do pohybu a z různých stran přicházejí směrem k řečníkovi. Toho si můžeme představit, jak se z hradební věže či z jiného vyvýšeného místa rozhlíží a postupně si všímá příchozích, objevujících se na obzoru. Taková je alespoň struktura strofy: trojitě opakování slova „tito“, které je ve svých prvních dvou výskytech výrazně podpořeno částicí הִנֵּה, k tomuto obrazu přímo vybízí.

¹¹⁴ Izajáš 40,3 ČEP.

¹¹⁵ LXX má „γῆς Περσῶν“, tedy „země Peršanů“; Vulgata má „et isti de terra australi“, tedy „jižní země“.

3.3 Světlo národů (1–13)

Téma navrácení dědictví a pozvednutí země, které bylo představeno v úvodním verši této části, zde dochází ke svému naplnění. Výzvy k příchodu do země jsou konečně poslechnuty. Možná jsou ale poslechnuty někým jiným, než bylo původně zamýšleno. Je totiž otázkou, zda zde autor v příchozích vidí rozptýlené exulanty, či cizí národy. Pro první možnost hovoří bezprostředně předcházející kontext; Babylón však ve výčtu směrů, ze kterých lidé přichází, explicitně zmíněn není.

Druhou možnost pak podporuje fakt, že zmínění „tito z-dálky“ (אֱלֹהֵי מִרְחֹק) jsou označeni stejným slovem jako „lidé z-dálky“ (לְאֻמִּים מִרְחֹק), kteří jsou osloveni na samém začátku kapitoly. Stejně tak i moře z druhého řádku nabízí spojení s břehy, které jsou v prvním verši také osloveny. Opakování těchto slov tak tvoří se začátkem kapitoly *inclusio*.

Co se týče všech označených skupin příchozích (zbývající dvě přichází „ze severu“ a „ze země Síňanů“), bylo by lákavé vidět za každou z těchto skupin jednu světovou stranu: sever je zmíněn přímo a moře pro Izraelce nejčastěji označovalo východní světovou stranu (neboť východní hranici jejich země vždy tvořilo Středozemní moře). Lid ze země Síňanů však zůstává zahalen tajemstvím a o geografickém umístění této země se můžeme pouze dohadovat.¹¹⁶

To zásadní je, že tato strofa tvoří závěrečný klimax veršů 8–12. Vidíme zde, že služebníkovo volání z druhé strofy („vyjděte“ a „ukážte se“) nebylo marné – oslovení lidé se skutečně dávají do pohybu a přicházejí (předpokládáme, že po zmíněných cestách z předchozích dvou strof) směrem k mluvčímu tak, jak si to přál.

Zároveň však tento verš tvoří *inclusio* s prvním veršem kapitoly a navazuje tak i na předchozí téma a na široký úkol Hospodinova služebníka, týkající se všech národů. Různorodé přicházející nemusíme považovat pouze za vracející

---

¹¹⁶ A mnozí autoři to plodně činí, např. McKenzie v tomto pojmenování vidí starověké město Syene (Asuán), které leželo na prvním kataraktu řeky Nil a tvořilo dávnou hranici mezi Egyptem a Numibií (MCKENZIE, *Second Isaiah*, str. 108); Knight navrhuje Sudán či Eritreiu (KNIGHT, *Servant theology*, str. 134); podle tradice se zde uvažuje o starověké Číně.

3.3 Světlo národů (1–13)

se exulanty, ale můžeme jim rozumět jako odpovědi na oslovení, které celou druhou píseň o Hospodinově služebníkovi otevírá. Daleké národy slyšely služebníkovo volání a byly jím osloveny. Hospodinovo světlo lze spatřit i z těch nejvzdálenějších míst a jeho nabídnutá „spása až do končin země“ způsobuje reakci i u těch nejnepravděpodobnějších lidí.

3.3.4 Oslava (13)

První polovina 49. kapitoly bude zakončena krátkým oslavným hymnem, tvořeným jedinou strofou. Hospodinův lid byl potěšen, jak bylo dříve zaslíbeno, a celé stvoření má proto důvod k radosti.

V13

1	רְנוּ שָׁמַיִם	Jásejte, nebesa,
2	וְגִילֵי אֲרֶץ	a plesej, země!
3	וּפְצוּחוּ הַרִים רְנָה	A propukněte, ¹¹⁷ hory, v jásoť!
4	כִּי־נָחַם יְהוָה עַמּוֹ	Nebot' potěšil Hospodin lid-svůj,
5	וְעַנְיֵי יְרֵחַם: ס	a nad chudými-svými se slitoval.

Po klimaxu v předchozí strofě přichází strofa, kterou můžeme chápat jako liturgický dovětek. První píseň o Hospodinově služebníkovi byla následována podobným textem, rovněž vyzývajícím ke zpěvu a plesání (42,10–13). V našem případě má tato oslavná pasáž pět řádků, z nichž první tři jsou k sobě paralelní a třemi imperativy symbolicky oslovují celý svět a vyzývají ho k jásoťu; závěrečný bicolón pak uvádí důvod k této radosti.

¹¹⁷ V návaznosti na předchozí dvě slovesa volím imperativ podle *Qere*, *Ketiv* uvádí jussivní tvar slovesa. Význam verše však zůstává v obou případech stejný.

Řečník (žánr strofy napovídá, že by jím zde mohl být chrámový zpěvák) vyzývá celý kosmos k jásotu nad tím, že Hospodin potěšil Izrael¹¹⁸ a slitoval se nad ním. Opět zde jako v 11. verši rezonuje úvodní kapitola Deuteroizajáše. Na jejím samém začátku Hospodin volá: „Potěšte, potěšte můj lid.“¹¹⁹ Zde je řečeno, že lid již byl potěšen, a to přímo Hospodinem. Paralelně k tomuto slovesu je na dalším řádku použito sloveso slitovat se (srov. podobnost sloves: **סחג** a **סחג**). Toto sloveso zaznělo i v nedávném desátém verši.

Poněkud zarážejícím dojmem může zprvu působit vyznění této strofy: proč se má *celý* svět radovat z toho, že Hospodin potěšil *pouze* svůj lid? V kontextu předchozích veršů však Izrael hraje zásadní roli pro celý svět – má se stát světlem, díky kterému ostatní národy spatří svou spásu. To je ten důvod, proč se má kosmos radovat: Izrael byl potěšen a obnoven Hospodinem a nyní se již může „ukázat“ (v. 9a) a přinášet tuto radost i ostatním.

První polovina kapitoly tak zde končí šťastně. Jak jsme viděli, Hospodinovu služebníku byl nejprve v prvních šesti verších dán poměrně dramatickým způsobem nový úkol stát se světlem a spásou národů. Poté se rétorický důraz přesunul na ty, kteří jsou drženi v temnotách a ve vězeních. Ti byli služebníkem i Hospodinem vybízeni, aby se pod Hospodinovou soucitnou ochranou vydali na cestu domů. Celá část byla zakončena nepřehlédnutelným příchodem různorodých národů a veselým jásotem, který tento příchod vyvolá. Hospodinova vize tak má šťastný konec – zdá se, že služebníkovo odvážné poslání bylo naplněno, čímž dochází k radosti nejen Izrael, ale i celé stvoření.

---

¹¹⁸ Těžko si pod souslovím „můj lid“ představit někoho jiného než Izrael (zvláště kvůli aluzi na Iz 40,1; ale viz také podobný verš Iz 52,9), ačkoli univerzální kontext našeho textu vybízí k širšímu pojetí. Např. Young tvrdí, že zde jsou myšleni všichni ti, které si Hospodin vybere k věčnému životu. Viz YOUNG, *The Book of Isaiah*, str. 283.

¹¹⁹ Iz 40,1a ČEP.

3.4 Pochyby Sijónu (14–26)

Po třináctém verši jako by následoval střih. Hlasitý jásot celého stvoření najednou z jednoho taktu do druhého přechází v tichou baladu osamělého Sijónu. Dochází k výměně postav i ke změně žánru celého dění. Hospodinův služebník, který se nenápadně vytratil již na konci 9. verše, není znovu připomínán. Budeme nyní sledovat dialog mezi Sijónem, stylizovaným do role opuštěné matky, a Hospodinem. Sijón bude ve svých krátkých promluvách vyjadřovat své zklamání či pokládat Hospodinu otázky. Ten se ve svých delších reakcích bude snažit Sijón přesvědčit, že jeho pochyby nejsou oprávněné; bude mu nabízet svou smělou alternativní vizi reality s nadějí, že v Sijónu vzbudí důvěru v něho samého a touhu po novém životě.

Dialogická forma veršů 14–26 udává této části strukturu. Sijón třikrát promlouvá a Hospodin třikrát odpovídá. Budeme proto členit text po verších na části 14–20, 21–23 a 24–26.

Ačkoliv se mění scéna i obsazení, druhá polovina kapitoly nestojí nezávisle na té první. Na důležité souvislosti a podobnosti obou částí kapitoly budeme v průběhu výkladu jednotlivých veršů poukazovat.

3.4.1 Já na tebe nezapomenu (14–20)

Ze tří dialogických výměn, které nás v této části textu čekají, je nejdelší ta první. Paradoxně k tomu je ale prostor, který Sijón dostane k vyjádření svého zklamání, ten nejmenší:

V14

1	וַתֹּאמֶר צִיּוֹן	Ale-řekl Sijón:
2	עָזַבְנִי יְהוָה	Opustil-mě Hospodin,
3	וְאֵדְנִי שָׁכַחְנִי:	a-Pán-můj zapomněl-mě.

3.4 Pochyby Sijónu (14–26)

Oslavy a jástot třináctého verše jsou najednou vystřídány pochybami a skepsí. Konsekutivní *wav* hlásí změnu: ke slovu se dostává Sijón,¹²⁰ který jednoduchým synonymním chiastickým paralelismem vyjadřuje svůj nárek nad tím, že se cítí Hospodinem opuštěný a zapomenutý. Jsou to pouhá čtyři slova – buď se ve svém smutku Sijón na delší řeč nezmůže anebo je Hospodinem rychle a naléhavě přerušen. Ať tak či tak, tato krátká řeč vzbuzuje dlouhou Hospodinovu reakci, která bude trvat až do 20. verše.

Co vzbuzuje tuto nenadálou skepsi a pocit opuštění? Jistě je to přirozeně situace lidu v exilu.¹²¹ Když však budeme vnímat obě rozdílné části 49. kapitoly jako jeden vzájemně související celek, nabízí se i další vysvětlení: nynější zoufání můžeme chápat jako reakci na to, co bylo do této chvíle řečeno. To hlavní, co se stalo v předchozích verších, bylo dramatické zadání nového úkolu Hospodinovu služebníku: má se stát světlem a spásou nejen Izraeli a Jákobu, ale rovnou celému světu. Sijón, kterého se úkol také týká, se může tímto náhlým rozšířením cítit zaskočen. Není divu: už v tak tíživé situaci exilu je mu dán úkol, který svou náročností drtivě přesahuje jeho nynější možnosti. A tam nakonec nevyhnutelně vedou jeho myšlenky: k jeho nynější situaci. V ní se Sijón cítí být opuštěn a zapomenut Hospodinem – tedy právě tím, který by rád, aby se Hospodinův služebník vzchopil a pustil se do realizování Hospodinovy velkolepé vize. Reakce Sijónu je proto zcela přirozená a mísí se v ní pocity hořkosti, osamělosti a frustrace.

---

¹²⁰ Sijón zde může mít mnohoznačný význam: může se jednat o personifikované město Jeruzalém, o celý národ, o obyvatele města či o deportované bývalé obyvatele města. Tato mnohoznačnost odpovídá významové mnohoznačnosti postavy Hospodinova služebníka.

¹²¹ Jazykově velmi podobný nárek týkající se exilu zaznívá téměř na samém konci knihy Pláč: „Proč na nás pořád zapomínáš, opustil jsi nás až do nejdelších časů?“ Pl 5,20.

V15

1	הַתְּשִׁיבָה אִשָּׁה עוֹלָה	Což-zapomene žena nemluvně-své,
2	מֵרַחֵם בֶּן-בְּטָנָה	neslituje-se nad synem-lůna-svého?
3	גַּם-אֵלֶּה תְּשַׁכַּחְנָה	Byť-tyto zapomněly,
4	וְאַנְכִי לֹא אֶשְׁכַּחֲדָּ:	však-já ne zapomenu-tebe.

Hospodin přijímá sloveso „zapomenout“, které užil ve své promluvě Sijón, a třikrát jej v prvním verši své reakce opakuje. Ve svých dvou paralelismech však jako by předchozí užití tohoto slovesa vetoval. Hospodin argumentuje proti skepsi Sijónu. Na silném obrazu, ve kterém sám sebe přirovnává k matce, mu ukazuje, že on na své dítě, Sijón, rozhodně nezapomene.

První paralelismus je synonymní, oba řádky si vzájemně odpovídají. Slovo lůno (בֶּטֶן) přitom dvakrát použil služebník v předchozích verších, když popisoval svůj vztah k Hospodinu (v. 1, v. 5). Tento blízký vztah je zde v rétorické otázce, která svou vyzývavostí podporuje argumentační charakter Hospodinovy řeči, znovu připomenut. Druhý paralelismus je antitetický: druhý řádek stojí v kontrastu k prvnímu. „A i kdyby snad některé ženy zapomněly na svá nemluvnátka,“ říká Hospodin, „já na tebe nikdy nezapomenu.“ Myšlenka paměti a zapomnění je dále rozvíjena v následujícím verši.

V16

1	הֲזוֹ עַל-דְּלָנִי חֲקַתִּיךָ	Hle, do-dlaní vyryl-jsem-si-tě,
2	חֹמַתִּיךָ נִגְדִי תָּמִיד:	zdi-tvé přede-mnou mám stále.

Hospodinovo ujištění pokračuje dvěma novými obrazy v jednoduchém bicolónu. Zdá se, že by tento verš mohl být uspořádán jako synonymní

3.4 Pochyby Sijónu (14–26)

paralelismus,¹²² na druhém řádku však nenacházíme odpovídající sloveso. Druhou možností by bylo nalézt zde naznačení chiastického uspořádání – opticky podobné sufigované tvary **חַקְתִּיךָ** a **חַוַּמְתִּיךָ** k sobě na obou řádcích mají určení místa („do dlaní“, „přede mnou“).

První řádek bicolónu uvádí důvod, proč Hospodin nemůže na Sijón zapomenout – vyryl si jej do dlaně (v textu chybí přívlastkové zájmeno, dle logiky textu však můžeme předpokládat, že se jedná o Hospodinovy dlaně¹²³). Tento netradiční obraz nemá ve Starém zákoně období. Nevíme, zda zde text naráží na určitou dobovou praxi či rčení;¹²⁴ z kanonického křesťanského pohledu se v dějinách působení nabízí pozdější interpretace christologická.¹²⁵ Bez ohledu na přesnou interpretaci je ale jisté, že zde Hospodin naléhavě pokračuje v prokazování svého nepolevujícího zájmu o Sijón.

Na druhém řádku bicolónu Hospodin připomíná jeruzalémské hradby, které potřebují znovu vystavět. I na tuto potřebu Sijónu Hospodin bez ustání myslí. Poprvé se zde tak objevuje téma boření a stavění, které bude jedním z dominantních témat následujících veršů.

V17

1	מְהַרְוּ בְּנִיךָ / בְּנִיךָ	Pospíchají stavitelé/synové-tví. ¹²⁶
2	מִמְךָ מְהַרְסִיךָ וּמְחַרְבִּיךָ	Ti-bořící-tebe a-ti-ničící-tebe od-tebe
	יֵצְאוּ:	odcházejí.

¹²² A to obzvláště, pokud by ono vyrytí do dlaně znamenalo vyrytí plánu či obrazu města, které by tak odpovídalo zdím z druhého řádku.

¹²³ Vhodně by se zde tak odpovídalo na Iz 44,5, ve kterém je to Izrael, který si do dlaně vyrývá Hospodinovo jméno: „*Onen řekne: „Já jsem Hospodinův“ a jiný se nazve jménem Jákobovým, další si napíše na ruku: „Jsem Hospodinův“ a dá si čestné jméno Izrael.*“ ČEP.

¹²⁴ Viz GOLDINGAY, *A critical and exegetical commentary on Isaiah 40-55*, str. 186-7.

¹²⁵ Takto tuto aporii řeší např. Moberly. Ten imaginativně nachází souvislost mezi Iz 49,16 a J 20,20.27, kde Ježíš po svém vzkříšení ukazuje učedníkům rány na svých rukou. V tomto kontextu jsou do Ježíšových dlaní vyryta jména těch, za které na kříži zemřel. Viz: MOBERLY, *Preaching Christ from the Old Testament*, str. 245-250.

¹²⁶ IQIsa^a vokalizuje jako „stavitelé tví“, MT vokalizuje jako „synové tví“ (בְּנֵיךָ). LXX i Vul podporuje IQIsa^a. Viz výklad.

3.4 Pochyby Sijónu (14–26)

Další strofa je utvořena antitetickým paralismem. Hospodin v ní mění způsob své argumentace: místo ujišťování o tom, že na Sijón nikdy nezapomene, v ní nabízí kontrastní obraz přicházejících stavitelů a odcházejících ničitelů Sijónu. Forma se tedy z ujišťování mění v zaslíbení. Pokračuje zde ale téma obnovy Jeruzalému a jeho hradeb a ti, kteří dříve město ničili, mizí ze scény.

Za pozornost stojí ti, kteří je vystřídají: hebrejské hlásky **בְּנֵי** lze totiž vokalizovat nejen jako „tví stavitelé“, ale i jako „tví synové“ (tak také překládá ČEP i BKR). Oba významy dávají v kontextu pasáže smysl. „Stavitelé“ navazují na předcházející zmínku o hradbách, ale zejména lépe dotváří antitetický paralelismus verše, jelikož stojí v přímém protikladu ke zmíněným bořitelům. „Synové“ se zase lépe hodí do širšího kontextu pasáže (viz téma mateřství – v 15, 21; synové – v 20, 22, 25). V komentářích je obvykle upřednostněn jeden nebo druhý význam,¹²⁷ já jsem však toho názoru, že je zde autorem tento dvojitý význam utvořen záměrně (podobně jako ve verši 10). Je na čtenáři, aby si pomocí této *polysémie* v mysli dokreslil charakteristiku těch, kteří k Sijónu přicházejí. Dva nepřímé významy přicházejících by také počtem odpovídaly dvěma explicitně zmíněným odcházejícím.¹²⁸

Zajímavá je i zvuková, těžko přeložitelná stránka verše. Úvodní sloveso „pospíchat“ [mih-rú] jakoby se ještě dvakrát ozvalo ve slovech „ti bořící“ [m-har-sa-ji-cha] a „ti ničící“ [ma-cha-ri-va-ji-cha] a vedlo tak mysl posluchače k živé představě klopotně přehajících postav.

V18a

1	שְׂאִי-סְבִיב עֵינֶיךָ	Pozdvihni-kolem oči-své
2	וְרָאִי	a-viz:

¹²⁷ Childs pracuje se syny (CHILDS, *Isaiah*, str. 387), Westermann se staviteli (WESTERMANN, *Isaiah 40-66*, str. 217), stejně jako Brueggemann (BRUEGGEMANN, *Isaiah*, str. 115).

¹²⁸ V našem výkladu budeme dále hovořit zejména o „synech“, kteří později v textu svým výskytem převládnu, bude ale dobré si v paměti držet i tento, zde možný druhý význam.

3.4 Pochyby Sijónu (14–26)

3	בְּלִם נִקְבְּצוּ	všichni-ti shromáždí-se,
4	בְּאוֹלָךְ	přijdou-k-tobě.

Následující bicolón stojí na čtyřech slovesech uspořádaných do dvou synonymních párů. První pár imperativně vyzývá Sijón, aby se rozhlédl a spatřil; druhý pár odpovídá na tuto výzvu a říká, co je to, co má Sijón vidět. Těmi přicházejícími jsou opět jako v minulém verši stavitelé, resp. synové Sijónu. Hospodin tedy opakuje své zaslíbení z minulé strofy. Co se ovšem mění, je, že zde poprvé v této promluvě používá imperativy. Spojuje tak své zaslíbení s výzvou. Sijón má příchod synů/stavitelů aktivně vyhlížet.

Toto vyhlížení nám může připomenout dvanáctý verš 49. kapitoly, ve kterém Hospodin svému služebníku ukazoval přichozí z různých světových stran: „*Hle! Tito z dálky přicházejí. A hle! Tito ze severu a od moře, a tito ze země Síňanů.*“ Opakuje se sloveso „přicházet“ (בוא); světové strany nyní sice zmíněny nejsou, ale příslovce „kolem“ (סביב) značí podobný způsob rozhlížení se. Již v původním dvanáctém verši panovalo napětí, zda jsou těmi přichozími vracející se exulanti, či přicházející národy. Nyní se jimi sice zřetelně myslí stavitelé, resp. synové Sijónu, podobnou formou jsme však upozorněni na dřívější ambivalenci mezi „tím izraelským“ a „tím ze světa“. Uvidíme, zda a jak se toto napětí, které jsme výrazně cítili v prvních třinácti verších kapitoly, bude dále rozvíjet.

V18b

1	חַי־אֲנִי נֶאֱמַרְיָהוּ	<i>Jakože živ-já jsem, je výrok-Hospodinův,</i>
2	כִּי בְּלִם כְּעֲדֵי תִלְבָּשִׁי	že všemi-těmi, jako-ozdobami, vyzdobíš-se
3	וְתִקְשְׂרִים כְּכֶלֶה:	a-připneš-si-je jako-nevěsta.

3.4 Pochyby Sijónu (14–26)

Aby Sijón neměl o pravdivosti Hospodinových slov pochybnosti, skládá Hospodin přísahu. Ta je následována novým zaslíbením a novým, chiasticky uspořádaným obrazem: výše zmínění příchozí budou Sijónu, který je zde vyobrazen jako nevěsta, sloužit jako ozdoby.

Ze Sijónu-matky, vyhlížející příchod svých synů, se zde tak stává Sijón-nevěsta, která je již ověčena svými syny. Mohli bychom namítnout, že z logického hlediska jsou tato přirovnání prohozena: je to přeci matka, která se již může chlubit svými syny, a ne nevěsta, kterou mateřství teprve čeká. Zde je však kladen důraz na ono vyzdobení se: stejně, jako si nevěsta připíná šperky na okrasu, tak bude Sijón vyzdoben svými novými příchozími.

V19

1	כִּי חָרְבְּתִיךָ	Neboť trosky- <u>tvé</u>
2	וְשִׁמְמִתִּיךָ	a-opuštěná-místa- <u>tvá</u> ,
3	וְאֶרֶץ הַרְסֹתֶיךָ	a-země pobořená- <u>tvá</u> :
4	כִּי עַתָּה תִּצְרִי מִיּוֹשְׁבֵי	neboť teď přeplníš-se obyvateli,
5	וְרַחֲקוּ מִבְּלֹעֶיךָ:	až-odtáhnou hubitelé- <u>tví</u> .

Další verš začíná rekapitulací: na prvních třech řádcích nacházíme obraz zničené země, v jehož popisu se ozývají slovesa, která předtím v 17. verši značila původce tohoto ničení.¹²⁹ I zbývající dva řádky spíše opakují předchozí motivy: po slibu příchodu nových obyvatel (avšak nově ozvláštněném náznačkem jejich velkého počtu) následuje oznámení o odchodu ničitelů.

¹²⁹ „Tvé trosky“ (חָרְבָה) a
 „ti, kteří tě ničili“ (וּמְחַרְבֶיךָ);
 „tvá pobořená (země)“ (הַרְסֹתֶיךָ) a
 „ti, kteří tě bořili“ (מְהַרְסֶיךָ).

3.4 Pochyby Sijónu (14–26)

Mezi těmito dvěma částmi (řádky 1–3 a 4–5) však panuje gramatické napětí: po třech řádcích popisujících poničenou zemi bychom očekávali sloveso ve třetí osobě, zde nás však překvapí sloveso ve druhé osobě. Toto vyšínutí z větné vazby (tzv. *anakolut*) působí velice krkolomným dojmem. Právě tuto krkolomnost a jazykové napětí, do kterého je najednou čtenář uveden, ale můžeme brát jako autorův záměr: když se mluví o obracení země v trosky, o plnění a ničení, mohl chtít autor rozpadem gramatické jednoty vyjádřit tento žalostný stav země i ve formě své řeči.

V20

1	עוד יאמרו באזניך בני שכליך	Stále ¹³⁰ budou-říkat uším-tvým synové bezdětnosti-tvé:
2	צר-לי המקום	„Těsno-je-mi <i>na-tomto</i> -místě!
3	גִּשָּׂה-לִי	Posuň-se- <i>pro</i> -mne,
4	ואֲשַׁבָּה:	abych-se-mohl-usadit!“

V závěrečném trikolónu této první dialogické výměny mezi Sijónem a Hospodinem se ke slovu dostávají sami příšedší synové, označení zde jako „synové bezdětnosti“. „Bezdětnost“ v tomto do očí bijícím oxymóronu značí období přesídlení v Babylónu. Do země tedy přichází noví synové Sijónu, kteří v ní ještě nikdy nebyli, protože se narodili ve vyhnanství.

Na druhém řádku promlouvá přímo jedno z těchto dětí. Ačkoliv by se tak podle prvního řádku dalo soudit, svá slova neadresuje Sijónu, ale jednomu ze svých bratrů – Sijón v roli matky jako by jen náhodou zaslechl rozhovor svých

¹³⁰ Není zcela zřejmé, jak zde příslovce **עוד** přeložit. Obvyklé chápání jako „opět“ se zde nehodí, neboť následující slova zaznívají od synů poprvé. Vytváří zde autor záměrně klamná očekávání, nebo bychom měli přeložit příslovce jedním z jeho méně častých významů? Po úvaze volím význam časově kontinuální, podobně jako Vulgata (překládá jako „*adhuc*“).

3.4 Pochyby Sijónu (14–26)

synů.¹³¹ Jeden bratr druhému říká, aby se posunul a uvolnil mu tím místo na život. Tento verš tak svým obsahem navazuje na zmínku o přeplnění Sijónu v minulém verši a ukazuje, jak tato hojnost obyvatel bude vypadat.

Přímá citace synů Sijónu, kteří byli spolu s novými staviteli, povolány k obnově města, uvedeni na scénu už v 17. verši, zakončuje první Hospodinovu odpověď na řeč Sijónu. Hospodin v této první odpovědi reaguje na smutek a zoufalství Sijónu a přesvědčuje ho, že na něj nezapomněl. Hlavním argumentem se pro něj stávají právě tyto „synové bezdětnosti“ – v zaslíbení jejich hojného příchodu k Sijónu tkví jádro Boží vize, která má v utěšovaném Sijónu, který se cítí jako opuštěná žena, vzbudit naději. Když se tyto očekávání synové dostanou dokonce i sami ke slovu, dochází první odpověď ke klimaxu a naše pozornost se opět přesouvá k Sijónu.

3.4.2 Poznáš, že jsem Hospodin (21–23)

Ve své druhé řeči dostává Sijón, na rozdíl od té první, více prostoru, Hospodin pro změnu reaguje stručněji. Hlavním tématem se nyní již napevno stávají synové (a dcery) Sijónu, jejichž řečí byl předchozí dialog završen. Na jejich osudu Hospodin ukáže, jak odvážná a nečekaná je vize budoucnosti, kterou Hospodin Sijónu připravil. Vrcholem této vize se pro Sijón stane poznání Hospodina.

---

¹³¹ To můžeme určit nejen dle kontextu, ale i gramaticky: imperativ „posuň se“ (פֹּשֵׁט) je v masculinu, zatímco Sijón je ženského rodu.

V21

1	וְאָמַרְתָּ בְּלִבְבֶּךָ	A-řekneš v-srdci-svém:
2	מִי יָלַדְתָּ לִּי אֶת־אֱלֹהִים	Kdo porodil-mi <u>tyto</u> ?
3	וְאֲנִי שְׂכוּלָה וְגִלְמוּדָה גְלָה וְסוּרָה	Ale- <u>já</u> bezdětná a-neplodná, vyhnaná a-zapuzená.
4	וְאֱלֹהִים מִי גִדְּלָה	<u>Tyto</u> kdo vychoval?
5	הֲזֵן אֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי	Hle, <u>já</u> zůstala-zanechána o-samotě.
6	אֱלֹהִים אֵיפֹה הֵם: פ	<u>Tito</u> odkud oni?

Zatímco první promluva Sijónu byla velice stručná, nyní se „paní Sijón“ pouští do delší a strukturovanější řeči. Její řeč přímo reaguje na předchozí dění: zdá se, že Sijón uposlechl imperativy z 18. verše a pohlédl na příchozí syny. Tento pohled (ať už přímý, nebo imaginativní) vyvolává nechápavý úžas. Ve své předchozí promluvě se Sijón stylizoval do role vdovy (v. 14: „*Opustil mě, Hospodin...*“), nyní však vidí to překvapivé množství synů, kteří se ani nemohou do města vejít. Sijón se proto třikrát rétoricky ptá po původu svých synů. Tyto rétorické otázky prokládá kontrastujícími jednořádkovými nářky. Vzniká zde tak (bez úvodní věty) struktura ABABA.

V každé rétorické otázce se opakuje zájmeno „tito“, spojené dvakrát se slovesem v mužském rodu. Sijón tedy jakoby se ptal po otci svých dětí, ať už v prvotním smyslu biologickém (ř. 2) či následném výchovném (ř. 4). Na posledním řádku se předmětem otázky stává zeměpisný původ synů.

V nářcích, které prokládají rétorické otázky, téma mateřství pokračuje: první dvě adjektiva třetího řádku – bezdětná, neplodná – nekompromisně kontrastují s bezprostředně zmíněnou hojností synů. Druhá dvě adjektiva – vyhnaná, zapuzená – se však svým zaměřením od obsahu verše liší a připomínají

3.4 Pochyby Sijónu (14–26)

exil.¹³² V obou nárcích stojí na zvýrazněném prvním místě ve větě před slovesem zájmeno „já“. Toto zdůraznění podtrhává protiklad mezi mnohými „těmito“ a osamělou a bezdětnou „já“.

I tento verš nás – podobně jako nedávný 18. verš – vede zpátky do první části kapitoly. Trojitě opakování zájmena „tito“ nám připomíná stejné opakování totožného zájmena ve 12. verši:

V21	V12
Kdo zplodil-mi <u>tyto</u> ?	Hle! <u>Tito</u> z-dálky přicházejí.
<u>Tyto</u> kdo vychoval?	A hle! <u>Tito</u> ze-severu a od-moře
<u>Tito</u> odkud oni?	a- <u>tito</u> ze-země Síňanů.

Tato dvojí sada zájmen jakoby si navzájem nepřimo odpovídala. „Matka Sijón“ se nyní třikrát ptá po původu svých synů, kteří se narodili ve vyhnanství mimo Izrael, ale nyní přicházejí zpátky domů; a ve 12. verši se třikrát uvádí, odkud přicházejí ti, kteří se blíží k Izraeli. Nyní víme, že příchozími jsou synové Sijónu; ve 12. verši význam přicházejících kolísá jak mezi těmito exulanty, tak i mezi ostatními národy, které byly dříve osloveny Hospodinovým služebníkem.

Můžeme tedy v naší interpretaci nyní učinit jeden ze dvou pohybů: buď můžeme nynější jednoznačnost příchozích aplikovat na předchozí text (tedy že přicházející ze 12. verše ve spojení s tímto textem určíme jako rozptýlené syny Sijónu), nebo předchozí nejednoznačnost aplikujeme na nynější verš, čímž rozšíříme a „znejistíme“ jeho význam (tedy otevřeme možnost, že nynější přicházející mohli mít v řečnickově podání i širší význam než jen zde

---

¹³² Tato odlišnost zřejmě vedla překladatele Septuaginty k domněnku, že se jedná o pozdější glosu, a tato přídavná jména proto vynechávají.

předpokládání „synové Sijónu“). Nemusíme se rozhodovat hned – následující verš by nám mohl v rozhodování pomoci.¹³³

V22

1	כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה	Nyní-praví Panovník Hospodin:
2	הִנֵּה אֲשָׂא אֶל־גּוֹיִם יָדַי	hle, pokynu k-národům rukou-svou
3	וְאֶל־עַמִּים אָרִים נָסִי	a-k-lidem pozvednu korouhev-svou.
4	וְהִבִּיאוּ בְנֵיךָ בְּחֶצְוֶן	I-přinesou syny-tvé v-náručí
5	וּבְנִתֶיךָ עַל־כַּתְּף תִּנְשָׂאנָה:	a-dcery-tvé na-ramenou budou- neseny. ¹³⁴

Na druhou řeč „paní Sijónu“ nyní reaguje Hospodin dvěma strofami. V první je nejprve označen jako „Panovník Hospodin“ – toto označení přesně opakuje to, jakým způsobem byl Hospodin označen Sijónem v první řeči. Po překvapení a nejistotě, kterou Sijón právě vyjádřil, jakoby ho tak nyní Hospodin ujišťoval: „Ano, odpovídá ti nyní opravdu ten, koho ses předtím dotazovala.“ Po tomto uvedení následují dva synonymní paralelismy.

V nich Hospodin upoutává pozornost: jak naši – zvoláním „hle!“ – tak národů – pokynutím ruky a pozvednutím své korouhve. Jak pokynutí ruky, tak pozvednutí korouhve přitom v kontextu Izajáše může znamenat dvě věci: jak pozitivní upoutání pozornosti (přivolání vzdálených cizích národů¹³⁵), tak negativní upoutání pozornosti (výzva k boji proti svému lidu¹³⁶ či proti

¹³³ Další možností by jistě bylo říct, že tyto dva texty spolu vůbec nesouvisejí. Tato možnost mi však pro vzájemnou podobnost obou textů – obzvláště z pohledu rétorické kritiky – nepřipadá pravděpodobná.

¹³⁴ Dvě maskulinní substantiva na prvním řádku odpovídají dvěma femininním substantivům na druhém řádku, čímž je kreativním způsobem zdůrazněn přítomný paralelismus.

¹³⁵ Iz 5,26; 11,10–12.

¹³⁶ Iz 11,12.

3.4 Pochyby Sijónu (14–26)

národům¹³⁷). Vztyčení korouhve a ruky tedy může být ve vztahu k národům chápáno jak pozitivně jako pozvání, tak negativně jako ohlášení boje.

Zde je obraz spíše pozitivní: národy na ramenou a v náručí dobrovolně přinášejí syny i dcery (které jsou zde zmíněny poprvé a naposledy) Sijónu. Dochází tak ke kompletnímu zvratu: ti, kteří Izraelce odvedli do exilu, je nyní přivádějí zpět. To je odpověď Hospodina na předchozí otázku Sijónu po původu svých dětí. Je to Hospodin, kdo vyvolá jejich příchod; jsou to však překvapivě národy, kdo tento příchod uskuteční. Ve vztahu k minulému verši tak vidíme, že zmíněné přicházející, označené trojím opakováním zájmena „tito“, nyní tvoří jak přímí potomci Sijónu, tak i členové jiných národů, kteří tyto potomky k Sijónu přinášejí. Význam přicházejících je tak rozšířen.

V první části kapitoly byl Hospodinův služebník povolán, aby přivedl zpět nejen Jákoba a Izrael, ale aby se stal světlem všem národům. Zde jako by se obě části tohoto úkolu překvapivě spojily dohromady: jsou to nakonec právě národy, kdo přivádí Izraelce zpět. Samy tak poslouchají Hospodinův příkaz a dostávají se do přímého kontaktu s oním světlem.

V23

1	וְהָיוּ מְלָכִים אִמְנִיָּךְ	A-budou králové pěstouny-tvými,
2	וְשָׂרוֹתֵיהֶם מִיִּנְיֹתֶיךָ	a-kněžny-jejich chůvami-tvými.
3	אִפְּיָם אֶרֶץ יִשְׁתַּחֲוּוּ לְךָ	Tváře k-zemi skloní před-tebou
4	וְעַפְרַת רַגְלֶיךָ יִלְחֲכוּ	a-prach noh-tvých budou-lízat.
5	וַיִּדְעַתָּ כִּי־אֲנִי יְהוָה	A-poznáš, že-já jsem Hospodin,
6	אֲשֶׁר לֹא־יִבְשׁוּ קוֹי: ס	že nebudou-zklamání čekající-na-mě.

¹³⁷ Iz 13,2; 18,3; 31,9.

3.4 Pochyby Sijónu (14–26)

Kompletní zvrát pokračuje i v další strofě: ti, kteří nad Izraelci vládli, se nyní stávají jeho služebníky. Úvodní synonymní paralelismus říká, že tito vládci budou Sijónu vychovávat děti. Následující dvojřádek, který není nijak paralelně uspořádán, pak ukazuje, že tato výměna rolí nyní přichází se vším všudy: těm, kteří se dříve skláněli před Babylóňany a potupně jim vyjadřovali svou podřízenost, je nyní stejná pocta vzdávána právě těmito mocnými.

Mírně se zde tak mění vztah mezi národy a Izraelci: předchozí obraz národů jako těch, kteří přinášejí děti Sijónu a starají se o ně, vyjadřuje sice služebný, ale nijak ponižující vztah. Nyní však vidíme, že Hospodin Izraeli slibuje plnohodnotné vyrovnání za jeho utrpení. Toto vzdávání pocty ale nemá za cíl pouze prvoplánově ponížit národy. Ten pravý účel má dvě části a zaznívá na posledním dvojřádku: Sijón má poznat Hospodina a také jeho věrnost. Skrze tuto kompletní proměnu svých okolností má poznat, jaký je Hospodin, a že stojí za to na něj čekat.

S velice podobným úplným obratem jsme se setkali i v první části kapitoly, v 7. verši.¹³⁸ V něm Hospodin promlouvá ke služebníkovi, který poníženě slouží národům, a slibuje mu, že před ním králové těchto národů pokleknou. Kromě totožného slovesa (pokleknout: **הִתְחַנְּפוּ**) následuje v obou verších i podobná reakce, ve které je vyvyšována Hospodinova věrnost.

A to je to, o co Hospodinu v rozhovoru se Sijónem v jádru jde: chce se nechat Sijónem poznat a přesvědčit ho o tom, že on, Hospodin, je věrný. Tato touha nechat se poznat však není ohraničena pouze jeruzalémskými hradbami – uvidíme, že následující poslední rozhovor bude zakončen paralelním zaslíbením, zahrnujícím všechno stvoření. Zaslíbením, že Sijón Hospodinovu věrnost pozná právě podle poslušné služby národů, každopádně končí druhá Hospodinova odpověď a slovo naposledy přejímá Sijón.

---

¹³⁸ Toto praví Hospodin, Vykupitel Izraele, Svatý jeho, k opovržené duši, k ošklivenému národu, k služebníkovi vládnoucím: „Králové uvidí a povstanou, princové, a pokleknou, kvůli Hospodinu, který je věrný, Svatému Izraele. A vyvolil tě.“ Iz 49,7 ČEP.

3.4.3 Všechno tvorstvo pozná (24–26)

Na minulých řádcích nabídl Hospodin Sijónu zcela alternativní pohled na budoucí realitu: z vládců, kteří nad Izraelci nyní vládou a drží ho v zajetí, se stali poníženi služebníci Sijónu. Žádná jiná představa o budoucnosti by nemohla být vzdálenější skutečnosti. A tato nedozírná vzdálenost mezi Hospodinovou vizí a každodenní realitou Izraelců Sijónu zatím zabraňuje, aby se nechal přesvědčit o věrnosti Hospodinových slov. Následuje proto poslední dialogická výměna mezi Sijónem a Hospodinem.

V24

1	הֲיִקַּח מִגְבוּר מִלְּקֹחַ	Což-lze-vzít od-siláka kořist?
2	וְאִם-שְׁבִי צְדִיק וְיִמְלֹט:	A-zda-zajatci Spravedlivého budou-vysvobozeni?

Ohlášený příchod nových obyvatel vyvolává v Sijónu novou nejistotu. Jak je příchod synů a dcer Sijónu vůbec možný, když jsou stále drženi v babylónském zajetí? Tuto nejistotu Sijón vkládá do otázky, kterou pokládá paralelně v chiastickém bikolónu. První řádek přináší metaforu siláka a kořisti, která mu má být odebrána. Na druhém řádku je tato metafora vysvětlena: kořist představuje zajatý Boží lid. Silák na prvním řádku proto představuje Babylón. Z poddajných služebníků, kterými se vládci cizích národů stali v právě ukončené Hospodinově druhé odpovědi Sijónu, se tak v pochybnostech Sijónu znovu zpátky stávají tyraní a krutovládci. Hospodinova řeč Sijón nepřesvědčila a je potřeba ještě jednou na jeho pochyby reagovat.

V25

1	כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה	Avšak-nyní praví Hospodin:
2	גַּם־שָׂבִי גְבוּר יִקַּח	I-zajatci silákovi budou-odejmuti
3	וּמִלְקוֹחַ עֲרִיץ יִמְלֹט	a-kořist tyрана bude-vysvobozena.
4	וְאֶת־יְרִיבָי אֶנְכִי אֲרִיב	A-s-odpůrci-tvými já budu-zápasit
5	וְאֶת־בְּנֵי אֶנְכִי אוֹשִׁיעַ:	a-syny-tvé já zachráním.

A Hospodin reaguje na otázku Sijónu přímo. V prvním paralelním bikolónu své odpovědi důsledně opakuje všechna slova, která právě pronesl Sijón, až na slovo „spravedlivý“. Tímto důkladným opakováním Hospodin prokazuje Sijónu svou pozornost. Zároveň však význam slov Sijónu obrací: Sijón totiž svou otázku vystavěl tak, aby na ni nejpřirozeněji šlo navázat negativním potvrzením tazatelových obav. Hospodin však očekávání porušuje a odpovídá kladně – ano, je možné i silákovi a tyranovi něco odebrat. Doslovné opakování slov Sijónu tento protiklad mezi očekáváním otázky a opačnou odpovědí umocňuje.

Hospodin však slova otázky neopakuje v přesném pořadí. Prohazuje mezi sebou slova „kořist“ a „zajatci“. Tímto nápadným vyměněním slov jakoby demonstroval to, o co mu na těchto řádcích jde: o představení vize kompletního obratu. Svou formou ukazuje na obsah své řeči s nadějí, že Sijón tak bude lépe moci uvěřit jeho smělému obrazu absolutního zvratu životních okolností Izraele.

Na druhém paralelním dvojřádku Hospodin Sijónu ukazuje, jak dojde k příslibenému odejmutí zajatců. Hlavním aktérem od této chvíle až do konce kapitoly bude Hospodin. Jeho dvakrát předsunuté zájmeno „já“ tuto roli zdůrazňuje. On to bude, kdo se pustí do přímého boje s utlačovateli (ř. 4). Na druhém řádku bikolónu nás však čeká další překvapení. Totožným začátkem obou řádků a pečlivě vybudovanou totožnou strukturou jsme ukolébáni k očekávání, že tento bikolón bude stejně jako ten minulý synonymní. Ve

3.4 Pochyby Sijónu (14–26)

skutečnosti však dochází k dalšímu zvratu: z „odpůrců“ (ř. 4) se stávají „synové“ (ř. 5) a ze „zápasit“ (ř. 4) zase „zachránit“ (ř. 5). Hospodin překonává všechna očekávání, která mohla v posluchači při slyšení jeho řeči vzniknout, a sám se stává tím hlavním garantem velkého zvratu, který pro Sijón chystá.

V26

1	וְהֵאכַלְתִּי אֶת־מוֹנְיָךְ אֶת־ בְּשָׂרָם	A-nakrmím utiskovatele-tvé <u>masem</u> - jejich
2	וְכַעֲסוּ דָמָם יִשְׁכְּרוּן	a-jako-moštem krví-svou se-opijí.
3	וַיִּדְעוּ כָּל־בָּשָׂר	A-pozná vše- <u>maso</u> ,
4	כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעַיְךְ	že já <i>jsem</i> Hospodin, vykupitel-tvůj
5	וְגֹאֲלֶיךָ אֲבִיר יַעֲקֹב: ס	a-zachránce-tvůj, silný Jákobův.

V poslední strofě celé kapitoly Hospodin dále popisuje svůj boj proti Babylónu. Na prvních dvou řádcích používá jazyk, který nás možná zaskočí svou násilnou barvitostí. Závěrečné tři řádky pak tvoří paralelu k zakončení předchozí části 21–23, avšak dále ji rozšiřují tak, že se sféra Hospodinova zájmu týká celého tvorstva.

Podle Wattse metaforou prvních dvou řádků znamenají, že ti, kterých se týkají, mají být „zredukováni až do krajnosti“.¹³⁹ Tuto redukci nezpůsobí kanibalismus (ačkoliv i takto byl text chápán¹⁴⁰), spíše je přívlastkovými zájmeny naznačeno, že se odpůrci a utiskovatelé Sijónu zlikvidují mezi sebou. Jezení vlastního masa každopádně vyvolává pocit naprostého zoufalství, jako by nepřátelé Sijónu přišli o rozum. Termín **עָסִים** z druhého řádku zase označuje čerstvě vylisované víno – s tím rozdílem, že šťáva, tekoucí při té příležitosti

¹³⁹ WATTS, *Isaiah 34-66*, str. 193.

¹⁴⁰ YOUNG, *The Book of Isaiah*, str. 293.

3.4 Pochyby Sijónu (14–26)

z lisu, by se v našem kontextu změnila v krev,¹⁴¹ a ti, kteří víno šlapáním lisují, zde jakoby lisují sami sebe.

Celá kapitola je zakončena trikolónem, který je paralelní k předposlednímu kolónu předchozí dialogické části ve 23. verši. Paralelismus je však podstatně rozšířen:

V23	V26
A poznáš	A pozná všechno tvorstvo
že já jsem Hospodin	že já jsem Hospodin, vykupitel tvůj a zachránce tvůj, silný Jákob.

Vidíme, že nynější závěr je rozšířen – jak co se týče sféry těch, kteří Hospodina mají poznat, tak i co se týče Hospodinova pojmenování. To je obohaceno o atributy „vykupitel“ a „zachránce“. Jedná se o participia sloves, která v souvislosti s Hospodinem v této kapitole již zazněla.¹⁴² Poslední titul „silný Jákob“ je zde užit nově a jedná se o spíše vzácnější pojmenování Hospodina.¹⁴³ Dohromady toto chiasticky uspořádané titulování Hospodina tvoří vhodné slavnostní zakončení celého úseku.

Nenápadnější, leč o to důležitější je první rozšíření, týkající se poznání Hospodina. Ono „poznáš“ z 23. verše bylo adresováno pouze Sijónu – nyní se však do záběru dostává veškeré tvorstvo,¹⁴⁴ které bylo k oslavě povoláno už ve

¹⁴¹ Podobný obraz používá Izajáš v 63,1–3: „...Proč je tvůj úbor krvavě zbarven a tvé roucho jak toho, jenž v lisu šlape? „Sám jsem šlapal v lisovací kádi a nikdo z národů se mnou nebyl. Rozhněván jsem po nich šlapal, rozšlapal jsem je v mém rozhořčení, až šťáva z nich mi roucho postříkala, poskvřnil jsem si celý oděv...“ ČEP.

¹⁴² Vykupitel: viz v. 25 (יְשׁוּעָה); zachránce: viz v. 7 (יְשׁוּעָה).

¹⁴³ Viz pouze: Gn 49,24; Iz 60,10; Ž 132,2–5.

¹⁴⁴ Dosl. „maso“ (viz překlad), tedy stejné slovo, které označuje maso, kterým Hospodin na prvním řádku nakrmí utiskovatele Sijónu. Ve výkladu však budu nyní dále pro tento výskyt používat jiný vhodnější možný překlad „tvorstvo“.

3.4 Pochyby Sijónu (14–26)

13. verši. Viditelné paralelní prodloužení tohoto verše tak jako by odpovídalo prodloužení horizontu, na kterém se nyní najednou pohybujeme. Toto rozšíření z „Izraele“ na „svět“ také odpovídá pohybu, kterého jsme si všimli v jádru druhé písně Hospodinova služebníka (v. 1–6). V ní je také nejprve připomínán úkol, který se týká pouze Izraele, ale jen proto, aby se zacílení tohoto úkolu dramaticky rozšířilo „až do končin země“ (v. 6). V závěrečných verších druhé poloviny našeho textu tak nacházíme pozoruhodné *inclusio* s jeho první polovinou.

Zároveň toto paralelní zakončení, které sféru Hospodina zájmu radikálně rozšiřuje, tvoří vrcholný klimax Hospodinových odpovědí Sijónu. Sijón třikrát vyjádřil svůj smutek či obavy, které souvisely právě i s velkým úkolem, který je Hospodinovu služebníku na začátku kapitoly dán. Třikrát se Hospodin snažil jeho skepsi vyvrátit. Na konci druhé písně mu zaslíbil, že jej „pozná“ (v. 23); nyní tato slova opakuje, ale zároveň Sijónu ukazuje, že jeho trápení bude mít užitek pro celé stvoření. Vždyť právě vysvobozením těchto vězňených a utiskovaných a právě tím, že jejich vězňitelé a utiskovatelé budou poraženi na hlavu, Hospodin prokáže svou sílu a slávu všemu tvorstvu. A právě tímto způsobem se Sijón stane „světlem národů“ a splní onen ambiciózní úkol, představený v první části kapitoly.

4. Zhodnocení metody

Došli jsme na závěr našeho biblického textu, na který jsme se dívali optikou rétorické kritiky. Nyní můžeme krátce shrnout, jakým způsobem jsme postupovali, co jsme se dozvěděli o vztahu mezi formou a obsahem textu, jaká mohla být podle původního autora zamýšlená rétorická funkce textu a k jakému exegetickému nálezu jsme naší metodou dospěli.

Obecně jsme postupovali ve dvou nestejně velkých krocích, kterými jsme se inspirovali u zakladatele moderní rétorické kritiky Jamese Muilenburga. Nejprve jsme obhájili, proč je možné 49. kapitolu proroka Izajáše považovat za jeden oddíl a shrnuli jsme kontext, ve kterém se v Deuteroizajáši nachází. Ve druhém, rozsáhlejším kroku, jsme se pak pustili do zkoumání vnitřní struktury textu. Tento krok jsme začali přehledem částí, na které je možné text rozdělit, abychom se pak mohli spustit přímo do hlubin jednotlivých strof, podle kterých jsme postupovali v podrobném výkladu. Čtenář si mohl všimnout, že tyto strofy ve většině případů odpovídaly tomu, jak byl hebrejský text později rozdělen do veršů.

4.1 Forma a obsah

Ve vlastním výkladu strof jsme se analýzou jazyka, který řečník (resp. pisatel) užívá ke komunikaci toho, co chce říct, snažili přiblížit jeho myšlenkovému světu. Jinými slovy, zkoumáním formy naší rétorické jednotky jsme se pokoušeli lépe pochopit její obsah. Rád bych nyní připomněl několik konkrétních případů z naší kapitoly, na kterých jsme mohli tento blízký vztah mezi formou a obsahem pozorovat:

- Po poeticky promyšleně vystavěných verších 1–2 přišel 3. verš, který na zásadní obsah svého sdělení upozorňoval kontrastující jednoduchostí své konstrukce.

4.1 Forma a obsah

- Slova „ale nyní praví Hospodin“, kterými začíná 5. verš, najdou očekávaný obsah této nové řeči až v závěrečném bicolónu 6. verše poté, co je vnitřní obsah těchto dvou veršů tvořen vedlejšími vsuvkami či repeticemi již dříve řečeného. Touto formou pisatel umně vytvářel postupně se stupňující napětí, pomocí kterého je očekávaný obsah Hospodinovy řeči v závěrečném bicolónu 6. verše dramaticky zdůrazněn.
- Ve 12. verši nás trojí repetice zájmena „tito“ upozorňovala na několik různých směrů, ze kterých se k mluvčímu blížili ti, kteří byli tímto zájmenem označeni. Toto „rozhlížení se“ je zopakováno nepřímou aluzí v 18. verši a přímou paralelou ve 21. verši.
- V 17. verši autor nejasným užitím hlásek **בְּנֵי** ponechává na čtenáři, aby chápal identitu přicházejících osob ve dvojím významu jak jako „syny“, tak i jako „stavitele“. Tento nabízený dvojitý význam zároveň paralelně odpovídá dvěma substantivům na druhém řádku bicolónu.
- V 19. verši nacházíme zřetelné vyšínutí z gramatické vazby (tzv. anakolut). Gramatické napětí, které je tím vytvořeno, symbolicky vyjadřuje poničený stav země, o kterém tento verš ve svém obsahu vypráví.
- Ve 25. verši Hospodin prohazuje pořadí slov, které v předcházejícím verši užívá Sijón k položení otázky. Tím Hospodin ukazuje na radikální obrat okolností Sijónu, o kterém také svědčí obsah jeho odpovědi. Tento obrat je podtržen v následujícím bicolónu, který působí synonymně, ve skutečnosti však obsahuje další změnu: z „odpůrců“ stávají „synové“ a ze „zápasit“ zase „zachránit“.

Na těchto několika příkladech můžeme vidět, jakým způsobem se autor 49. kapitoly Izajáše snažil použitou formou svých slov ilustrovat obsah své odpovědi. Rétorika, kterou užívá, je v souladu s tím, co chce sdělit; jeho „jak“

funguje v úzké spolupráci s jeho „co“; řečeno slovy klasické rétoriky, Deuteroizajášovo *elocutio* odpovídá tomu, co chce ve svých posluchačích svou řečí vzbudit. A právě touto zamýšlenou rétorickou funkcí textu se budeme nyní věnovat.

4.2 Rétorická funkce Deuteroizajášovy řeči

To, co chce Deuteroizajáš ve svých posluchačích probudit v první části naší kapitoly, je mnohoznačné. V prvních verších (1–6) jsou adresáty služebnickovy řeči národy – jim je oznámeno, že i o ně se Hospodin skrze svého služebníka zajímá. Domnívám se však, že toto oslovení je dalším rétorickým trikem, který Deuteroizajáš používá – jen těžko si lze představit, jak tato slova k dalekým národům doopravdy pronikají. Toto oslovení tak můžeme chápat spíše figurativně. Domnívám se, že skutečnými adresáty jsou zde jako po zbytek kapitoly Izraelci; to, že se řečník neobrací k nim, ale figurativně k cizím národům, má na opravdové posluchače působit provokativním dojmem. To odpovídá jak dalším formálním prvkům, tak i obsahu služebnickovy řeči. Jádro služebnickovy řeči totiž vypovídá o radikálním prohození priorit: už nejde primárně o to navrátit exulanty zpět do jejich vlasti – takový úkol by byl „příliš lehkým“ (v. 6). Hlavním cílem se nyní stává rozšířit ponětí o Hospodinově spáse až do končin země. Vykonavatelem tohoto úkolu má být dle textu Hospodinův služebník. Jestliže si pod tajemnou postavou Hospodinova služebníka představíme samotný Izrael (což není jediná možná interpretace, je to však interpretace nejbližší samotnému textu, viz v. 3), text dostává silný burcující náboj. Deuteroizajáš oslovuje cizí národy a sděluje jim, že je tu někdo, kdo má za úkol jim být světlem; ve skutečnosti však mluví k Izraelcům ve snaze podnítit je k tomu, aby si spásu, kterou nachází v Hospodinu, nenechávali jen pro sebe. Rétorickou funkcí prvních šesti veršů tak je posluchače provokovat, vést je ke změně jejich postoje k ostatním národům a vyburcovat je k uvědomění, že nejsou na světě sami.

Hlavním tématem následujících veršů (7–13) je návrat exulantů do Izraele. Hospodinův služebník se nyní stává poslem vysvobození (v. 9). Ačkoli je Hospodinova řeč v těchto verších (až na 13. verš) adresována jemu, Hospodinova slova jsou v důsledku zacílená na ty, kteří pobývají v exilu. Jeho vybídnutí k vyjití z věznic a temných míst (v. 9), popis pastvy, kterou lze najít i na nečekaných místech (také v. 9), zaslíbení potravy, ochrany a vedení (v. 10), příslib vytvoření dobré cesty (v. 11) a nakonec i pohled na samotné přicházející (v. 12) stimulují představivost těch, kteří se v situaci exilu nacházejí. Rétorickou funkcí této části kapitoly tak je vyvolat touhu exulantů k návratu do vlasti a povzbudit je k tomu, aby tento návrat uskutečnili.

To, co chce Deuteroizajáš ve svých posluchačích probudit v druhé části kapitoly (v. 14–26), je v první řadě naděje. Jádrem této části tvoří Hospodinova snaha bojovat proti pochybám a chmurám, které se ozývají ze strany Sijónu. Sijón se cítí být opuštěný a zapomenutý, stylizuje se do role osamocené matky, kterou opustil jak její manžel (resp. Hospodin, v. 14), tak i její synové a dcery (v. 21). V řeči Sijónu cítíme zničující důsledky, které na Izraelce měl exil. Obzvláště působivě pak deprese Sijónu působí v návaznosti na předchozí dění v kapitole, které svým charakterem působí spíše vzletně a vizionářsky. Smutek Sijónu nás staví zpátky na zem, tváří v tvář neutěšené realitě odloučení a hořkému pokoření se Babylónu.

A Hospodin před Sijónem nic nezakrývá. Otevřeně mluví o okupantech, kteří Sijón devastovali (v. 17) a o důsledcích, které jejich přebývání v izraelské zemi mělo (v. 19). Stav země i národa je žalostný. A právě proto je potřeba do tohoto smutku a beznaděje promluvit. Hospodin svádí bitvu – ne přímo se Sijónem nebo s Babylónem, ale s ponurou náladou Izraelců, reprezentovaných Sijónem. Hospodinovou zbraní jsou zde slova. Slova, která mají dodat na síle, povzbudit, podnítit k činu. Z pohledu klasického Aristotelova dělení (viz 1.1 Klasická rétorika) se zde tak jedná o řeč poradní: posluchači jsou soudci věcí budoucích. Na nich záleží, zda se dají přesvědčit Hospodinovými argumenty

4.2 Rétorická funkce Deuteroizajášovy řeči

a nechají v sobě vzbudit novou naději, či zda budou budoucnost dál vyhlížet s ponurým pohledem bez kladného očekávání.

Ve způsobech, kterými Hospodin proti chmurám Sijónu argumentuje, spatřuji dvě hlavní strategie. Tou první je, že Hospodin slova Sijónu opakuje – to znamená, že je rovnou nevyvrací, ale přijímá je a jejich repeticí Sijónu ukazuje, že mu naslouchá. To jsme viděli na třech místech Hospodinovy řeči:

Sijón	Hospodinova repetice
...můj Panovník na mě <u>zapomněl</u> . (v. 14)	Což <u>zapomene</u> žena nemluvě své? ... Byť tyto <u>zapomněly</u> , však já na tebe <u>nezapomenu</u> . (v. 15)
Opustil mě <u>Hospodin</u> a můj <u>Panovník</u> na mě zapomněl. (v. 14)	Nyní praví <u>Panovník Hospodin</u> ... (v. 22)
Což lze <u>odejmout silákovi kořist</u> ? A zda <u>zajatci</u> Spravedlivého budou <u>vysvobozeni</u> ? (v. 24)	I <u>zajatci silákovi</u> budou <u>odejmuti</u> a <u>kořist</u> tyrana bude <u>vysvobozena</u> . (v. 25)

Druhá strategie spočívá v prezentování vize radikální změny. Jeden ze způsobů prezentace této vize je kompletní obrácení významu právě zmíněných opakovaných slov. Hospodin slova Sijónu zopakuje, ale dává jim nový význam. To jsme nejzřetelněji viděli v repetici, která probíhá mezi 24. a 25. veršem. Nejen že Hospodin na otázku Sijónu plnou pochyb odpoví oproti očekávání kladně – prohozením pořadí slov naráz signalizuje i onu vizi budoucí proměny. Tato převratná vize prochází celou Hospodinovou řečí a dává Sijónu možnost zaposlouchat se do alternativního obrazu budoucnosti. Dovoluje Sijónu představit si budoucnost bez babylónských nepřátel a bez starostí o své potomky; budoucnost, ve které jsou staré chyby odpuštěny a napraveny. Hospodin Sijónu tuto vizi prezentuje s nadějí, že její převratný a lákavý charakter podemele zed'

4.3 Exegetický nález

smutku a hořkosti, kterou si kolem sebe Sijón vybudoval, a místo toho Sijón naplní novým životem a touhou vyjít této budoucnosti vstříc.

V tomto argumentačním smyslu kapitola končí otevřeně. Není jasné, jaký účinek na Sijón Hospodinovy odpovědi mají. Zdá se však, že v otázkách Sijónu jistý vývoj je: zatímco jeho první výrok je obecným vyjádřením stesku a osamění, ve druhém výroku se již konkrétněji ptá na původ svých přicházejících synů. Ve své třetí otázce jde ještě dál a ptá se, zda je vůbec možné, aby Izraelci mohli z Babylóna vyjít ven. Je zde tak viditelný posun od obecného ke konkrétnímu a je zřejmé, že Hospodinovy odpovědi Sijón vedou k uvažování nad možnostmi budoucí změny jeho situace. Nemůžeme tedy sice tvrdit, že Hospodin svůj persuasivní boj s pochybami Sijónu vyhrál; můžeme však tvrdit, že dle svědectví textu je Sijón na dobré cestě se nechat Hospodinovou argumentací ovlivnit.

4.3 Exegetický nález

V posledním bodě hodnocení naší metody nyní stručně shrneme náš exegetický nález, tedy to, co jsme se rozborem kapitoly dozvěděli o Izraeli (resp. Jákobu, resp. Sijónu), o pronároděch, o Hospodinově služebníkovi a o Hospodinu.

Jako doba sepsání Deuteroizajáše bývá obvykle určována doba kolem roku 540 př. n. l. V té době měl již na Babylón, v jehož zajetí se tehdy izraelský lid nacházel, vliv perský vladař Kýros. Ten také Babylón nakonec roku 539 př. n. l. dobyl. Kýros je v textech Deuteroizajáše nadějně očekáván jako ten, který z Hospodinovy vůle nad Babylónem zvítězí a nepřímo tak daruje izraelským zajatcům svobodu.¹⁴⁵

Toto nadějně očekávání a touhu po návratu do vlasti jsme zřetelně vnímali i z naší kapitoly. Izraelský lid v ní vystupuje ve dvou polohách: zaprvé jako lid, který se má vrátit domů a je k tomuto návratu i povzbuzován („vězni“ a „ti

---

¹⁴⁵ Viz zejm. Iz 45,1–7.

4.3 Exegetický nález

v temnotách“ v. 7–13; „synové Sijónu“ v. 14–26); zadruhé v postavě Sijónu jako ta část lidu, která v poničeném Izraeli zůstala a ptá se, zda se ještě někdy do země exulanti vrátí (v. 14–26). Zdá se tak, že naše kapitola patří do doby, ve které Babylón stále představoval více než reálnou hrozbu (viz v. 24: „Což lze vzít od siláka kořist? A zda zajatci Spravedlivého budou vysvobozeni?“), zároveň se ale stejně reálnou stávala naděje na konec Babylónského útlaku.

Naděje na návrat izraelských exulantů v textu stojí v napětí k situaci ostatních národů. Toto napětí kulminuje v postavě Hospodinova služebníka, v jehož úkolech se střetávají obě roviny: jak ta „vnitřní“ (poslání obnovit Izrael), tak i ta „vnější“ (poslání stát se Hospodinovou spásou i ve vztahu k cizím národům). Toto napětí prostupuje celou kapitolou: nejprve jsou ve služebnickově poslání zcela upřednostněny národy (v. 6), poté jsou autorem oproti očekávání záměrně vypuštěny (v. 8b), aby poté byla jejich přítomnost naznačena mezi těmi, kteří se do Izraele vrací (v. 12). V druhé polovině kapitoly stojí národy v pozadí velké vize návratu izraelských exulantů, jsou to však jejich ruce, které syny a dcery Sijónu domů donesou (v. 22). Autor textu tak staví národy do mírně ambivalentní role; jako kdyby se po překvapivém 6. verši, ve kterém jsou národy postaveny do rovnocenného vztahu s Izraelem, snažil poté znovu ukázat na to, že mezi cizími národy a Izraelem přeci jen je rozdíl. Národy a jejich poddajnost Izraeli se dokonce v jeden moment stávají pouhým nástrojem, skrze který má Sijón poznat Hospodinovu věrnost (v. 23).

Již výše jsme uvedli, že cílem této práce není identifikovat postavu služebníka s konkrétní dějinnou postavou (viz 3.3.1 Druhá píseň Hospodinova služebníka). V naší práci jsme se však snažili co nejvíce specifikovat služebnickovu funkci v textu v rámci probírané textové jednotky. Proto jsme mu v intenci se synchronní verzi textu rozuměli jako personifikaci Izraele (viz v. 3: „Ty jsi můj služebník, Izrael, v tobě se oslavím.“), tuto interpretaci jsme však v našem výkladu příliš nezdůrazňovali a neodvozovali jsme z ní žádné rozsáhlé důsledky. Nese s sebou v textu totiž jisté problémy: pokud by služebníkem byl

4.3 Exegetický nález

vskutku Izrael, pak by mu byl dán úkol navrátit k Hospodinu sám sebe¹⁴⁶. Také by se měl stát smlouvou mezi sebou samým a Hospodinem¹⁴⁷, čemuž lze rozumět jen těžce. S ohledem na tyto zjištěná obtížná místa můžeme alespoň shrnout, co je to hlavní a nezpochybnitelné, co se o Hospodinově služebníkovi v kapitole dozvídáme. Jisté je, že Hospodin si vyvolil jistého lidského pověřence. Tento jeho agent má v rámci své agendy pracovat na obnově a rekonstrukci Izraele a Jákoba. Zároveň však je i Hospodinovým poslem směrem k ostatním národům. Stává se „světlem“ – světlo je protiklad tmy, chaosu, nepokoje; a stává se „spásou“ – spása je antitezí beznaděje, úzkosti, zotročení. Hospodin dává svému služebníkovi mandát šířit toto jeho světlo a tuto jeho spásu až do končin země, všemu stvoření bez výjimky.

Nejčastějším řečníkem kapitoly je Hospodin. Svými slovy se podílí na 18 verších z celkových 26. Hospodin je v kapitole tím hlavním aktérem, jeho slova a činy uvádí věci do pohybu. Je to on, kdo povolává služebníka (v. 1), kdo ho vybavuje nástroji (v. 2), pojmenovává (v. 3) a kdo určuje jeho poslání (v. 6, ale i 7–9). Ve druhé polovině kapitoly je pak Hospodinovým partnerem v dialogu Sijón. Ten sice jejich rozhovor začíná, je to však Hospodin, kdo opět přebírá iniciativu a kdo dialogu dává obsah. Hospodin tak svým jednáním odpovídá tónu Deuteroizajášovy literatury. Ta začíná Hospodinovými slovy: „*Potěšte, potěšte můj lid!*“ (40,1). Do naší 49. kapitoly se ale spíše hodí slova, která jsme slyšeli přesně v její polovině: „*Plesejte, nebesa, a jásej, země, ať zvučně plesají hory, vždyť Hospodin potěšil svůj lid!*“ (49,13). V naší kapitole již Hospodin nevyzývá k tomu, aby někdo jiný jeho lid potěšil – naopak, je to on sám, kdo se chápe slova i činu a mocně jedná ve prospěch Izraele a Jákoba. Hospodin je ten, kdo kyne národům, aby Sijónu donesly jeho děti (v. 22) a kdo

---

¹⁴⁶ V. 5: *A nyní praví Hospodin, který mě vytvořil jako svého služebníka už v životě matky, abych k němu přivedl Jákoba nazpět, a aby se u něj shromáždil Izrael...*

¹⁴⁷ V. 8: *Toto praví Hospodin: "Odpovím ti v čase přízně, pomohu ti v den spásy, bude tě opatrovat, dám tě za smlouvu lidu, abys pozvedl zemi a zpustošená dědictví vrátil..."*

4.3 Exegetický nález

za svůj lid bojuje až do krajnosti (v. 25–26). Ve světle dění celé kapitoly se opravdu jeví jako ten, kterému stojí za to věřit (v. 23).

Jak jsme právě byli svědky, metoda rétorické kritiky nám pomohla lépe vidět úzké spojení mezi obsahem textu a mezi formou, kterou je tento obsah komunikován. Také nám umožnila pozorně nahlédnout do argumentační roviny textu a zhodnotit, co mohlo být cílem autora našeho textu. Na závěr jsme shrnuli i exegetický přínos metody, tedy to, co jsme se dozvěděli o hlavních aktérech, kteří v kapitole vystupují.

Závěr

Cicero ve svém díle „De Inventione“ uvádí, že v samém závěru pronesené řeči bychom měli učinit tyto tři věci: shrnout dosavadní vývoj řeči, vyburcovat v posluchačích rozhořčení k oponentovi, vůči kterému se v proslovu vymezujeme, a vzbudit v posluchačích lítost k sobě samému.¹⁴⁸ Já doufám, že v závěru této diplomové práce ve čtenáři rozhořčení ani lítost neprobudím, pokusím se však držet prvního Cicerónova úkolu a krátce shrnu, čeho jsme touto prací dosáhli.

Hlavní přínos této diplomové práce nacházím zejména v praktické aplikaci zásad biblické rétorické kritiky. Ukázali jsme, že přístup, kterému dal v 60. letech 20. století základ James Muilenburg a na který posléze navázali další biblisté, je stále v práci s biblickým textem relevantní a může nést bohaté exegetické ovoce. Cesta k těmto plodům není jednoduchá, skládá se z mnoha dílčích kroků a kombinuje v sobě prvky z různých disciplín. Od pozorného překladu, ve kterém jsme dbali o co nejpřesnější přenesení hebrejské syntaxe do češtiny, přes pozorování vnitřní struktury veršů, rozlišování jednotlivých kolónů a nacházení jejich vzájemných vztahů, až po nacházení nevšedních poetických a jiných literárních prvků užitých v textu – práce rétorického kritika rozhodně není jednotvárná.

Všechna tato trpělivá pozornost, kterou jsme jazykové stránce 49. kapitoly proroka Izajáše věnovali, nás měla vést k jednomu hlavnímu cíli: měla nám dovolit zaposlouchat se do různých hlasů, které se z našeho textu ozývají, a pomoci nám určit, co mohlo být záměrem jejich komunikace. Nahlédnutím do Deuterioizajášova pestrého lingvistického světa jsme se snažili – podle Muilenburgových slov – „*myslet tak, jak mysleli bibličtí autoři před námi.*“¹⁴⁹

---

¹⁴⁸ CICERO, *De Inventione*, 1.52.

¹⁴⁹ MUILENBURG, *Form Criticism and Beyond*, str. 7.

Domnívám se, že tato naše snaha se setkala přinejmenším s částečným úspěchem. Jistě ne se všemi záležitostmi původního textu jsme se byli schopni s naším přístupem uspokojivě vyrovnat: postava Hospodinova služebníka stále zůstává zahalena neprostupným závojem tajemství, který bude biblické interprety nadále provokovat, a vztah Izraele k ostatním národům se stále pohybuje na velice široké škále od vzájemné rovnocennosti až do pokořující poníženosti národů před vyvoleným lidem. Tím, že jsme se nezalekli tohoto napětí v textu a naopak jsme se odhodlaně ponořili do hloubky hebrejského poetického jazyka, jsme však splnili to, co jsme si na začátku této práce předsevzali. Vstoupili jsme do osobitého světa, utkaného z hebrejských lingvistických struktur, a zachytili jsme – jakkoli místy těžce srozumitelné – ozvěny toho, co původní autor svými slovy zamýšlel.

James Muilenburg svůj projekt rétorické kritiky oficiálně zahájil přednáškou „Kritika formy – a dál“. Toto „a dál“ se stále vyvíjí, prochází nevyšlapanými cestami, neuzavírá se do nehybné formy. Věřím, že jsme v této práci ukázali, jak může toto „a dál“ v práci s biblickým textem vypadat.

Seznam literatury

- ARISTOTELES a Peter KUKLICA. *Rétorika*. THETIS, 2009. ISBN 978-80-970115-1-2.
- BRUEGGEMANN, Walter. *At the Mercy of Babylon: A Subversive Rereading of the Empire* [online], in: *Journal of Biblical Literature*, Vol. 110, No. 1 (1991). Navštíveno 3. 5. 2019. URL: <http://www.jstor.org/stable/3267146>
- BRUEGGEMANN, Walter. *Isaiah*. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, 1998. ISBN 06-642-5524-8.
- BRUEGGEMANN, Walter. *Theology of the Old Testament: testimony, dispute, advocacy*. Minneapolis: Fortress Press, c1997. ISBN 08-006-3087-4.
- BRUEGGEMANN, Walter. *Where is the Scribe?*, in: *The Anglican Theological Review*, Vol. 93, Number 3.
- CHILDS, Brevard S. *Isaiah*. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, 2001. ISBN 06-642-2143-2, str. 384.
- CICERO, *De Inventione* [online]. Navštíveno 5. 5. 2019. URL: https://en.wikisource.org/wiki/On_Invention
- CLASSEN, Carl Joachim. *Rhetorical criticism of the New Testament*. Boston: Brill Academic Publishers, 2002. ISBN 03-910-4167-3.
- CONRAD, Edgar W. *Reading the latter prophets: toward a new canonical criticism* [online]. New York, 2003. ISBN 08-264-6652-4. Navštíveno 5. 5. 2019. URL: https://play.google.com/books/reader?id=olOvAwAAQBAJ&hl=cs&printsec=frontcover&source=gbs_atb&pg=GBS.PP1
- CRAVEN, Toni. *Artistry and faith in the Book of Judith*. Scholars Press Chico, California, 1983. ISBN 0-89130-612-9.
- DUHM, Bernhard. *D. Buch Jesaia*. Göttingen, 1922.
- GITAY, Yehoshua. *Prophecy and Persuasion: A Study of Isaiah 40-48*. Linguistica Biblica Bonn, 1981. ISBN 3-87797-024-9.

- GOLDINGAY, John a David F. PAYNE. *A critical and exegetical commentary on Isaiah 40-55*. New York: Westminster John Knox Press, 2006. ISBN 978-056-7030-726.
- GUNKEL, Hermann, *Einleitung in die Psalmen*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1933.
- HEGER, Josef. *Ješajahu*, Edice Akord, Typos Brno, 1936.
- HORÁK, Martin. *Rétorická kritika*. Praha, 1997. Vedoucí práce Martin Prudký.
- KNIGHT, George Angus Fulton. *Servant theology: a commentary on the book of Isaiah 40-55*. Grand Rapids: W.B. Eerdmans Pub. Co., 1984. ISBN 09-053-1231-7.
- LINDBLOM, Johannes. *The Servant Songs in Deutero-Isaiah: A New Attempt to Solve an Old Problem*. Lunds Universitets Arsskrift, 1951.
- LOWTH, Robert. *Isaiah: A New Translation, with a Preliminary Dissertation, and Notes Critical, Philological, and Explanatory*. London, 1778.
- LUKEŠ, Jiří. *Raně křesťanská rétorika: vybrané apokryfní skutky a řeči ve světle rétorických analýz*. V Praze: Centrum biblických studií, 2009. ISBN 978-80-254-6257-7.
- LUNDBOM, Jack R. *Jeremiah: a study in ancient Hebrew rhetoric*. Winona Lake, Ind.: Eisenbrauns, 1997. ISBN 15-750-6016-7.
- MCKENZIE, John L. *Second Isaiah: Introduction, translation, and notes*. New York: The Anchor Bible, 1981. ISBN 0-385-05390-8.
- MOBERLY, R. W. L., *Preaching Christ from the Old Testament*, in: *Reclaiming the Old Testament for Christian Preaching*, edited by KENT, Grenville J. R., Paul J. KISSLING a Laurence A. TURNER. Downers Grove, Ill.: IVP Academic, 2010. ISBN 978-0-8308-3887-5.
- MUILENBERG, James. Form Criticism and Beyond [online], in: *Journal of Biblical Literature* 88/1969, 1-18, navštíveno 9. 5. 2018, URL: https://www.sbl-site.org/assets/pdfs/presidentialaddresses/JBL88_1_1Muilenburg1968.pdf
- PLATÓN. *Gorgias*. Praha: Oikoymenh, 1994. ISBN 80-852-4121-8.

- PRUDKÝ, Martin. *Cvičebnice biblické hebrejštiny*. 2. vydání. Praha: Kalich, 2014. ISBN 978-80-7017-200-1.
- RENDSBURG, Gary, *Hebrew Rhm = „Rain“*, in *Vetus Testamentum*, Volume 33: Issue 3, Brill Academic Publishers.
- RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-369-8.
- RENZ, Thomas. *The rhetorical function of the book of Ezekiel*. Boston: Brill, 1999. ISBN 0-391-04162-2.
- SLÁMA, Petr. *Nové teologie Starého zákona a dějiny*. Praha: Vyšehrad, 2013. Teologie. ISBN 978-80-7429-353-5.
- SLÁMA, Petr. *O prorocké představivosti, rétorice a naději Waltera Brueggemanna*, in: *Teologická reflexe* 2/2015.
- TRIBLE, Phyllis. *Rhetorical Criticism: Context, Method, and the Book of Jonah*. Augsburg Fotress, 1994. ISBN 0-8006-2798-9.
- VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Hospodinův služebník a nová smlouva: výklad "písní o služebníkovi" z knihy Izaiáš a jejich poselství o smlouvě*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009. ISBN 978-80-244-2472-9.
- WATTS, John, D. W., *Word Biblical Commentary Vol 25: Isaiah 34-66*, Word Books, USA 1987, ISBN 0-8499-0224-X.
- WESTERMANN, Claus. *Isaiah 40-66: a commentary*. Philadelphia: Westminster Press, 1969. ISBN 06-642-0851-7.
- YOUNG, Edward J., *The Book of Isaiah, vol. III*, Grand Rapids, Michigan 1972.